

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TARİHSEL VE KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA BİNGÖL'DE
ALEVİLİK**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Abdulnasır BURAL

Danışman

Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

ŞIRNAK, 2019

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TARİHSEL VE KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA BİNGÖL'DE
ALEVİLİK**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Abdulnasır BURAL

Danışman

Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

ŞIRNAK, 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

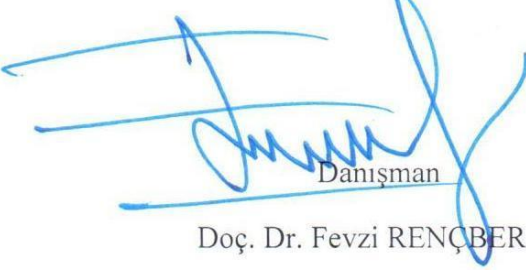
Tezi Hazırlayan

Abdülnasır BURAL

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

"Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik" adlı Yüksek Lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Abdülnasır BURAL

Danışman
Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Temel İslam Bilimleri ABD Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ
İmza

Doç. Dr. Fevzi RENÇBER'in danışmanlığında **Abdulnasır BURAL** tarafından hazırlanan "**Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalı'nda **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

21 /06/ 2019

JÜRİ

Danışman : Doç. Dr. Fevzi RENÇBER
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer BARLAK
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

İMZA

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun **31.05.2019** tarih ve **2019/15-10** sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Alevîlik, Türkiye'nin toplumsal yapısı içerisinde önemli yere sahip bir inanç kimliğidir. Söz konusu bu kimlik, ülkenin sosyo-kültürel tarihinin temel unsurlarından birisini teşkil etmektedir. Durum böyle olmakla beraber, herkesçe kabul edilen bir "Alevîlik" tanımlaması yapılamamaktadır. Bu sebeple Alevîlik, Türkiye'de en çok tartışılan, tanımlanmaya çalışılan kavramlarının başında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, günümüzde kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi, Alevî toplumunda da büyük bir değişim yaşanmaktadır. Bu durum Alevî toplumunun geleneksel yapısını etkilemekte ve bazı inançların, folklorik birtakım unsurlar haline gelmesine neden olmaktadır. Söz konusu durum aynı zamanda bölgeler arasında birtakım farkların oluşmasına da etki etmektedir. Bu yönüyle de yaşanan değişimin takip edilmesi ve genel-geçer bir "Alevî" kimliği tanımlamasının yapılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Bu noktada "Alevîlik" ile ilgili yapılacak bölgesel çalışmalar hayati bir önem arz etmektedir. Alevî toplumunun genel yapısını görebilmek için, ancak yapılan bölgesel çalışmaların bir araya getirilerek toplumun tanınması ve anlaşılmasının mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

Biz de bu düşünceden hareketle, ülkemizde akademik camia tarafından hakkında neredeyse hiçbir çalışmanın yapılmadığı "Bingöl Alevîleri" konusunu incelemeyi uygun bulduk. Bu tez çalışması ile, bölge Alevîlerinin söz konusu coğrafyadaki tarihleri, yerleşim birimleri, demografik yapıları, inanç ve ibadetlerini incelemeye çalışacağız. Ancak takdir edilmelidir ki, hakkında çok az bilginin bulunduğu bir konuda ve bir yüksek lisans tez çalışması kapsamında "Bingöl Alevîleri" hakkında Mezhepler Tarihi açısından birçok yönüyle kapsamlı bir çalışmanın ortaya konulması oldukça zordur. Bununla beraber bölgedeki Alevîler ile doğrudan görüşme ve gözlem yoluyla elde ettiğimiz bilgilerle ortaya koyduğumuz bu çalışmanın, bölge Alevîleri ile ilgili okuyucuya genel hatlarıyla bir bilgi sunacağını ve ilim camiasını bu konuda farklı çalışmalara sevk edeceğini ümit ediyoruz.

Bu çalışmayı ortaya koyarken çok sayıda kişinin yardımlarını gördüm. Burada birkaç kişinin isimlerini zikretmeyi bir kadirşinaslık olarak görüyorum. Öncelikle çalışmanın her aşamasında büyük desteklerini gördüğüm danışman hocam Doç. Dr. Fevzi Rençber'e ve Dr. Öğr. Üyesi Kasım Ertaş hocama minnet ve şükranlarımı ifade etmek istiyorum. Çalışma sırasında misafirperverliklerini gördüğüm ve sorduğum bütün sorulara büyük bir içtenlikle cevap veren Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım, Pîr Selçuk Sevin ve Pîr Hasan Sevin'e özellikle teşekkür ediyorum. Meşakkatli çalışma dönemi boyunca hep desteğini gördüğüm eşim Hilal Hanıma, çocuklarıma, Anneme, Babama, Kardeşlerime sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Ayrıca burada isimlerini zikredemediğim bütün aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç biliyorum.

Abdulnasır BURAL
Şırnak-2019

TARİHSEL VE KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA BİNGÖL'DE ALEVİLİK

Abdulnasır BURAL

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans / 21. 06. 2019

Danışman: Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

ÖZET

Tarih boyunca birçok tanımı ve yorumu yapılan Alevîliği ele alan bu çalışmada; çıkış noktası olarak İslamın ilk yılları ele alınmıştır. Tarihi süreç içinde farklı tepkimeler sonucunda günümüze kadar ulaşan süreç neticesinde oluşan olaylar ve olaylara verilen tepkiler akademik tarafsızlık ilkesine bağlı kalınarak ele alınmıştır. Çalışmanın ana konusu olan bölge Alevîlerinin nereden geldikleri, nasıl yerleştikleri, demografik yapıları, inanç ve ibadetleri, farklı kültürlerle etkileşimleri ve inançlarının sosyal yaşamlarına etkileri ele alınmıştır. Çalışma; Kârer bölgesi merkeze alınarak bölge Alevîleri hakkında bilinen doğru ve yanlışların alana inilerek, klasik ve yakın çağ kaynaklarına dayandırılarak bilim dünyasına sunulması sürecini içermektedir.

Anahtar kelimeler: Alevî, Alevîlik, Bektâşîlik, Şîâ, Bingöl

**ALAWISM IN BİNGÖL
WITH ITS HISTORICAL AND CULTURAL EXTENTS**

Abdulnasır BURAL

Şırnak University, Institute of Social Sciences

Department of Basic İslamic Sciences

MA Thesis /30.05. 2019

Advisor: Assoc. Dr. Fevzi RENÇBER

ABSTRACT

In this study, Alawism that made many definitions and interpretations throughout history was examined; as the starting point, the first years of İslam were discussed. Events that occurred as a result of this process which has reached to the present day as a result of the different reactions in the historical process and the reactions to the events, have been handled by adhering to the principle of academic neutrality. In this study, the main subjects of the study as the place of Alawites where they came from, how they settled in, their demographic structures, their beliefs and worship, their interactions with different cultures and their beliefs' effects on their social lives were examined. This study includes the process of presenting the right and wrong knowledge about Alawites living in the region to the academy by basing on the sources of classical and modern ages.

Key words: Alawite, Alawism, Bektashism, Shia, Bingöl

İçindekiler Tablosu

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	Error! Bookmark not defined.
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	Error! Bookmark not defined.
ÖNSÖZ	4
GİRİŞ	12
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırmanın Yöntemi	4
BİRİNCİ BÖLÜM	5
ALEVİLİK ve BİNGÖL ALEVİLERİNDE İTİKAT ve İBADET	5
1. ALEVİLİK	6
1.1. Alevîliğin Gelişim Süreci	8
1.2. Anadolu Alevîliğinin Gelişim Süreci	11
1.3. Bingöl Yöresindeki Alevîlerin Tarihçesi	17
2. ALEVİ İTİKADI	20
2.1. İnanç Doktrini: Hakk-Muhammed-Ali İnanıcı	22
2.2. Nübüvvet İnanıcı ve Peygamberlere İman	23
2.3. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplara İman	24
2.4. Meleklerle İman	25
2.5. Kadere İman ve Kader Tasavvuru	26
2.6. Ahirete İman ve Tenasüh İnanıcı	27
2.7. Ehl-i Beyt Telakkisi	28
3. ALEVİLİKTE İBADET ANLAYIŞI	30
3.1. Abdest ve Gusül Uygulaması	31
3.2. Namaz Anlayışı	32
3.3. Oruç Anlayışları	33
3.4. Hac Anlayışı ve Gönül Haccı	34
3.5. Zekât ve Lokma Anlayışı	35
3.6. Kurban Uygulaması	36
3.7. Alevî-Bektâşî Erkânı Olarak Cem ve Semah	38
İKİNCİ BÖLÜM	42
BİNGÖL ALEVİLERİNDE AHLAKİ, DİNİ VE SOSYAL YAPI	42
1. ALEVİLİĞİN AHLAKİ PRENSİPLERİ	43
1.1. Dört Kapı - Kırk Makam	44
1.2. Üç Sünnet - Yedi Farz	45

1.3. Eline - Diline - Beline Sahip Olmak	46
2. ÖRF VE ADETLER	48
2.1. Evlilik	49
2.2. Sünnet ve Kirvelik	50
2.3. Ölüm ve Sonrası Uygulamaları	52
2.4. Ziyaret Yerleri	54
2.5. Yenilebilen Hayvanlar ve Tavşan Etinin Durumu	57
2.6. Dem veya Dolu Telakkileri	58
3. DİNİ KURUMLAR	60
3.1. Dedelik - Pîrlik Makamı ve Ocak Sistemi	61
3.2 Alevî Hukuk Sisteminde Düşkünlük	66
3.3 Yol Kardeşliği Olarak Musahiplik	68
3.4 Dernek, Vakıf ve Cemevleri	74
3.5 Alevîlerin Toplumdan ve Devletten Beklentileri	74
3.6 Alevîlik İnanç ve İbadetiyle İlgili Edebi Seçmeler	76
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	99
EKLER	104
Ek:1 Görüşme Kılavuzu	104
Ek-2: Yörede Yaptığımız Görüşmelerle ilgili Fotoğraflar:	109
ÖZGEÇMİŞ	111

KISALTMALAR

bkz.: Bakınız

C. : Cilt

cev. : Çeviren

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

s. : Sayfa

S. : Sayı

TDVY: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

yy.: Yüzyıl

v.b. : ve benzeri

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Alevîlik; birbirinden farklı birbirinden farklı tanım ve şekillerle ifade edilebilecek bir yapıda olup, Alevî olsun ya da olmasın, Alevîlik ile ilgili çalışma yapan bütün araştırmacılar tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Bunlar arasında Akademik yöntemin, özelde İslam Mezhepleri Tarihi ilminin yönteminin uygulanmadığı araştırmalar veya eserler tarafsız olmaktan uzaktır. Bu sebeple Bingöl'de yaşanan Alevîliğin bilimsel yöntemlere uygun, abartıdan uzak, objektif, olayların tarafsız bir şekilde olduğu gibi ele alınması ve ahlâkî kurallar çerçevesinde incelenmesi zaruri bir gerçekliktir. Bunun yanında Alevîlik üzerine çalışma yapan araştırmacıların İslam tarihini, İslam Mezhepleri Tarihini ve Tasavvufu bilmeden, bu konuda tutarlı bilgiler yazması pek makul olmayacaktır.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, bilim camiasında Alevîliğin doğru tanıtılmasını sağlamak, Bölge Alevîleri hakkında bilinmeyenlerin aydınlatılmasına katkıda bulunmak, Bingöl'de yaşayan Alevîlerin yöreye yerleşmelerini, inançlarını, ibadet şekillerini ve bölge Alevîliğine özgü özelliklerini açığa çıkarmaktır. Böylelikle bu çalışma sayesinde, genel olarak Ülkemizdeki Alevîliği, özelde de Bingöl bölgesi Alevîliği hakkında doğru bilgiye ulaşmayı hedefliyoruz. Bu hedeflere ulaşmak için yapacağımız araştırmada, Bingöl yöresindeki geleneksel Alevîliğin tarihî gelişimini, inançlarını, ibadetlerini, örf ve adetlerini, ahlâkî kurallarını, sıkıntılarını ve beklentilerini tarafsız bir araştırma sonucunda ortaya koymaya çalışacağız.

Bingöl yöresi; Zazalar, özellikle Zaza Alevîler açısından önemli bir yer tutar. Genel bir bakışla yaptığımız araştırmaların neticesinde son birkaç yıl hariç, Bingöl Alevîleri farklı alanlarda incelense de inanç açısından "akademik mânada" gereken ilgiyi görememiştir.

Günümüz Alevîleri son zamanlarda kentleşme, modernleşme, bireyselleşme gibi olgular neticesinde diğer inanç gruplarıyla paralel olarak hızlı bir sosyal değişim sürecine girmiştir. Bu değişim süreçlerinden en önemlileri, kentleşme ve modernizm olarak görülüyor. Modern yaşam tarzı gün geçtikçe Alevî toplumunun geleneksel yapısını bozmaktadır. Alevî inançları kentleşmeyle birlikte daha çok folklorik unsurlar haline gelerek temel itikadî konulardan uzaklaşmakta ve bunun neticesinde yeni nesil Alevîler Alevîlik inancından manevi haz alamamaktadır.

Alevîlik tarihsel bir olgu özelliğine sahip olup, ülkemizin sosyal, kültürel ve tarihi yapısının temel bir unsuru ve kültürel kimliğimizin önemli bir parçasıdır. Alevîlik yüzyıllardır süregelen bir geçmişin ve değişik faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. İslam Mezhepleri Tarihi alanında İslamın birçok fırkası ele alınıp araştırılmıştır. Ülkemizde de bu alanda çeşitli çalışmalar mevcuttur. Dolayısıyla Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinin İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Anadolu'daki Alevîlik ve Bektâşîlik; oluşumu, inançları, coğrafyası, örf, adet, gelenek ve görenekleriyle araştırılması gereken konulardan

biri haline gelmiştir. Bu bağlamda yapılacak bilimsel çalışmalar Alevîliğin tarihî, dinî ve kültürel bağlarıyla yeniden buluşmasını sağlayacaktır.

Birbirinden farklı Alevîlik tanımlarının olduğu ve Alevîliğin incelendiği kitaplarda bilgi eksikliği bulunmakla birlikte, Bilimsel nitelikten uzak olarak yazılan bu eserler Alevîliğin yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır. Bu nedenle bilimsel kıstaslar çerçevesinde, Alevîliğin gerçeğe uygun biçimde ortaya konulması gerekir. Farklı bölgelerde yaşayan Alevîler (Diyarbakır, Malatya, Elazığ, Hatay, Adıyaman, Samsun, Ordu, Tokat, Amasya, Sivas, Çorum ve Isparta) çeşitli alan araştırmalarına konu olmuştur. Bu çalışmamızda Bingöl'de yaşayan Alevîlerin inanç, ibadet, kültür ve ahlâkî ilkelerini esas alarak araştıracağız.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızı hazırlarken Şiâ'nın ilk çıkış noktasından hareketle öncelikle ilk dönem İslam mezhepleri klasiklerine başvurduk. Bunun yanında o dönemle alakalı makaleler, sempozyum bildirileri, alanla alakalı dergiler ve çalışılmış tezler, ayrıca yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar vb. kaynaklardan faydalandık.

Araştırmamızda Alevî-Bektâşî klasiklerinden faydalanılmıştır. Alevîlik ve Bektâşîlik üzerine yazılmış eserlerden de istifade edilmiştir ve yine yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından bu alanda yapılan çalışmalar kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun yanında Anadolu Alevîliği edebiyatının mihenk taşlarından ulu ozanlar, Seyit Nesîmî (ö. 1417), Şah Hatayî (ö.1524), Fuzûlî (ö. 1556), Yemînî (ö. XV. yy), Virânî (ö. XVI. yy), Pîr Sultan Abdal (ö. XVI. yy), Kul Himmet (ö. XVI. yy) gibi ozanların sefalama, tevhid, mersiye, naat, düvazımam, miraciye, muharremiye, gülbank, deyiş, şiir ve nefeslerinden de istifade edilmiştir.

Çalışmamızın asıl odak noktası olan Bingöl yöresi Alevîlerini ise bizzat yöredeki Pîr(seyyid) ve taliplerle gerek merkezde gerekse köylere gidilerek yapılan görüşme ve mülakatlar oluşturmaktadır. Yaptığımız mülakatları, soru cevap şeklinde yaparak, bütün görüşmelerimizi ses kaydı alarak ve not tutarak kayıt altına aldık. Bunun içindir ki araştırmamızın ana gövdesini alan çalışması oluşturmaktadır. Kaynak olarak Pîrler ve talipleri merkezde tutarak, mülakat, gözlem ve örnekleme metodu kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmamızla ve konuyla ilgili kitap, dergi, makale, yöreyi tanıtan kitaplar, Pîr(seyyid) ve taliplerin yazdıkları kitaplar ve klasik kaynaklar taranmıştır.

Bingöl Alevîliği hakkında bilgi almaya çalıştığımız kişilerin, Alevîliğe dair bilgi birikimine sahip kişilerden seçilmesine önem verdik. Görüşmedeki soruların bazen tamamı, bazen de bir kısmını kaynak kişilere sorarken, verdikleri cevapların bir kısmını not tutarak çoğunluğunu da ses kaydı ile olduğu gibi kayıt altına alarak objektiflik esasına dayanarak çalışmamıza aktardık. Görüşme ve gözlemler Alevî topluluklarının yaşadığı köy ve şehir merkezlerinde gerçekleştirildi. Görüşmeler yapılırken bütün sosyal gruplara ulaşılmaya çalışıldı.

Özetle çalışmamız; Alevîliğin tarihsel gelişimi, Alevî vatandaşlarımızın Bingöl yöresinde yaşadıkları merkez ilçe ve köyleri, Kığı, Adaklı, Yayladere, Yedisu, Karlıova ilçe merkezlerini ve köylerini kapsamaktadır. Yani araştırmamızda "Bingöl'de Alevîlik" konusu ele alınmıştır.¹

¹Mülakat yaptığımız yerlerdeki (özellikle Kârer ve Varto bölgesi) Alevî toplumunun misafirperverliğinden ziyadesiyle memnun kaldık. Yöre Alevîleri, Bingöl'de Alevîlik üzerine bilimsel bir araştırmanın yapılmasından fazlasıyla hoşnut kaldılar ve memnuniyetlerini ifade ettiler.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİK ve BİNGÖL ALEVİLERİNDE İTİKAT ve İBADET

1. ALEVİLİK

Arapça kökenli olan Alevî²sözcüğü, literatürde "Ali"ye³ mensup, Ali'nin soyundan gelmek, Ali taraftarı, Ali'yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Hz. Ali'nin⁴ halife ve imam olduğunu kabul etmeyi ve ona tabi olmayı gerekli gören anlayışa Alevîlik⁵ denir.⁶

Kapalı bir toplum özelliği gösteren Alevîliğin dini statüsü; yani Alevîliğin din mi, mezhep mi tarikat mı yoksa heterodoks bir yapılanma mı olduğu günümüzde de tartışılan bir problemdir.⁷ Zaman içerisinde birçok zorlukla karşılaşmış ve bunun sonucunda farklı olaylara farklı tepkiler vererek, birbirinden farklı tanımlamalara tabi tutulmuştur. Ama genel olarak Alevîliği tanımlayacak olursak değişmez bazı ön kabullerimiz olmak zorundadır. Bunlar; Hakk-Muhammed-Ali yoluna girmek, Hz. Fâtıma üzerinden Hz. Ali ve soyundan gelenlere "Ehl-i beyt'e" sevgi ve hürmet göstermek, imametin Nass ve tayin ile Ehl-i beyt'in hakkı olduğunu kabul etmek başlıcalarıdır. Bu ön kabuller ışığında Alevîliğin tanımında bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Bunun nedenlerinin başında, genişleyen İslam toplumunun farklı kültür ve medeniyetlerle etkileşimi sonucunda, Alevî önderlerinin sözlü kültürden kaynaklı mekanın ve çağın gereklerine göre getirdikleri yorumlardır.

Bölge Alevîliğine bakacak olursak genel bir birliktelik olmakla birlikte herkesin kendine özgü bir Alevîlik tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar her ne kadar birbirinden farklı görünse de, özünde bir anlam ifade eder; Ehl-i beyt sevgisi ve Hakk-Muhammed-Ali yolu. Bu bağlamda konumuzun asıl muhatapları olan bazı Alevî önderlerinin başlıca Alevîlik tanımları şunlardır.

²Alevî kelimesinin etimolojik tahlili hakkında geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, Hasan Onat, "Alevîliğin Dini Statüsü", İslam Mezhepleri Tarihi, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s.577; Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014, s.21; Ahmet Yaşar Ocak, "Alevîlik", DİA, , C. 2, 1989, s. 368-369.

³Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib. annesi de Fâtıma bint Es-ed b. Haşim'dir. Ebü Talib'in en küçük oğludur. Hz. Peygamber amcası Ebü Talib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Ancak Hz. Hatice ile aynı zamanda veya ondan hemen sonra yahut da Hz. Hatice ve Hz. Ebu Bekir'den sonra iman ettiği hususu, Ehl-i sünnet ile Şiîler arasında tartışılan bir konudur. Hz. Peygamber Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiş, hicretin 2. yılının son ayında da onu kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Hz. Ali. Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış olup Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsüdür. Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fırlı, M. Yaşar Kandemir, "Ali" DİA, C.2, s. 371-378.

⁴Hz. Ali hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Onat, "Şiîliğin Doğuşu ilk Şiî Fikirler ve İlk Şiî Hareketler", İslam Mezhepleri Tarihi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.157-158.

⁵Alevîlik hakkında geniş bilgi için Bkz. Mustafa Öz, "Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü, Ensar Neşriyat", İstanbul 2012, s.28. 3; Ali Büyüksahin, I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Alevîlik Sempozyumu -I-, 03- 05 Ekim 2013, 2014, s. 34-37.

⁶Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014, s.21

⁷ Geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, Hasan Onat, "Alevîliğin Dini Statüsü", İslam Mezhepleri Tarihi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.577;-602

Pîr Hasan Sevin'in tanımına göre: "Alevî, Hakk-Muhammed-Ali yolunun takipçisi olup, Ehl-i beyt sevgisiyle vahdet-i vücuda tasavvufi olarak aşık, bütün kainatta var olan her şeye gönül verip, ilahi aşkla gönülden seven ve yaşayandır. El-bel-dil ilkesine sahip olanların yoludur, dürüst insan-ı kâmillerin yoludur. Alevîliğin temel ilkesi dürüstlüktür, kul hakkına riayet etmektir, insan sevgisidir, Alevî öğretisi insan merkezlidir halka hizmettir."⁸

Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım'ın tanımına göre: "Alevîlik her şeyden önce Allah'ın varlığına ve birliğine, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla Allah tarafından gönderildiğine ve Hz. Muhammed'in hatemül enbiya, evrensel bir peygamber olarak geldiğine inanmak ve inançlarına Ehl-i Beyt'in sevgisini de katarak ibadetlerini de ona göre ifâ etmektir. Alevîlik demek İslam'ın özü demek, bizim kendi tarifimize göre İslam'ın içindedir. Çünkü Allah'a bağlıdır, Kur'an'a bağlıdır, Peygamber'e bağlıdır, Ehl-i Beyt'e bağlıdır. Alevîler kendilerini ifade ederken, ibadetlerini yaparken, zikirlerinde, cemlerinde okudukları dualarda düvazdeh'lerde, gülbanklarda mutlak surette Allah'ı, Kur'an'ı, Peygamber'i, Ehl-i beyt'i yâd ederler. Dolayısıyla Alevîlik şu sıralarda özellikle zirveye çıkan ve Alevîliği başka bir mecraya çekmek isteyen kişilerin söylediği gibi İslam'ın dışında değil içindedir. Hatta biz kendimize göre baktığımızda da İslam'ın özüyüz."⁹

Adıyaman Üryan Hızır Ocağı Alevî Dedesi Ali Büyükşahin'in tanımına göre; "Alevîlik, Hz. Ali'ye yandaş olan bir topluluğun, İslam dini içerisinde kendine özgü ibadeti ve evrensel düşüncesiyle oluşturduğu inanç sistemidir. Alevîlik, Allah'a inanan, din olarak İslam'ı benimseyen, Hz. Muhammed'i peygamber olarak tanıyan, Kur'an-ı Kerim'i hak kitap olarak benimseyen, Hz. Ali'ye talip olan, 12 İmam'ın yolunu izleyen, dört kapı kırk makamdan geçerek insan-ı kâmil (olgun insan) olmayı amaçlayan, musahip edinerek ikrar ve görgüden geçen, Muharrem ve Hızır orucunu tutan, eşitliğe, paylaşımcılığa, hoşgörüye önem veren, evrensel bakış açısına sahip olan ve kültürüne sahip çıkan insanların oluşturdukları dini inanç sistemidir."¹⁰

Diyarbakır Zeynelabidin Ocağına bağlı Dede Abbas Öztürk'ün" tanımına göre: "Alevîlik, İslam'ın özüdür. Hakk-Muhammed-Ali aşkını birbirinden ayırmayanların izlediği, Hakikat kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in de ayetleri göz önünde bulundurularak Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi taşıyanların ve bütün canların aynı özde toplandığı (cem olduğu) yoldur."¹¹ şeklinde, genel mânada bir, şekilde farklılık gösterebilen birçok tanım sıralayabiliriz.

⁸Pîr Hasan Sevin, Bingöl doğumlu Seyyid.

⁹ Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım, Varto doğumlu Seyyid.

¹⁰ Fevzi Rençber, Adıyaman Alevîleri, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014, s.28; Ali Büyükşahin, I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Alevîlik Sempozyumu -I-, 03- 05 Ekim 2013, 2014, s. 34-37.

¹¹ Ağalday, Nazan, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır'da Alevîlik", Şırnak Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şırnak-2016, s.8.

Yukarıda da belirtilen tanımlar ışığında; Alevîlik, İslam Mezhepleri Tarihi literatüründe, "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak" anlamlarında kullanılır. Hakk-Muhammed-Ali yoluna girerek, Hz. Ali'yi seven, sayan, ona bağlı olan, Alevîliğin koşullarını yerine getiren kimseye Alevî denir. İslam Mezhepleri Tarihi'nde Alevî kavramı çok genel bir yaklaşımla, Şiâ¹² ile eş anlamlıdır.¹³

1.1. Alevîliğin Gelişim Süreci

Hz. peygamber sonrası çıkan hilafet tartışmaları Şiâ'nın ilk doğuş nedenlerini ortaya çıkarmış ve devam eden olaylar silsilesiyle fikri alt yapısını oluşturmuştur. Şiâ inancına göre Hz. Muhammed (s.a.v.) daha hayattayken Hz. Ali'yi açık bir şekilde imamete vâsi tayin etmiştir. Bu konudaki başlıca dayanak noktaları çeşitli olaylar ve durumlar olsa da asıl nokta "Veda Hutbesi" ve sonrasında olduğuna inanılan "Gadîr-i Hum"¹⁴ da, Hz. Peygambere dayandırılan "Sekaleyn hadisi"¹⁵ diye meşhur olan sözleridir. Sekaleyn hadisine dayanak olarak gösteren Şiâ'ya göre Hz. Peygamber; Hz. Ali'yi sağ tarafına almış, elini tutup kaldırmış ve şöyle demiş; "*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!*" demiş ve kendisinden sonra ayan bir şekilde halefi tayin etmiştir.¹⁶

Resûl-i Ekrem'in vefatıyla birlikte Hz. Ali defin işleriyle meşgulken Ben-î Sakife'de toplanan ashabin bir kısmı hilafet tartışmasına girmiştir. Bu toplantının sonucunda Hz. Ebubekir'e biat eden ashap ilk aşamada hilafet sorununu çözmüş görünse de, sonraki süreçte Hz. Ali'nin orda olmaması, özellikle Şiâ'nın oluşma nedenlerinden birini doğurmuştur. Halife seçimi her ne kadar Hz. Ali'nin hoşuna gitmemiş olsa da sonraki süreçte bunu kabullendiği bilinen tarihi bir gerçektir.¹⁷

¹²Şiâ; Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere taraftar olanlardır. Onun imamet ve hilafeti, anlamı açık yahut kapalı nas ve vasiyetle sabittir. İnançlarına göre imamet sırasıyla Hz. Ali, Hz. Fâtıma üzerinden Hasan, Hüseyin ve evlatlarından başkasına intikal etmez, eğer ederse bu başkasının bir zulmü veya kendilerinin takıyyeleri sebebiyledir. Şiâ'ya göre imamet, ümmetin iradesine bırakılmış bir husus değildir. Bundan dolayı, ümmetin her ne sebeple veya şartla olursa olsun, bireylerin aralarında seçip iş başına getirdikleri kimse imam olamaz. İmamet usulle ilgili bir konudur, dinin rüknüdür, hiçbir peygamberin bundan gaflet etmesi veya ihmali söz konusu olmadığı gibi, bu hususu umuma havale etmesi yahut hâli üzere bırakması da caiz değildir.

¹³Sönmez Kutlu, Hasan Onat, "Alevîliğin Dini Statüsü", İslam Mezhepleri Tarihi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.577

¹⁴Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta bir gölcük. Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fırlı, DİA, "Gadîr-i Hum", 1996, C. 13, s. 279-280; Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik", Can Yayınları, İstanbul, 2003, s.16.

¹⁵Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Sekaleyn" DİA, 2009, C. 36, s. 325-326

¹⁶Ethem Ruhi Fırlı, DİA, "Gadîr-i Hum", 1996, C. 13, s. 279-280.

¹⁷Muhammed Ebu Zehra, "İslamda İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi", Çev. Sıbğatullah Kaya, Anka Yayıncılık, Ankara, s. 32-39; Mustafa Fayda, "ÖMER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer#1> (2019).

Hiz. Ebubekir kendisinden sonra hilafete Hiz. Ömer'i, Hiz. Ömer de kendisinden sonra on kişilik bir şurayı¹⁸ işaret etmiş; bu on kişilik şura da ittifakla Hiz. Osman'ı¹⁹ hilafete layık görmüştür. Hiz. Osman'a kadarki süreçte ciddi bir sorunla karşılaşmayan İslam ümmeti, Hiz. Osman'ın Ümeyye Oğulları lehine verdiği idari kararlar, İslam coğrafyasında telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmuş ve sonucunda Hiz. Osman şehid edilmiştir.

Hiz. Osman'ın şehit edilmesi ve sonrasında oluşan olaylar silsilesi İslam coğrafyasında derin yaralar açmış ve böylelikle ilk fırkaların temeli atılmıştır. Hiz. Osman'ın şehadeti sonrasında toplanan İslam şurası "kendisi pek taraftar olmasa da" ittifakla Hiz. Ali'ye biat etmiştir.²⁰

Hiz. Ali hilafetinin ilk yıllarında Hiz. Osman'ın kanını bahane edip isyan edenlere karşı Cemel ve Sıffin savaşlarında galip gelse de meşhur "Hakem Vakası"²¹ neticesinde İslam ümmetinde ilk ayrılıklar oluşmuştur. Hilafeti süresince Muaviye²² ve Haricilerle²³ mücadele eden Hiz. Ali, bu zorlu süreçte İslam ümmetini bir arada tutabilmek için yine hariciler tarafından şehit edilene kadar mücadelesini sürdürmüştür.

Hiz. Ali'nin şehadetinden sonra İslam toplumunda Muaviye ile başlayan bir Emevî²⁴ saltanatı oluşmuştur. Emevî ve hatta Abbasî saltanatları süresince Ehl-i beyt²⁵ mensupları hemen her dönemde siyasi bir rakip ve tehlike olarak görülmüştür. Nitekim rivayete göre Hiz. Hasan'ın²⁶ Muaviye tarafından karısı Ca'de bint Eş'as'a zehirletilmesi, Hiz. Hüseyin'in²⁷ Yezid b. Muaviye'nin emriyle Kerbela'da²⁸ şehid edilmesi, Ehl-i beyt

¹⁸Talip Türcan, "Şura" DİA, yıl: 2010, C. 39, s. 230-235

¹⁹Ebü Abdillâh (EbüAmr) Zü'n-nûreyn Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî. Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü. Resûlullah'ın iki kızıyla evlenmiş olduğu için "zü'n-nûreyn" (iki nur sahibi) lakabıyla meşhur olmuştur.

²⁰ Mustafa Öz, "İslam Mezhepleri Tarihi", Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s.53-57.

²¹Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin ordusu yenilmek üzere iken Amr b. Âs'ın Mushaf sayfalarını mızraklara taktırarak her iki tarafı da Kur'an'ın hakemliğini kabule çağırmasıyla başlayan olaylar silsilesi. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, "İslam Mezhepleri Tarihi", Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s.66-67; Şehristani, "El-Milel Ve'n Nihal", Çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 109;

²²Ebü Abdirrahmân Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Ümevî el-Kureşî. Sahâbî, Emevî hilâfetinin kurucusu. Hiz. Peygamber'e kâtiplik yaptı.

²³Hâriciler; hemen hemen bütün tarihçilerin ittifakıyla, Sıffin Savaşı'nda hakem meselesi ve sonrasında gelişen olaylarla ortaya çıkmıştır. Mustafa Öz, "El-Milel Ve'n Nihal, Litera Yayıncılık", 2008, s. 109-127; Mustafa Öz, "İslam Mezhepleri Tarihi", İstanbul, Ensar Neşriyat, 2011, s.83-110; Sönmez Kutlu, Hasan Onat, "İslam Mezhepleri Tarihi", Grafiker Yayınları, Ank. 2013, s.63-89

²⁴Hulefâ-yi Râşidîn'den sonra 661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslâmî kökenli hânedan. İsmail Yiğit, "Şura" DİA, yıl: 1995, C. 11, s. 87-104

²⁵ "Ev halkı" anlamına gelir. Ehl-i beyt; Hiz. Peygamber'in bütün çocuklarını, kadın erkek bütün torunlarını, amcalarını ve onların çocuklarıyla torunlarını, hatta bütün akrabalarını yani Benî Hâşim'i kapsamına alacak şekilde geniş bir muhtevaya sahip bulunduğu ileri sürülmüştür. Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir. Dar mânada özellikle Şiâ; Hiz. Fâtima üzerinden Hiz. Ali ve onun soyundan gelen on bir imamı kapsar.

²⁶Hasan b. Alî b. EbîTâlib. Hiz. Ali'nin büyük oğlu. Şiâ'nın ikinci imamı.

²⁷Hüseyin b. Alî b. EbîTâlib. Hiz. Ali'nin ikinci oğlu. Şiâ'nın üçüncü imamı.

²⁸Kerbela; Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneybatısında bulunan bir bölge. Hiz. Hüseyin ile aile fertlerinin 10

mensuplarının değişik zamanlarda hapis, sürgün, gözetim v.b. uygulamalara tabi tutulmaları bunun başlıca örnekleridir.

İslam'ın ilk yıllarından başlayarak İslam ümmetinin içinde bulunduğu buhranlı dönemler yer yer Ehl-i beyt sevgisine dönüşmüş, zaman zaman bu durum mevcut idareye karşı isyan derecesinde imamet tartışmalarını ortaya çıkarmıştır.

Şiîliğin temelini İmamet ve mehdîlik anlayışı oluşturur. Şiaya göre imamet kandan gelen zaruri bir durumdur. Kan bağı olmaksızın imamlık iddia etmek mümkün değildir. İmam mâsumdur. Kur'an'ın zahiri manasının yanında birde bâtını anlamı vardır. Nassların zâhirî mânası avam için olup, bâtını manayı Tanrı tarafından belirlenmiş veya onunla ilişki kurmuş mâsum bir imamın bilebileceğini iddia ederler.²⁹

Şiâ'nın temel dayanağı olan imamet dördüncü imam Zeynelâbidîn'e³⁰ kadar ekseriyetle, sonrasında kendi içinde farklı yorumlamalara tabi olmuş, bunun neticesinde birçok fırka ve grup oluşmuştur. Bu fırka ve grupların birçoğu günümüze kadar ulaşamamakla birlikte, Şiâ'yı üç ana kolda tasnif edebiliriz. Bunlar İmâmiyye³¹, Zeydiyye³² ve İsmâiliyye³³'dir. İsmâiliyye daha çok Şiâ'nın aşırı gruplarını bünyesinde barındırırken, Zeydiyye mensupları itikadi mânada daha mutedil davranmıştır. Şiâ'nın en fazla mensuba sahip grubu olan İmâmiyye, imameti 12. İmam Muhammed b. Hasan el Mehdî'ye³⁴ kadar dayandırmasına nispetle "İsnâaşeriyye" olarak ta adlandırılır.

12. İmamın ortadan kaybolmasıyla birlikte mesiyani bir hal alan Şiâ, Gaybet Dönemleri ve Sefirler³⁵ ile birlikte tasavvufî bir hal almıştır. Daha çok sözlü kültürden beslenen, Devlet otoritelerinin baskısı dolayısıyla Takiyye'yi benimseyen Şiâ, bu temeller çerçevesinde, her ne kadar zamanla birtakım değişimlere uğrasa da, varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiştir.³⁶

İlk dönem İslam tarihi incelendiğinde belirgin bir Şiâ ayrımı görülmediği aşikârdır. Daha çok Hz. Ali ve soyundan gelenlere sevgi ve taraftarlık görülür. Nitekim Sünnî ekolün önde gelen alimlerinin birçoğunun Ehl-i beyt ekolünden ilim öğrenmeleri bu

Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler'ce şehid edildikleri yer.

²⁹ Halil İbrahim Bulut, "Dünden Bugüne Siyasi İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi", Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 199- 264; Abdulkadir Çuhacıoğlu, "Şia ve İmamet", Kevser Yayınları, İstanbul 2012, s.23-42; Abdulkakıy Gölpinarlı, "Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik", Der Yaymevi, İstanbul 2007, s. 21-47.

³⁰Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. EbîTâlib. Şiânın dördüncü imamı kabul edilen tâbiî.

³¹İmâmeti dinin esaslarından kabul ederler. Fıkıh literatüründe Ca'fer es-Sâdık'a nispetle Ca'feriyye şeklinde meşhur olmuştur. Şiâ'nın en büyük grubudur.

³²İsmîni Hz. Hüseyin'in Ali Zeynelâbidîn'den torunu olan Zeyd'den alır. (VIII.) yüzyılın ilk çeyreğinde Kûfe'de ortaya çıkan, Irak, Taberistan ve özellikle Yemen'de varlığını sürdüren ılımlı bir Şiî fırkası.

³³İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilerek varlığını günümüze kadar sürdüren aşırı Şiî mezhebi.

³⁴Şiâ dışında varlığı Müslüman çoğunluk tarafından kabul edilmeyen İmam Mehdî, İmâmiyye Şiası'nca halen gaybet halinde bulunup, gelecekte mehdî olarak ortaya çıkacak, dünyaya adalet ve düzen getirecektir.

³⁵ İsnâaşeriyye Şiâ'sı'na göre on ikinci imamın gaybeti döneminde onun adına faaliyetleri yürüten kişilere verilen unvan.

³⁶ Mustafa Öz, "Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları", Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s. 61-82.

duruma örnektir. "Mâsum" imamların vefatıyla birlikte kabuğuna çekilen Şiâ, bu dönemden sonra mistik bir hal almıştır. Yazılı kaynakları daha çok sözlü kültürle şekillenen Şiâ literatürü, İslam topraklarının genişlemesi ve farklı din ve inanç sistemleriyle etkileşim sonucunda kendine has bir ekol oluşturarak daha belirgin çizgiler kazanmıştır.

Bu bilgiler ışığında günümüze kadar varlığını sürdüren bu ekol, Alevî üst kimliğiyle İslam toplumundaki yerini almıştır. Tarihi kaynaklar incelendiğinde, özellikle İsmâili grupların; Hz. Ali ve Mâsum imamlardan bazılarını ilahlaştırdıkları, Hz. Peygambere eşdeğer veya daha üstün tuttıkları bilinen bir gerçektir. Buna gerekçe olarak baskı altına alınan Alevî topluluklarının daha çok sözlü kültüre dayanan yapılarıyla birlikte, Kadim Felsefi düşünceler, Musevilik, Yahudilik, Hristiyanlık, Mecûsilik ve özellikle Mistik Hint-Asya Tasavvûfî düşünceleriyle olan etkileşimleri gösterilebilir.³⁷ Fakat günümüz Alevî düşüncesinde, lokal bazı örnekler dışında, bu düşüncelere paralel aykırı görüş bulunmamaktadır.

Alevî toplulukları, kendi öz benliklerini oluşturma sürecinde; Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisini esas aldılar. Bu durumu Evlad-ı Resûl³⁸ etrafında toplanıp geniş topluluklara ulaşarak günümüze kadar sürdürdüler. Emevî idarecilerinin Arap milliyetçiliğine dayanan yönetimleri, özellikle Mevâlî³⁹ adı verilen Müslüman topluluklar arasında sıkıntılar çıkmasına sebep oldu. Bu topluluklar Ehl-i beyt mensupları etrafında toplanarak birçok isyan hareketi gerçekleştirdiler. Çoğunlukla Şiî kökenli olan bu isyan hareketleri mevcut yönetimler tarafından tehlike olarak görülüp, Alevî toplulukların baskı altına alınmasına sebep oldu. Bu baskılar neticesinde merkezden daha çok uzaklaşan Alevî topluluklar geçmişten gelen kültür ve inançlarını İslam kaideleriyle harmanlayıp kendilerine has bir düşünce sistemi oluşturdular. Daha çok Horasan⁴⁰ ve Mâverâünnehir⁴¹ dolaylarında, özellikle Türkler arasında oluşumunu sağlayan bu tasavvufî ekol, Hoca Ahmet Yesevî'nin⁴² öğrencilerine dayandırılarak Anadolu'ya kadar ulaşıyor.⁴³

1.2. Anadolu Alevîliğinin Gelişim Süreci

Anadolu'da Alevîlik farklı adlandırmalarla varlığını sürdürmektedir. Yazılı ve sözlü kaynaklarımıza baktığımızda birbirinden farklı isimlendirmelerle karşılaşırız. Bu

³⁷ Mustafa Öz, "Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları", Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s.133-177.

³⁸ Hz. Peygamberin soyundan gelenler.

³⁹ Arap olmayan Müslüman halklar için kullanılan bir terim.

⁴⁰ Kuzeydoğu İran'da bir eyalet. Güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi.

⁴¹ Ceyhun nehrinin kuzey ve doğusunda kalan bölgeye İslâm tarihçi ve coğrafyacıları tarafından verilen isim.

⁴² Orta Asya Türkleri'nin dinî-tasavvufî hayatında geniş tesirler icra eden ve "Pîr-i Türkistan" diye anılan mutasavvıf-şair, Yeseviyye tarikatının kurucusu. Ayrıntılı bilgi için bkz.:Kemal Eraslan , "Ahmed Yesevî" DİA, yıl: 1989, C. 2, s. 159-161

⁴³ Tahir Harimi Balcıoğlu, "Türkler Arasında Şiilik Cereyanları", Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 24-46.

grupları öz de bir olmakla birlikte genel olarak, Hatay bölgesi civarında yaşayan Nusayrî'ler⁴⁴ dışında, Alevî-Bektâşî çatısı altında toplayabiliriz. Anadolu Alevîliği "Tevelâ⁴⁵ ve Teberra"⁴⁶ esasına göre oluşur.⁴⁷

Anadolu Alevîliği, İslam coğrafyasındaki diğer Alevî fırkalarla genel esaslar bağlamında bir paralellik göstermekle birlikte, kendi içinde özgün bir yapıya sahiptir. Bu özgün yapının dayanak noktası olarak Hoca Ahmed Yesevî'yi gösterebiliriz. Türkmen boylarının Müslümanlaştığı dönemlerde, Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretileri Türkmenlerin İslamı anlamadaki temel kaynaklardan biri olmuştur. Bununla birlikte bazı Türkmen boyları İslamı kabul ederken geçmiş gelenek ve inançlarını tamamen yok saymadılar. Özellikle Şamanizm'den⁴⁸ kalan atalar kültürünü İslam ile harmanladılar. Bu harmanlamanın neticesinde günümüze kadar varlığını sürdürerek Anadolu Alevîliği adı altında oluşumunu sürdürdüler.⁴⁹

Fetihlerle birlikte Anadolu'ya akın eden Türkmenler, bazı siyasi otoriteler etrafında toplanarak Anadolu'yu Müslüman yurdu yaptılar. Siyasi otoriteler varlıklarını pekiştirmek için dini motifli tarikat ve tekkelerin bir kısmı ile mücadele ederken bir kısmını da kendilerine dayanak yaparak, otoritelerini pekiştirdiler. Bu oluşumların en önemlilerinden biri de Bektâşîler idi.⁵⁰ Anadolu Alevîliğinin ilk nüveleri olan Bektâşî düşünce, XIII. yüzyılda Babaî isyanıyla birlikte, Baba İlyas'ın⁵¹ izinde yürüyen müritleriyle görülmektedir. Daha çok siyasi otoritenin kötü idaresi yüzünden bozulmaya yüz tutan Selçuklu iktisadî-sosyal yapısına isyan eden Babaî müritlerinin, başarısızlıkla sonuçlanan isyanları sonucunda kıyamdan kurtulanların merkezden uzak yerlerde, özellikle Türkmenler arasında, daha çok eski Türk inançlarının İslamiyet'le yorumlanmış bir şeklini tasavvufî hüviyetle öğretmeye başladılar. Bu fikirlerin kısmen İsmâilî tesirler taşıması muhtemeldir. Baba İlyas'ın kendisini bir mehdî (kurtarıcı) şeklinde Türkmenlere tanıttığı, baskı altında kalmış ve türlü sosyal-iktisadî zorluklar içinde bunalmış sade insanlara bu durumu kabul ettirdiği bilinmektedir. Bu yüzden kaynaklar kendisini Baba Resul diye de zikrederler. Baba İlyas'ın çevresinde toplanan Vefâî, Yesevî, Kalenderî ve Haydarî Türkmen dervişlerinden pek çoğu kendisi tarafından başarısızlıkla tertip edilen bir isyan

⁴⁴Hız. Ali'ye ilâhlık isnat eden bâtinî bir fırka.

⁴⁵Hız. Ali'yi ve Ehl-i Beyti sevmek, onları sevenleri sevmek ve dost edinmektir.

⁴⁶Hız. Ali ve Ehl-i Beyt düşmanlarına düşman olmak, onlara yüz çevirmek ve onlardan uzaklaşmaktır.

⁴⁷Ethem Ruhi Fığlalı, "Günümüz İslam Mezhepleri", İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 201,1 s.529-544.

⁴⁸Paleolitik çağdan günümüze Sibiryâ ve Orta Asya topluluklarında varlığını sürdüren inanış ve merasimlere verilen ad. Merkezinde şamanın yer aldığı, kendine has inanç ve ritüelleriyle farklı formları bulunan vecde dayalı bir yöntem.

⁴⁹Ethem Ruhi Fığlalı, "Günümüz İslam Mezhepleri", İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 201,1 s. 529-544.

⁵⁰XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekküle başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikat. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşilik" DİA, yıl: 1992, C. 5, s. 373-379

⁵¹Amasyâ yöresinde faaliyet gösteren Baba İlyâs-ı Horasânî (ö. 637/1240) Vefâî Türkmen şeyhi.

gerçekleştirdi. Bu isyan her ne kadar hedefine ulaşamadı ise de, kurtulabilen taraftarları sıkı bir dayanışmanın içine soktu.⁵²

"Babailer isyanı her ne kadar güçlkle ve büyük kısımlar pahasına bastırılabilmişse de, Selçuklu sultanını Konya'dan kaçtıracak kadar yönetime korkulu anlar yaşatmış ve Anadolu Selçuklu yönetiminin de zayıflamasına sebep olmuştur. Babaîler isyanı asıl fonksiyonunu işte bu aşamadan sonra icra etmiş, isyanın harekete geçirdiği kitleler Anadolu'da bundan sonraki mezhebî ve tasavvufî bütün Sünnî İslam dışı propaganda hareketleri için en elverişli sosyal tabanı teşkil etmiştir. Anadolu tarihinin en mühim toplumsal din hareketlerinden biri Rum abdalları (abdalan-ı rum) hareketi, Babailer isyanının tarih sahnesine çıkardığı bir olgudur ve Alevîlik-Bektâşîlik işte bu miras üzerinde doğup gelişecektir."⁵³

Kendisi de bir Abdalan-ı Rum olan Hacı Bektâş-ı Velî tarihi kaynaklar incelendiğinde⁵⁴ Hoca Ahmet Yesevî'nin değil de Babaî hareketinin lideri Baba İlyâs-ı Horasânî'nin müridi olduğu görülür. Kendisinin Babaî isyanının ilk aşamasında bulunduğu ve kardeşi Mintaş'ın isyanda öldüğü söylene de isyanın sonlarında ve Malya'daki savaşa katılmadığı kaynaklara bakılarak söylenebilir. Fakat isyan sonrası takibattan uzaklaşarak Sulucakarahöyük'e gidip, Kadıncık Ana'ya misafir olduğu söylenir. Kimi kaynaklara göre Kadıncık Ana; Hacı Bektâş'ın evlatlık kızı, kimi kaynaklarda ise manevî karısıdır. Bektâşî inancına göre Hacı Bektâş kerametlerini Kadıncık Ana'ya aktarmıştır. Aynı zamanda bir Bâciyân-ı Rûm⁵⁵ olan Kadıncık Ana, müridi Abdal Musa⁵⁶ ile bir tarikat kurup Hacı Bektâş-ı Velî'nin şahsiyetinde Bektâşîliğin ilk örneklerini ortaya koymuşlardır.

Bektâşîlik tarikatının kurucusu olarak her ne kadar Hacı Bektâş-ı Velî olarak bilinse de yaşadığı dönemde Bektâşîlik diye bir olgudan söz etmek doğru değildir. Kendisinin bir Haydari veya Yesevî olduğu tahmin edilmekle birlikte, Bektâşîliğin Hacı Bektâş-ı Velî şahsiyetine özgü bir yapıda oluşmasında şüphesiz "Abdal Musa" figürünün önemli bir yeri vardır. Şahsiyeti hakkında resmi kaynaklarda pek yer bulunmayan Abdal Musa, daha çok sözlü kültürün ürünü olan Alevî-Bektâşî literatürünün baş motiflerindedir. Kimilerince Pîr-i sâî olarak da ünlenen Abdal Musa'nın, birçok Bektâşî müridiyle birlikte kuruluş esnasında Osmanlı bölgesine yerleştikleri ve ilk fetihlere katıldığı, Hacı Bektâş'a dair menkıbeleriyle Osmanlı arasında şöhret bulduğu söylenir.⁵⁷

⁵²Ayrıntılı bilgi için bkz. :Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik" DİA, yıl: 1991, C. 4, s. 374

⁵³Ahmet Yaşar Ocak, "Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış", Geçmişten Günümüze Alevî Bektâşî Kültürü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.42-43.

⁵⁴Bektâşîlik tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Türkmen şeyhi. (ö. 669/1271 [?]) Asıl adı Bektâş olup muhtemelen ölümünden sonra Hacı Bektâş-ı Velî diye şöhret bulmuştur.

⁵⁵İlk dönem Anadolu Müslümanları arasında bir kadın teşkilatı.

⁵⁶Menkıbeleri Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili rivayetlere karışan ve Bektâşî an'anesinde önemli bir yeri olan Anadolu abdallarından biri.

⁵⁷İlyas Üzüm, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik", İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 34-40.

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Abdal dervişler ve sultanlar arasında sıkı bir ilişki olduğu bilinmektedir. Nitekim bu dervişler özellikle Trakya ve Balkanların fethinde bulunmuş, kendilerine fethedilen yerlerden arazi verilip ihanda bulunulmuştur. Osmanlı Sultanlarının Bektâşî Pîr'lerine hürmet ettikleri, özellikle yeniçeri ocağı kurulurken Pîr olarak Hacı Bektâş'ı seçmeleri bu hürmetin bir göstergesidir. Bu hürmet münasebetiyle Bektâşîlik halk arasında önemli bir yer edinmiştir.⁵⁸

Bektâşî hareketinin özellikle yeni fethedilen yerlerde başarılı olmasının en önemli nedenlerinden biri de yerleştiği toplumun geçmişten gelen inanç ve kültürünü tamamen reddetmeden bağdaştırmacı bir rol üstlenmesinden gelir. Bu durumu Hoca Ahmet Yesevî'nin öğretisinin bir benzerinin Anadolu ve Rumeli'de, Hacı Bektâş'ı Veli ekolünün devamı olan Bektâşî tekkeleri vasıtasıyla görmekteyiz. Bu tekkeler özellikle fetihlerle birlikte fethedilen yerlerin imarının yanında, bölge insanının Müslümanlaşmasını önemli ölçüde sağlamıştır.

Buraya kadar Bektâşîlik, Sünnî ekolden fazla uzaklaşmadan bâtinî bir yapıda ilerlese de Hz. Ali ve ehlibeyt sevgisi, tevella ve teberrâ gibi Alevîliğin temel esaslarına bağlı oluşları yüzünden Bektâşîliği Alevîlik içinde sayabiliriz. Ne var ki bu Alevîlik, Sünnîlerin Ehl-i Beyt'e olan sevgileriyle eşdeğer bir mahiyettedir. Çünkü Türkiye'de her Bektâşî, Alevî olduğunu kabul ettiği halde, her Alevî Hacı Bektâş'ı sevip hürmet etmesine rağmen kendini Bektâşî olarak tanımlamaz.

Anadolu Alevîliğinde Alevî-Bektâşî ayrımının net çizgileri, İran Safevî⁵⁹ devletinin tarih sahnesine çıkışıyla birlikte karşımıza çıkar. Tarihi kaynaklar incelendiğinde Safevî hanedanının doğu bölgelerinde uyguladıkları yayılmacı Şîî politikaya karşılık, Osmanlı idaresinin Heterodoks Türkmen toplulukları arasında Bektâşîliği desteklemesiyle dengelenmeye çalışılmıştır. Bunun en tipik örneği Balım Sultan⁶⁰ örneğidir. II. Beyazıd⁶¹ döneminde, rivayetlere göre bizzat sultan Balım Sultan Hacı Bektâş Dergâhı'nın başına getirilmiştir. Bu politikayla Osmanlı, Bektâşîleri yanında tutmayı başarıp, Kızılbaş⁶² zümreleri Safevî propagandasından uzak tutmayı hedeflemiştir.⁶³

Balım Sultan'ın başa gelmesi Bektâşîlikte yeni bir dönemi başlatmıştır. Her ne kadar Heterodoks bir yapıda olsa da Sünnî bir eğilimde olan Bektâşîlik, bu dönemden

⁵⁸ İrene Melikoff, "Türkiyede Aleviler Bektaşiler Nusayriler", *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi* 28, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 17-36; İlyas Üzüm, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik", İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 34-40;

⁵⁹ İran'da 1501-1736 yılları arasında hüküm süren bir hânedan.

⁶⁰ XVI. yüzyılda Bektâşîliği yeni baştan düzenleyip bilinen hüviyetine kavuşturan mutasavvıf.

⁶¹ Osmanlı padişahı (1481-1512).

⁶² Kızılbaş tabirinin ortaya çıkış nüvelerini İslamın ilk yıllarına dayandıran rivayetler olsa da, kaynaklara bakarak Safevîlerin ortaya çıkışlarına, özellikle Şeyh Haydar dönemine bağlayabiliriz. Şeyh Haydar'ın kendisine bağlı müritlerinin başına taktığı, 12 imamı sembolize eden sürâhi biçiminde on iki dilimli kırmızı bir kavuk a nisbeten kızılbaş tabiri kullanılmıştır.

⁶³ İlyas Üzüm, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik", İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 54-56.

itibaren Hurûfîlik⁶⁴ ve Şîâ'nın tesirine maruz kalmıştır. "*Balım Sultan böyle bir ortamda 'Hakk-Muhammed-Ali' tarzında ifade edilen ulûhiyet mefhumunu, on iki imam kültürünü ve on iki imam postunu Bektâşîliğin esasları arasında en baş yere yerleştirmiştir.*"⁶⁵ "*Sözü edilen bütün Şîî unsurlar Şîîlik'te olduğu hüviyetleriyle Bektâşîliğe geçmemiş, daha başından beri mevcut İslâm öncesi inançlarla mezcedilerek onların yapısına uygun bir mahiyet kazanmışlardır. Mesela böylece, zâhirde üçlü bir ulûhiyet telakkisi gibi görünerek yanlışlıkla Hıristiyanlıktaki teslise benzetildiği için eski şarkiyatçıları yanıltan 'Hak-Muhammed-Ali' ifadesi, tamamıyla hulûl kalıplarına girerek sadece ulûhiyet kazanmış bir Hz. Ali'yi gösterir olmuştur. Bu bakımdan İmam Ca'fer mezhebine mensubiyet iddia etmesine rağmen Bektâşîliğin gerçekte Şîîlik ile ilgisi yoktur. Bu yüzden de Bektâşîliği Şîî bir tarikat kabul etmek yerine Bektâşîlikte Şîî tesirlerden söz etmek daha gerçekçi bir ifade tarzı olur*"⁶⁶.

Babaî hareketinin bir tezahürü olan Anadolu Alevîliği daha çok batı Anadolu ve Rumeli'de Bektâşîlik çatısı altında toplanırken doğuda temel esaslarda bir olmak kaydıyla farklı bir kimliğe bürünüp, özellikle Safevîlerin tarih sahnesine çıkışıyla Kızılbaşlık çatısı altında toplanmıştır. Osmanlının himayesinde mevcut idareye bağlı yaşayan Bektâşîlerin aksine daha çok konar-göçer yaşayan Kızılbaş zümreleri birçok isyan hareketinde bulunmuş, sürekli olarak Sünnî merkezli olan idarenin takibine maruz kalmışlardır. Dolayısıyla Bektâşîler Osmanlı merkezi idaresiyle problemsiz yaşarken, Kızılbaşlar merkezi idareye karşı sürekli muhalif ve gergin bir tutum sergilemişlerdir. Nitekim M. Fuad Köprülü, Mehmet Eröz ve Irène Mélikoff gibi araştırmacılar bu farklılıklardan olsa gerek Kızılbaşlığı, köy Bektâşîliği olarak yorumlamışlardır.⁶⁷

"*Babaî hareketinden doğması, inanç ve ritüellerinin benzer görüntüler sergilemesi, dinî tabanlarının aynı olması gibi yönleriyle ortak olan Bektâşîlik'le Kızılbaşlıktan ilki bir tarikat yapılanması içinde oluşurken diğeri hâkim karakteri itibariyle yine sûfî bir mahiyet taşımakla birlikte kapalı bir toplumsal yapı içinde gelişen bir çeşit 'kavmî mezhep' niteliğine sahiptir. Bektâşîliğin sosyal tabanı hepsi birer halk sûfîsi olan Türkmen babaları iken Kızılbaşlığın tabanı Türkmen babalarının hitap ettiği Türkmen zümreleridir.*"⁶⁸ Osmanlı döneminde Kızılbaşlar için kötüleyici bir nitelikte kullanılan Zındık, Râfizî, Mülhid gibi tabirler, literatürde ilk üç halifenin hilâfetini reddetmesi sebebiyle hemen bütün Şîî grupları kapsayan ifadeler olup, Osmanlılarca kızılbaş kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Nitekim Osmanlılarca kullanılan Kızılbaşlık'la alakalı net bir tabir bile yoktu. Bu tabirler Kızılbaş kimliğinde olanlarca asla benimsememiş, zamanla geçerliliğini yitirmiştir.

⁶⁴Fazlullah-ı Hurûfî'nin (ö. 796/1394) kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan bâtinî bir akım.

⁶⁵Ayrıntılı bilgi için bkz. :Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan" DİA, yıl: 1992, C. 5, s. 18

⁶⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. :Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşîlik" DİA, yıl: 1992, C. 5, s. 375

⁶⁷ Irène Melikoff, "Türkiyede Aleviler Bektaşiler Nusayriler", *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 28*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 17-36;

⁶⁸Ayrıntılı bilgi için bkz. :İlyas Üzüm , "Kızılbaş", DİA, yıl: 2002, C. 25, s. 547

Kızılbaş tabirinin kaynağı olarak İslamın ilk yıllarına varan rivayetler olsa da Kaynaklara göre ilk olarak Erdebil⁶⁹ Şeyhlerinden Şeyh Haydar'ın müritlerine giydirdiği kızıl kavuktan geldiği ve bu Kızıl Kavuk'a istinaden "Kızıl-Baş" mefhumunun ortaya çıktığı söylenebilir. Kaynaklarca Sünnî Şâfiî olduğu söylenen Erdebil'de bulunan Safevîye tarikatının Pîri Şeyh Safiyyüddin'in vefatıyla birlikte yerine oğlu Sadreddin sonrasında onun oğlu Hâce Ali geçer. Böylece tasavvuf geleneklerine aykırı olarak şeyhliğin babadan oğula geçmesi durumu yaşanır. Hâce Ali'nin Şiîliğe temayülü tarikatın Sünnî olan mahiyetini değiştirir. Hâce Ali'den sonra sırasıyla Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'la birlikte "her ne kadar köken olarak Türkmenlere dayansalar da" Seyyidlik⁷⁰ iddiasında bulunup, harekete siyasi bir boyut kazandırarak dönemin siyasi idareleriyle mücadele ederler. Her ikisinin de mücadeleler sonucunda öldürülmesi ile Kızılbaş zümreleri, Şeyh Haydar'ın küçük oğlu İsmâil etrafında toplanırlar.

Şah İsmâil kendinden önceki Alevî önderleri gibi Türkmen topluluklarının geçmişten gelen Atalar kültürünü ve Şiâ'nın 12 imam, Kerbela matemi gibi temel akidelerini şiîrsel anlatımıyla başarılı bir şekilde sentezleyip, etrafına topladığı Türkmenlerle Anadolu, Azerbaycan ve İran'da verdiği mücadele neticesinde birçok yeri fethederek Tebriz'de tahta oturur. On iki imam Şiîliğini orijinal yapısından farklı bir şekilde aynı motifleriyle yayarak resmî mezhep ilan eder. Hutbelerde Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a lânet okunmasını emreder. Şah İsmâil'in Sünnî İslam devletlerine karşı hükümranlığını pekiştirmek için Şiîliği desteklemesinin nedeninin dini motiflerden çok siyasi motifler taşıdığı kanaatindeyiz. Nitekim hükmü altındaki alanlarda, bazen de civar topraklarda bulunan Sünnî topluluğa uyguladığı "yer yer katliamlara varan" baskı ve şiddeti, bazen Şiîlere de uyguladığı kaynaklarca bilinmektedir. Şah İsmâil yayılmacı politikasını dönemindeki egemen güçlerin zayıflıklarından da faydalanarak geniş topraklara yayar.⁷¹

Anadolu da bu yayılmacı politikadan nasibini alan bölgelerden biridir. Bunun en güzel örneği Osmanlı topraklarında meydana gelen Şah İsmâil'in tetiklediği düşünülen Şah Kulu⁷² isyanıdır. II. Bayezid'in zayıf idaresi neticesinde geniş topraklara yayılarak Osmanlıya büyük güçlükler çıkaran bu Kızılbaş isyanı, güçlkle bastırılınca mevcut idarenin Kızılbaş zümreleri üzerinde sert tedbirler almasına neden oldu. Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesiyle birlikte Osmanlı-Safevî mücadelesi zirveye ulaşır. Çaldıranda⁷³ meydana gelen savaşın Osmanlılar lehine neticelenmesi Safevîlerin Anadolu üzerindeki etkisini önemli ölçüde bitirir. Şah İsmâil'in Çaldıranda yenilmesi ve önemli Kızılbaş liderlerinin kılıçtan geçirilmesi Şahın yenilmez imajını zedeleyerek sonraki dönemler boyunca Safevîlerin Anadolu'yu Şiîleştirme politikasına engel olmuştur. Osmanlı merkezi

⁶⁹İran'da Doğu Azerbaycan idarî bölgesinde il ve bu ilin merkezi olan şehir.

⁷⁰Hız. Peygamber'in soyundan gelenleri ifade eden bir terim.

⁷¹Ayrıntılı bilgi için bkz. :Reşat Öngören, "Sefeviyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2008 s. 460-462.

⁷²Antalya bölgesinde büyük bir isyan çıkaran Türkmen babası. 1511.

⁷³Yavuz Sultan Selim ile Safevî Hükümdarı Şah İsmâil arasında Çaldıran ovasında 23 Ağustos 1514'te yapılan meydan savaşı.

idarenin Çaldıran öncesi ve sonrası aldığı sert tedbirler, Anadolu da düzenin Cumhuriyet Dönemine dek sürecek uzunca bir müddet tesis edilmesini sağlar.

Safevîlere kadarki süreç, daha çok göçebe ve yarı göçebe Alevî zümrelerinin sözlü-şifahi bilgiler ışığında şekillenerek varlıklarını idame ettirmeleri durumudur. Safevîler ile birlikte özellikle Şah İsmâil'in Anadolu'ya yolladığı halifelerin beraberinde getirdikleri; Alevîliğin inanç esaslarının yazılı olduğu Buyruk, Hüsniye gibi kitaplarla beraber yazılı bilgilerin, sözlü geleneğin hâkim olduğu Türkmen zümrelerine ulaşmasını sağladılar. Safevîler Yazılı kaynakların yanı sıra Anadolu Alevîliğine yeni düzenlemeler kattılar. Bunların başında Ali soyundan geldiği kabul edilen Seyyidler gelir. Daha öncesinde hem dini önder hem de kabile şefi olan Türkmen babaları, Seyyid-Pîr-Dede gibi sıfatlarla anılmaya başladı. Böylece Anadolu Alevîliği günümüz yapısına yavaş yavaş gelmekteydi. Bu yapılar Seyyid-Pîr-Dede etrafında toplanarak daha çok soya dayalı bir ocak sistemini oluşturdular. Bektâşîler arasında kısmen de olsa soy dışında liyakat veya seçim benzeri bir süreçle Dede/Dedebaba'lık Seyyidler dışındakilerce icra edilebilse de genel olarak Alevî toplumunda Seyyid-Pîr-Dede gibi dini önderler soya bağlı olarak Seyyidler aracılığıyla günümüze dek varlığını sürdürmektedir.

Anadolu Selçuklusunun son dönemlerinden itibaren Osmanlının yükselme devrine kadarki süreç incelendiğinde Anadolu Alevîliğinin oluşum ve gelişim sürecini büyük oranda sağladığı görülür. Bu dönem yerleşik çoğunluğu temsil eden ve devlet idaresini de içinde barındıran Sünnî anlayışla, zaman zaman mücadele içinde geçse de bir kaynaşma ve geçiş sürecini ihtiva eder. Dolayısıyla sağlıklı bir Alevîlik tasavvuru yapabilmek ve Bektâşî-Alevî/Kızılbaş terimlerinin içeriğini doldurmak için, tarihsel ve kültürel arka planıyla birlikte objektif bir platformda inceleme yapmak gerekir.

1.3. Bingöl Yöresindeki Alevîlerin Tarihçesi

Anadolu Alevîliği Bingöl özelinde farklı bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin Demografik yapısı incelendiğinde nüfusun büyük çoğunluğunun Zaza⁷⁴ unsurlarından oluştuğu görülür. Yine bölgede Zaza nüfusa oranla çok az bir Kurmanç nüfusta varlığını devam ettirmektedir. Zazaların ayrı bir ırk mı? Zazacanın ayrı bir dil mi? olduğu günümüzde tartışılan bir konudur. Son dönemlerde yapılan çalışmalarla birlikte Zazaların çoğunluğunun Kuzeybatı İran'dan, bir kısmının da Irak-Suriye üzerinden Horasan dolaylarından geldikleri, Zazaca'nın da özellikle yabancı araştırmacıların

⁷⁴ Çoğunlukla Bingöl, Palu, Diyarbakır, Tunceli ve Siverek yöresinde yaşayan bir halk. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Alevîlik Sempozyumu -I-, 03- 05 Ekim 2013, 2014; Fevzi Rençber, "Din-Kimlik Tartışmaları Ekseninde Zazaca Konuşan Alevîlerin Etnik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme", The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt: VI, sayı: 6, s. 946-953.

çalışmaları incelendiğinde İrani dil grubuna mensup farklı bir dil olduğu kanaati bizde hasıl olmaktadır.⁷⁵

Bölgenin inanç yapısına baktığımızda büyük çoğunluğun Sünnîlerden oluştuğu, Sünnî nüfusa oranla az olmasına rağmen hatırı sayılır bir Alevî nüfusun olduğu görülür. Alevîlerin az bir kısmı merkez ve merkez köylerinde yaşamakla birlikte hemen hemen tamamı Bingöl'ün kuzeybatı bölgelerinde (Kiğı, Adaklı, Yedisu, Yayladere, Karlıova) Sünnî topluluklarla iç içe yaşamakta olup, anadili olarak Zazaca konuşmaktadır. Bölge insanı Kızılbaşlar olarak bilinen bu topluluğu, Anadolu'nun geneline kabul edilen hakaret anlamında değil de tamamen bir niteleme olarak görmektedir. Nitekim yörede yaşayan Alevîler son dönemlerde kendilerini tanımlarken daha çok Alevî tabirini kullanmakla birlikte Kızılbaş tabirini de kullanabilmektedir.

Bölge Alevîleri Anadolu Alevîlerinin temel dayanakları olan ocak sistemine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Fakat kendine has bir mahiyette oluşan bu ocaklar, keramet ve mucizeleri Alevî menkıbelerince sabit olan Pîrlere nisbeten kurulmuştur. Nitekim bahsi geçen bütün Alevî ulularının gösterdikleri kerametler mensuplarınca tartışmasız kabullenilmiş ve fikri yapıları bu minvalde şekillenmiştir. Bilinen önemli ocaklar arasında; Baba Mansur, Hacı Kureyş, Derviş Beyaz ve Ebu'l Vefa gibi erenlere nisbeten kurulan ocaklar bulunmaktadır.

Bölgeye Alevî unsurlarının ilk olarak ne zaman ve nasıl geldiği hâlâ tartışma konusu olmakla birlikte, yaptığımız araştırmalar ve Alevî önderleriyle yapılan söyleşiler neticesinde Hoca Ahmet Yesevî'nin halifesi olduğuna inanılan Baba Mansur ve horasan erenleri vasıtasıyla geldiği söylenebilir. Bölge Alevîleri açısından önemli bir figür olan Baba Mansur hakkındaki bilgilerin hemen hemen tamamı sözlü olarak aktarıldığından kendi içinde farklılıklar arz etmektedir. Mevcut kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Baba Mansur XI. yy. da yaşamış, Hoca Ahmet Yesevî'den icazet alarak, bir rivayete göre henüz Hoca sağken, başka bir rivayete göre de Hocanın vefatından sonra Anadolu'ya gelmiş Dersim'in Mazgirt ilçesinin Darıkent (Muhundi) bucağına yerleşmiştir. Kendisinin Ehl-i Beyt soyundan olduğu, şeceresinin Altıncı İmam Muhammed Bakır'ın oğlu Seyyid Abdullah'a dayandığı ve bu şecerenin Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubad tarafından tasdik edildiği Alevî kaynaklarında belirtilmektedir. Kendisine yönelik birçok keramet isnat edilse de en meşhuru şöyledir. "Bir gün Baba Kureyş (Hacı Kureyş) vahşi bir ayıya binmiş ve bileğine de bir yılan dolamış, onunla ayıyı kamçılıyarak Baba Mansur'a doğru yürütmüş. O sırada duvar yapmakta olan Baba Mansur ise yaptığı duvara binerek

⁷⁵; Ludwig Paul, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, 13- 14 Mayıs 2011, 2011, s. 19-23; Yaşar Aratemur, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, 13- 14 Mayıs 2011, 2011, s. 227-246; Fevzi Rençber, "Din-Kimlik Tartışmaları Ekseninde Zazaca Konuşan Alevilerin Etnik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme", The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt: VI, sayı: 6, s. 946-953.

Baba Kureyş'e doğru yürümüş. Kureyş Baba bu mucize karşısında hayran olarak '*Sen taş duvara can verdin.*' diyerek, Baba Mansur'un eline sarılıp öpmüş." ⁷⁶

Yöre Alevîleri tarih boyunca kültürel varlıklarını Pîrler etrafında şekillenen ocak sistemiyle günümüze dek devam ettirdiler. Bu ocakların önde gelenleri; Baba Mansur, Hacı Kureyş, Derviş Beyaz ve Ebu'l Vefa ocakları, günümüze dek Bingöl'ün değişik yerlerinde bulunan dergâhlarıyla taliplerine hizmet vermektedir. Bu ocakların Bingöl'e ilk girişleri hakkındaki rivayetler ufak tefek farklılıklar gösterse de genel kaniye göre, 1780'li yıllar da Civarık Köyünde yaşanan "muhtemelen kız meselesi" bazı olaylar neticesinde Zeynel Ağa'yı Kal, mahiyeti ve 40 civarında aileyle Kiği'ya göçer. Adaklı'ya yakın bir yerde Zeynel mezrasını kurar. Yerleştiği yeni yerde de bazı sıkıntılar gören bu grup burada da barınmaz ve Kârer'in Darabi (Sütlüce) köyüne akrabalarıyla birlikte yerleşir. Köyünde seyyid olmayan Zeynel ağa Dersim'in Mazgirt ilçesine bağlı Muhundu köyünde bulunan Baba Mansur Tekkesine giderek Baba Mansur'un oğlu Seyyid Kasım'ın torunlarından Şeyh Ahmed'in oğulları Kûr Hüseyin'i Kol, Seyyid Ali Kal ve Seyyid Hasan'ı davet eder. Kârer'e geldiklerinde Sağyan'da (Doluçay) misafir kalırlar. Menkıbelerinde bu durumu bir keramete bağlayan bölge Alevîleri şöyle anlatırlar; Gelen üç kardeşten birinin köyde kalmasını talep eden köylülere cevaben kardeşler, "*Biz üç kardeşiz, üç dallı bir kuru asa dikeceğiz, bu asa sabaha kadar yeşerirse birimiz burada kalırız demişler. Asa dikilip üzerine bir örtü örtülmüş. Sabah olunca asanın üstündeki örtü kaldırılmış ve asanın yeşerdiğini görmüşler. Böylece Seyyid Ali Kal orada kalmıştır.*"⁷⁷ Sağyan'da (Doluçay) halen mevcut olan tekke ve bahçesinde buluna dut ağacı bu menkıbeye dayandırılır. Seyyid Hasan Muş/Varto'nun Caneseran (Dağcılar) köyüne yerleşerek orada bir tekke kurar. Seyyid Hüseyin de Zeynel Ağa'nın köyü Darabi'ye (Sütlüce) yerleşerek köyün girişine bir tekke kurar. Tekke Dergâh Potnişini Pîr Selçuk Sevin⁷⁸ vasıtasıyla, Baba Mansur Pîr Kûr Hüseyin Dergâhı olarak halen sevenlerine hizmet etmektedir. Bu tekkeler aynı zamanda birer konukevi, şifahane, ibadethane gibi görevleri ifâ etmektedirler.

Bölgede varlıklarını devam ettirmekte olan diğer ocaklardan biri de Anadolu'nun birçok yerinde ve de Bingöl'de mensubu bulunan Kureyşan Ocağıdır, Anadolu'daki ocaklar arasında en eski ve en köklü olanlarından. Seyyid Hacı Kureyş'in İmam Musa-i Kazım soyundan geldiğine inanılır. Birçok kerametle bilinen Hacı Kureyş'in en çok anılan kerameti, yanan fırına girerek iki saat veya iki gün sonra yanındaki Derviş Beyaz'la üşümüş halde çıkmasıdır.

Bölge Alevîlerinin bağlı bulunduğu bir diğer ocak Derviş Gevr-Derviş Beyaz ocağıdır. Soyağacı 5. İmam Muhammed Bakır'a dayandırılan bu ocağa, Derviş Gevr-Derviş Beyaz ocağı denmesinin sebebi: farklı rivayetler olsa da ocak mensuplarından Pîr

⁷⁶ Kazım Balaban, "Ehli Beyt'ten Dersime", Aydıuşu Yayınları, Mart 2006 İstanbul, s.266-284; Hasan Sevin, "Yaradılışın Sırları Kârer'de", Can Yayınları, Şubat 2016, s.184-188.

⁷⁷ Hasan Sevin, "Yaradılışın Sırları Kârer'de", Can Yayınları, Şubat 2016, s.184-188;

⁷⁸ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini

Hazır Ali Beyazyıldırım'ın ifadesiyle; "Erzincan'ın Bağın kasabasında ikamet eden, Ehl-i Beyt soyundan olan Seyyid Subhan'ın gösterdiği keramet dolayısıyla Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından kendisine Çabakçur-Ab-ı Tahur'da "Bingöl merkeze bağlı Abtor olarak anılan bölge" vakıf olarak verilir. Burada bir tekke kurarak uzun süre kalan Seyyid Subhan'ın soy şeceresinde şöyle bir açıklama vardır. "Seyyid Şeyh Subhan sakini Ab-ı Tahur Çabakçur, lakabı Derviş Gevr" bundan dolayı kendisine Derviş Gevr denmektedir." Çapakçur'daki tekkede uzunca bir müddet kalan Derviş Gevr mensupları, burada "bugün Bingöl/merkez askeri garnizonunun alt tarafındaki meskûn mahalde türbesi bulunan Şeyh Ahmed'i bırakarak Hısn-ı Mansur'a göçerler. Bir diğer rivayette ise Derviş Gevr'in altıncı kuşak torunu Seyyid Mahmut Sultan, Osmanlı sultanlarından Sultan Murad Han'ın huzurunda "kimilerine göre fırın kimilerine göre yanan ateşe girer. Yine rivatlerdeki farklılıklara göre 2 saat ile 7 gün arasında bir zaman ateşte kalır. Sağ salim ateşten çıkan Seyyid mahmud, yine bir deyişe göre ateşteyken bir beyaz kuş silüetine girmesinden dolayı, başka bir deyişe göre de sırtındaki beyaz külden dolayı Derviş Beyaz lakabını alır.⁷⁹

Bölgede kurulan Alevî ocaklarının hemen hemen tamamının Anadolu'ya yapılan ilk göçlerle geldikleri düşünülmektedir. Alevî Pîrleriyle yaptığımız söyleşiler ve yaptığımız kaynak taramaları neticesinde bölge insanının çoğunluğu kuzeyden yani Kuzey İran ve Azerbaycan üzerinden, az bir kısmı da Horasan'dan Irak ve Suriye üzerinden bölgeye gelip yerleşmiştir. Bölge inanç yapısı incelendiğinde Anadolu Alevîliğine paralel olarak merkez çoğunluğu oluşturan Sünnî yapıya karşılık daha çok kırsalda yaşayan Alevî toplumu şeklinde ifade edilebilir. Fakat Bingöl coğrafyasında bulunan Alevîlerin hemen hemen tamamı gerek merkezde ve gerekse kırsalda yaşayanlar Sünnî topluluklarla karma bir yapıda varlıklarını sürdürmektedir. Bölge demografik yapısına bakacak olursak. Anadolu'nun Hatay bölgesinde yaşayan Nusayriiler hariç, Alevîlerin neredeyse tamamı kendilerini Türkmen olarak tanımlarken, Bingöl Alevîleri kendilerini Zaza, az bir kesim de Kurmanç, Türkmen ve Brahimi⁸⁰ olarak tanımlamakta ve anadili olarak Zazaca'yı kullanmaktadır.⁸¹

2. ALEVİ İTİKADI

Varlıkların çeşitliliği içinde insanoğlunu diğer varlıklardan ayıran temel öge kanaatimizce inanç olsa gerek. Yaradılıştaki insanoğlunun tabiatında var olan bir duygudur inanç. Toplumlar daha çok ana yönlendirici olarak inançları doğrultusunda Sosyo-kültürel yapılarını şekillendirmiştir. Bu yönlendirme aynı zamanda bireylerin topluma dengeli bir

⁷⁹ Hazır Ali Beyazyıldırım, I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Alevilik Sempozyumu -I-, 03- 05 Ekim 2013,s.589-590; Fevzi Rençber, "Adıyaman Yöresi Alevî Ocakları", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, sayı: 35, s. 167-168.

⁸⁰ Hz. İbrahim'in soyundan gelenler.

⁸¹ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar Bingöl doğumlu Talip; Önder Kaygalak, Bingöl doğumlu Talip; Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr; Nurten Topçu, Bingöl doğumlu, Talip.

şekilde entegre olmalarını sağlamakla birlikte toplumların daha sağlıklı anlaşılmasında bizlere iyi birer kılavuz görevi görmektedir. Bir bakıma toplumların yaşamlarını sağlıklı ve dengeli bir şekilde sürdürmelerini sağlarken, diğer taraftan toplumu oluşturan bireylerin tutum ve davranışlarının belirleyici ana unsuru olurlar. Aynı zamanda bu özellikleri nedeniyle varlıklarını sürdürdükleri toplumları anlama açısından önemli bir role sahiptirler.

Bulduğumuz coğrafya incelendiğinde tarihsel boyutlarıyla geçmişten günümüze yaşayan bütün toplulukların inanç çerçevesinde şekillendiği veya temellendirildiği görülür. Anadolu Alevîliği de bu temelde varlığını başlatmış ve günümüze değin ulaşmıştır. Bu çalışmamızda Bingöl Alevîlerinin ibadet, ahlak, inanç konularındaki düşüncelerini ve imanın, İslamın şartlarına bakışlarını irdedeceğiz. Bölge Alevîliğinin temel inanç dayanağı, Allah'a iman da dahil olmakla birlikte, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt çevresinde şekillenir. İnanç sisteminde en önemli ve öncelikli alan buna imandır. Yalnız Alevîliğin inanç dünyasını tasvir ederken bazı zorluklarla karşılaşmaktayız. Bunların başında tarihsel gelişimi itibarı ile Alevîliğin sözlü kültür geleneğine sahip olmasından kaynaklanan kişiden kişiye, bölgeden bölgeye değişebilen yapısı yer alır. Dolayısıyla esnek ve geniş bir yapıya bürünen bu yapı kendine has bir inanç sistematığı geliştirmiştir. Alevîliğin tarihsel bağlamda inanç zeminini üç etapta değerlendirmek yanlış olmaz. Birinci aşamada eski orta asya kültür ve inançlarının İslami temellere dayandırılarak devam ettirildiği evredir. İkinci aşamada XV. yy'ın başında bu yapıda yer edinmeye başlayan Hurufilik etkilerinin olduğu evre, son olarak ta Safevîlerin etkisiyle Şîlik öğelerinin ön plana çıktığı dönemdir. Fakat bu evrelerin bütün Anadolu Alevîlerine, özeldde Bingöl Alevîlerine aynı zamanda ve aynı oranda etki ettiği söylenemez. Bölge Alevîleriyle ilgili yaptığımız araştırmalar neticesinde kısmen Şîî öğeler görülse de daha çok diğer evreler baskın hissedilmiştir. Ancak bu olgular neyi işaret ederse etsin eski inançlarına ait kabullerini İslami temellere dayandıran Alevîlerin, kendilerini İslamın dışında değil, bilakis İslamın içinde olduklarına inanmalarına engel olmamıştır.

Birçok kişi bölge Alevîlerini şeriata aykırı bir zümre olarak bilir veya öyle olduklarını düşünür. Fakat realite de bu düşünce yanlış bir tutumdur. Zira "Dört Kapı Kırk Makam"⁸² prensibine dayanan bir inanç sisteminin birinci kapısı olan 'Şeriat' kapısı itikadi mânada Alevîliğe giriş kapısıdır. Şeriat kapısından geçemeyen Alevî birey diğer kapılara ulaşamaz. Bir başka deyişle şeriatsız tarikata, tarikatsız, marifete, marifetsiz hakikate ulaşamaz.

"Senkretik yahut bağdaştırmacı yapısı nedeniyle Alevîliğin inanç esaslarını kesin bir şekilde ortaya koymak güçtür. Teolojisinin tam anlamıyla teşekkül etmemiş olması. Dayanılan delillendirmelerin daha çok şifahî özelliklere bağlı bulunması, kaynak olarak nitelenen hususların, özellikle nefes yahut deyişlerin her zaman kesin bir özellik arz etmeyip, zaman zaman birbiriyle çelişir durumda bulunması, bu zorluğun önemli

⁸² Alevî düşüncesinin temel itikadi unsurları: Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat. Her biri kendi içinde de on ayrı kategoriye ayrılır.

sebeplerinden bir kısmını teşkil etmektedir. Zira İslam'a girişten önce başta hûlul ve tenasüh olmak üzere, değişik inanç unsurlarını benimseyen göçebe Türkmenler, İslam'a girdikten sonra İslam dinini bir üst kimlik kabul etmekle birlikte, eski inançlarını da devam ettirmişlerdir".⁸³

2.1. İnanç Doktrini: Hakk-Muhammed-Ali İnanıcı

Hakk; Allah'ı ifade eder ve inanç esaslarının birincil ve değişmez unsurudur. Allah alemlerin yaratıcısı ve her şeyin başlangıcı olarak geleneksel mânada bütün sıfatlarıyla birdir. Bu bağlamda geleneksel İslam inancıyla ters düşecek herhangi bir farklılık arz etmez. Alevî erenlerinin eserleri, ozan ve şairlerin deyiş ve nefeslerinde ki ifadeler bunun en belirgin kanıtlarındandır. Yine Alevî kesimlerce kabul edilen kaynaklardan biri olan ve Hz. Ali'nin sözlerinden derlenen "Nehcü'l Belağa'da nakledilen hutbelerde Hz. Ali; Hakk Teala'yı, tasavvur ederken; Allah yaratılmaksızın, yokluktan var olmaksızın vardır, mevcuttur." der. Bunun yanında Alevîlerin tanrı anlayışında geleneksel İslam düşüncesinden farklı olarak daha samimi, daha bir senli benli durum görülmektedir. Deyiş ve nefesler irdelendiğinde tanrıyla karşılıklı sohbet, şakalaşma daha çok bir dostla muhabbet durumları görülebilmektedir. Bölge Alevîlerine gelecek olursak yukarda bahsettiğimiz doğrultuda paralellik arz etmekle birlikte Anadolu Alevîlerinin küçük bir kısmınca benimsenen Hz. Ali'nin ilahlığı düşüncesi yaptığımız söyleşiler ve araştırmalar neticesinde kesin bir dille reddedilmiştir.

Allahın varlığını ve birliğini kabul eden Alevîler, Hz. Muhammed'in Allah tarafında gönderilen bir peygamber olduğu düşüncesinde fikir birliği içindedirler. Bunun yanında Ali'nin vekaleti ve Ali sevgisi değişmez ana esaslardandır. Dolayısıyla Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi Alevî inancının merkezini oluşturur. Alevî düşüncesine göre, Hakk-Muhammed-Ali aynı nurdur, Allah, Muhammed ve Ali'yi kendi nurundan yaratmıştır. "Allah birdir, Muhammed haktır, Ali velidir. Nübüvvet Hz. peygambere gelmişken Velayet Hz. Ali'ye gelmiştir. Nübüvvet ve velayet birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Ali olmadan Muhammed, Muhammed olmadan Ali kabul edilemez. Alevîlerin Hz. Ali algıları doğal gerçekliğin dışında doğaüstü bir mahiyet kazanmıştır. Bunun yanında nübüvveti aslında Hz. Ali'ye gelecekken Hz. Muhammed'e yanlışlıkla geldiği şeklinde geçen söylenceler, bölge Alevîlerince itibar edilmeyen söylemlerdir. Nitekim Pîr'lerle yaptığımız söyleşilerde geçen birkaç anekdotta şu ifadeler kullanılmaktadır; "*Bizler peygamber torunlarıyız. Şeceremiz Hz. peygambere dayanmaktadır. Kendi atamızı reddedersek kendimizle çelişiriz*" diyerek Hz. Muhammed'in reddedilmesinin mümkün olmayacağını belirtmişlerdir.⁸⁴

Hakk-Muhammed-Ali anlayışı her ne kadar birbirinden ayrılamaz bir mahiyette tasavvur edilse de bu anlayış Hristiyan düşüncesinde bulunan teslis inancıyla bir

⁸³ Mustafa Öz, "Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları", Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s.381

⁸⁴ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini

tutulmamalıdır. Nitekim Hıristiyanlıkta ki İsa peygambere atfedilen tanrısal durum Hakk-Muhammed-Ali anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Alevî düşüncesindeki Muhammed-Ali olgusu her ne kadar doğüstü bir mahiyet kazansa da tanrısal boyutlara varan bir durum Alevîlerce kabul görmemektedir.

Bingöl Alevîlerinin inanç yapısını oluşturan yukarda da değindiğimiz olgular, temelde bütün Alevîlerin genel geçer kabulleridir. Bununla birlikte inanç yapılarının oluşumundaki asıl faktör yazılı kaynaklardan ziyade sözlü kültürün temsilcileri olan Pîr, Seyyid, Dede, Baba ve aile büyükleridir. Bunun yanında günümüzde Alevî yazar ve aydınların yazdıkları da kabul gören yönlendirici öğeler arasında yer alır. Alevî doktrininin yazılı kültüre dayanmama nedenlerinin başında daha önce de değindiğimiz gibi kırsal kesimde yaşam nedeniyle yazılı kültürün yaygın olarak görülememesi gelir.

Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım'ın dilinden bir dörtlülle konuyu özetleyecek olursak:

Alemlerin Rabb'i Allah'ımızdır.

Kur'an lemyezel kitabımızdır.

*Hakk'a doğru gider yolumuz bizim.*⁸⁵

2.2. Nübüvvet İncanı ve Peygamberlere İman

Peygamberlik müessesinin genel adı olan nübüvvet temelde vahiy esaslıdır. Yüce Allah'ın mesajlarını insanoğluna iletme ve bunu yaşayarak misal mahiyette öğretmek üzere Hz. peygamberi görevlendirmiştir. Hz. Muhammed insanlara ve cinlere gönderilmiş son peygamberdir. Mutlak surette peygambere iman gereklidir. Bu İslam toplumunun genel kabulü olup Alevî toplumu tarafından da kabul görmektedir. Bu bağlamda Alevîler farklı bir yorum getirmemişlerdir.

Alevîlerin nübüvvet anlayışında geleneksel İslam anlayışından farklı olan durum, Hz. Ali'ye yüklenen velayet vasfıdır. Zira Alevî düşünür ve önderlerinin ekseriyetine göre yüce Allah gönderdiği mesajın tamamını Hz. peygamber aracılığıyla ulaştırmıştır. Bu mesaj Kur'an-ı Kerim'dir. Alevîlerin geleneksel İslami düşünceden farklı olarak benimsedikleri nokta, Kur'an'ın iki anlamının olduğunu iddia etmeleridir. Birinci anlam Kur'an'ın "Zahiri" yani herkes tarafından bilinebilen yanıdır. Bunu da Hz. peygamber tüm insanlığa tebliğ edip öğretmiştir. İkinci anlam, tüm Şîî hareketlerin dayanak noktasını oluşturan "Batınî" yani herkes tarafından bilinmeyen ve sadece Ehl-i Beyt mensubu belirli kişilerin anlayabileceği anlamdır. Alevî inancına göre Kur'an'ın bilinmeyen yani Batınî tarafının bilgisi Yüce Allah tarafından Sadece Hz. Ali ve onun soyundan gelen belirli kişilere verilmiştir. Dolayısıyla bu anlayışa göre Hz. Peygamber Ali ile birleşince

⁸⁵ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

bütünselliğe ve mükemmelliğe kavuşur. Hz. Muhammed; Ali'siz, Ali de Muhammedsiz olmaz, ikisi de aynı nurdan yaratılmış, bir gömlekte iki baştır. Bu nedenle birini diğerinden ayırmak veya ayrı düşünmek mümkün değildir. Zira bu düşünceye en büyük dayanak noktaları; Hz. Muhammed'in "Size iki şey bırakıyorum; onlara temessük etseniz necat bulursunuz: biri Kitabullah/Kur'an, biri Al-i Beytim."⁸⁶ hadisidir.

Yöre Alevîleri Hz. Peygambere ve nübüvvetine mutlak bir sadakatle iman etmekle birlikte Hakk-Muhammed-Ali düşüncesine sıkı sıkıya bağlılık gösterirler. Bunun yanında 124 bin peygamber ve Kur'an'da geçen peygamberlere iman eder ve her birine ayrı ayrı hürmet gösterirler. Bunu Kur'an'ın bir emri olarak telakki ederler. yapılan dualarda, nefeslerde, deyişlerde v.b. bütün peygamberleri yad ederler.

2.3. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplara İman

Kur'an-ı Kerim'in varlığı, Cebrail aracılığıyla Hz. Peygambere indirilmesi, verilen mesajın geçerliliği, bütün Alevî ve Sünnî toplumunca kabul edilmesi şart olan iman esaslarındandır. Kur'an'ın gerçekliği tartışılmazdır. İndirilen son kitaptır. Bunun yanı sıra dört kitap (Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an) ve bazı peygamberlere gönderilen suhuf hak olup, günümüzde bile; düğün, cenaze, sünnet v.b. uygulamalarda dualar eşliğinde vurgulanarak zikredilen olgulardır.

Alevî Kur'an anlayışını Sünnî Kur'an anlayışından ayıran en önemli ayrıntı daha önce de değindiğimiz Kur'an'ın Batınî anlamıdır. Kur'an'ın Batınî anlamının bilgisinin sadece Hz. Ali, İmamlar ve onların vekillerinde olduğu düşünülür. Alevîler inanç ilkelerini temellendirmede Kur'an tefsirleri veya yorumlarını çokça kullanırlar. Nitekim bunun en belirgin kullanım alanlarını; Ehl-i Beyt, 12 İmam, Cem Ayinleri, Tevella-Teberra, İmamet Kaynağı v.b. kavramları temellendirmede görürüz. Özellikle İbadet ve erkânları delillendirmede Kur'an'dan örneklere sıkça rastlanır.

Alevî Kur'an anlayışını Sünnî Kur'an anlayışından ayıran bir diğer ayrıntı da Kur'an'ın tahrif edilmesidir. Alevî toplumunun tamamının aynı görüşte olmadığını bilsek de Yaygın Alevî inancına göre Hz. Ali tarafından hazırlanan mushaftaki ayet sayısı 6666 iken Hz. Osman zamanında hazırlanan mushaflar Hz. Ali'ye danışılmadan, bir rivayete göre de kasıtlı olarak ve de eksik ayetlere rağmen bir araya getirilmiştir. Mevcut elimizdeki Kur'an mushaflarının 6236 ayet olduğu düşünüldüğünde aradaki 430 ayetin günümüze değin ulaşmadığı veya kasıtlı olarak tahrif edildiği, özellikle tahrif edilen ayetlerin çoğunun Ehl-i Beyt ve imamet hakkında inen ayetler olduğu, bölgede yaptığımız söyleşilerde Pîrlar ve taliplerince kabul görülen bir düşüncedir. Bunun yanı sıra bir kısım

⁸⁶ Tirmizi, Menakıb:31; Müsned, 3:14.17,26

Alevî mensubu da ayet sayısındaki eksilmeden ziyade yorumlamada ciddi sorunlar olduğunu belirtmektedir.⁸⁷

Kur'an'ın tahrif edilmesi mevzusu genel bir Alevî topluluğu düşüncesi olarak görülse de yine aynı topluluğun içinde bu durumu kanıtlayacak bir kanıt, belge veya bulgu günümüze değin ulaşamadığını belirten hatırı sayılır bir yekün tarafından bu durum reddedilmektedir. Nitekim Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım ile yaptığımız söyleşide sarf edilen cümleler mevzuyu çok açık bir ifadeyle özetler. Pîr'in deyişiyle; *"Her şeyden önce Kur'an-ı Kerim'in içinde de ayet vardır ki 'Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.'*⁸⁸ *Cenab-ı Allah'ın emridir. Diğer taraftan da Kur'an'a el atılmış, kalem karışmış, deyimini kullanabilmemiz için bizim başka bir kanıya sahip olmamız lazım: Kur'an'dan ne çıkarıldı ki biz diyoruz Kur'an tahrif edilmiştir? Böyle bir şeyi söyleyebilmemiz için delilimizin olması lazım. Böyle bir delile sahip olmadığımızı göre kesinlikle böyle bir şey iddia edemeyiz. Ezbere konuşmanın gereği yok."*⁸⁹

Alevî toplumu Bingöl bölgesinde yer ve zamana bağlı kalmadan, belirli bir süre veya ayet sırası gözetilmeksizin istedikleri her an Kur'an okumaktadırlar. Daha çok Türkçe ve karşılaştırmalı meallerden okumakla birlikte, az bir kesim tarafından Kur'an Arapça olarak ta okunmaktadır. Bu konuda Alevî kesimin ekseriyetinde oluşan kanaat "Kur'an'ın yüzeysel olarak okunmasındansa daha önemli tutulması gereken şeyin içerikte verilen mesajın ne anlattığının idrak edilmesidir. Kur'an'da asıl olan doğru yorumlamaktır." Daha çok cem ve diğer ibadetler icra edilirken dört kitap ta zikredilir, Kur'an-ı Kerim dört kitabın tamamlayıcısı olarak görülür.

2.4. Meleklerle İman

Bütün İslam alemi için geçerli olan meleklerle iman ilkesi Alevî toplumunun da esas inanç ilkeleri arasında yer alır. Bu ilke tıpkı Sünnî İslam itikadında var olan meleklerin çeşitleri, görevleri, dişilik ve erkekliklerinin olmaması, yücelik ve ululukları inancıyla paralellik gösterir. Fakat meleklerin vasıfları hususunda söyleşi yaptığımız Pîr ve taliplerden öğrendiğimiz kadarıyla tam bir netlik yoktur. Yani bazı Alevî önderleri melekleri nurdan varlıklar olarak tanımlarken bazıları nurdan değil de sıfatlardan bağımsız varlıklar olarak görürler. Dikkatimizi çeken bir ayrıntı olarak "Azazil" adı altında şeytanın da bir melek olduğu kanısı genel olarak geçerli bir kanıdır. Bölge Alevîlerince dört büyük melek inancı hala devam etmektedir

Cebrail: Vahiy meleği.

⁸⁷ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar Bingöl doğumlu Talip; Önder Kaygalak, Bingöl doğumlu Talip; Nurten Topçu, Bingöl doğumlu, Talip.

⁸⁸Hicr süresi 9. Ayet

⁸⁹ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

Azrail: Allah'ın emriyle varlıkların yaşamına son veren melek.

Mikail: Tabiatın düzenini sağlayan melek.

İsrafil: Hesap gününün habercisi. Kıyamet günü Sur'a üfleyecek melek.

Bunların yanı sıra Rıdvan, Münker-Nekir v.b. irili ufaklı birçok meleğin varlığı kabul görür.

2.5. Kadere İman ve Kader Tasavvuru

Kader, tarihin her anında, bilinen hemen her düşünce ve inanç sisteminde insanoğlunun zihnini meşgul eden en önemli meseleler arasında yerini alır. Varoluştan günümüze değin insanoğlu yaptığı fiillerin kendi iradesiyle mi yoksa başka bir iradenin etkisiyle mi yaptığını sorgulamıştır. Bu çözümsüz sorgulama İslam toplumunda da büyük bir yer kaplamıştır. Daha çok dört halife döneminin sonlarında seslendirilen bu sorgulama süreci İslam toplumunda derin ayrışmalara sebep olurken sonuçları günümüze değin izler bırakmıştır.

Alevî toplumu bu bağlamda kaderi açıklamaya çalışırken Mutezile mezhebinin görüşleri doğrultusunda Allah'ın adalet sahibi olduğunu, bütün fiillerinde adaleti gözettiğini, güzel olan her şeyin bir hikmet dahilinde Allah'tan geldiğini kabul ederler. Kişi fiillerini gerçekleştirirken Allah'ın verdiği özgür irade neticesinde sorumluluğun kişinin kendisinde olduğunu var sayar. Zira Mutezililer, insanın irade hürriyetine sahip olmadığı durumda, işlediği kötü veya iyi fiillerinin neticesinde karşılaşacağı cehennem azabının veya cennet ödülünün tutarsız olacağını iddia ederler. Kişi kendi fiillerinin yaratıcısıdır. Yaptığı iyi ve kötü fiiller kişinin kendi özgür iradesinin sonucudur. Aksi taktirde kişinin kendi fiillerinin yaratıcısı olmadığı durumlarda işlenen günahlardan sorumlu tutulması Allah'ın adalet sıfatına aykırı bir durum ihtiva eder.⁹⁰

Cafer-i Sadık, insanların ihtiyari fiillerinin kendilerine nispet edileceğini, fiillerin hayır ve şer olmasından dolayı mükâfat ve ceza göreceklerini ve kıyamet gününde iradeleri dışında maruz kaldıkları şeylerden dolayı sorumlu tutulacaklarını söylemiştir. Ona göre Allah kullarına gücünün yetmeyeceği bir şeyi yüklemeyiz. Fiilleri işleyip işlememe gücüne sahip olan insan yaptıklarından sorumludur. İnsanın iradesi olmasaydı mükellef olmazdı, sevap ve cezanın da bir manası kalmazdı.⁹¹

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz.:Ahmet Yaşar Ocak, "Mutezile" DİA, yıl: 1992, C. 31, s. 391-401 Şehristani, "El-Milel Ve'n Nihal", Litera Yayıncılık, 2008, s. 57-84; Mustafa Öz, "İslam Mezhepleri Tarihi", İstanbul, Ensar Neşriyat, Mart 2011, s.321-365; Sönmez Kutlu, Hasan Onat, "İslam Mezhepleri Tarihi", Grafiker Yayınları, Ank. 2013, s.127-155; Ebu'l-Hasen el-Eş'ari, "İlk Dönem İslam Mezhepleri", Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s.154-228.

⁹¹Mehmet Atalan, "Cafer-i Sadık", TDVY, Ankara2013, s. 119, 121.

Bölge Alevîleriyle yaptığımız söyleşiler ve araştırmalarda, Mutezile kader anlayışı kendini bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Konuştuğumuz Pîr ve taliplerin tamamı Hayrın Allah'tan ve Şer'in kulun kendi özgür iradesiyle gerçekleştirdiği fiillerden geldiğinde hemfikirdirler. Aksi takdirde "Kaderi" bir düşüncenin benimsenmesi durumunda; Alevî kültürünün doğuş ve temellendirmesine neden olan elim olaylarda, örneğin Hz. Ali'nin şehadeti, Hz. Hasan'ın zehirlenmesi, Kerbela olayı, v.b. birçok olayda, Alevî düsturunun tutarsızlığı düşüncesi hasıl olurdu. Ki bu Allah'ın daha önce de belirttiğimiz gibi "Adl" sıfatına aykırı bir durum olurdu. Dolayısıyla kadere iman bölge Alevîlerince inanç esasları arasında yer alırken, insan fiillerinin yaratıcısı mıdır noktasında, insana Sünnî çoğunluğun aksine özgür irade ve yaratıcılık vasfı atfederler.

2.6. Ahirete İman ve Tenasüh İnanıcı

Terim olarak dünya hayatının sonrası yani ebedi hayatın başlangıcı anlamlarına gelen ahiret, insanın ölümünden sonrasını veya bütün insanlığın tekrar dirileceği hesap gününü ve sonrasını ifade eder. Çoğu düşünce ve inanç sisteminde var olan ölümden sonraki hayat, İslam dünyasında ufak tefek nüans farklılıklarına rağmen genel bir kabul olarak idrak edilir. İslam toplumunun neredeyse tamamı, ölümden sonra dirilme konusunda hemfikirdir. Bunu inkar etmek dinden çıkmayla eşdeğerdir. Bu konudaki farklı görüşler dirilmenin nasıl olacağı hakkındaki görüş ayrılıklarıdır. Kur'an ve Sünnet delil gösterilerek; Kabir Azabı, hesap, mizan, sırat, cennet-cehennem ekseriyet tarafından kabul edilerek temellendirilmeye çalışılmıştır.

Alevîler arasında Ahiret Günü ve sonrası inanç esasları arasında önemli yer tutar. Öyle ki Alevî önderlerinin mensuplarını bir arada tutmak için gösterdikleri çabanın en önemli dayanaklarından biri ahiret hayatıdır. Bu konudaki en önemli tetikleyici unsur olarak "Şefaath" kavramını görmekteyiz.⁹² Günümüz Sünnî camiasının da ekseriyetle kabul ettiği şefaath olgusu, Alevî camiası açısından da kabul görmektedir. Alevî camiasınca Şefaath haktır. Hz. Peygamber ümmetine şefaath edecektir. Alevîler arasında kabul görülen bir inanışa göre "Hesap gününün şiddetinden bunalan insanlar, başta Hz. Adem olmak üzere sırasıyla bütün peygamberlere giderek bu durumun bir an önce bitmesi için Yüce Allah'a ricada bulunmalarını isterler. Fakat herkes kendi derdinde olduğu için bunu kabule yanaşmazlar. Fakat Hz. Peygamber insanların bu taleplerini kabul ederek bu şiddetli hesap gününün bitmesi için Allah'a yakarır, talebi Allah tarafından kabul edilir ve hesap zamanı başlar."⁹³ Kısaltarak ifade etmeye çalıştığımız bu durum şefaathin kanıtı olarak görülen ilk örneklerdendir. Nitekim Alevî inancına göre Hz. Peygamberin kimlere şefaath etmeyeceğine dair belirtilen hususlar arasında; "Ehl-i Beyt'e kötülük yapanlar, ibadetleri yapın iyi hasletlerde bulunun diyen birini, taşımadığı hasletlerle kötülemez çalışınlar, sahip olduğu ilmin gereğini yapmayanlar, iftiracılar, falcılar, namazı terk edenler, mürşidi

⁹² Mustafa Alıcı, "Şefaath", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sefaat#1> (2019).

⁹³ Hacı Bektâş-ı Veli, "Fevaid", s. 29.

olmayıp mürşitliğin ne olduğunu bilmeyenler, şeytana uyup doğru yolda olanlardan uzaklaşanlar, Allah'ı ananları ayıplayanlar, esrar kullananlar" bulunur.⁹⁴

Bunun yanında yöre Alevîleri, ahirette huzuru bulmak isteyenlerin hesaplarını bu dünyada vermeleri gerektiğine inanırlar. Bunun için de Cem erkânı sırasında görgü uygulaması yaparlar. Pîr'in huzurunda bulunan talipler cem erkânı başlamadan önce, kul hakkı yemişse veya haksızlık yapmışsa Dar'a çekilir. Karşılıklı olarak anlaşmazlıklar çözüldükten sonra nefisler temizlenir ve hesap öte aleme bırakılmaz. Yine bölge Alevîlerinin üzerinde ittifakla durdukları konu da her ne kadar ölümden sonra dirilip, iyiler cennete, kötüler cehenneme düşüncesi herkes tarafından kabul edilse de, Batınî mânada kişinin cennetinin de cehenneminin de bu dünyada olduğu gerçeğidir. Kişi iyi biriye, insanlığa faydalıysa, v.b. iyi hasletlere sahipse yaşarken cenneti bulmuş demektir. Nitekim Pîr Selçuk Sevin'in bu konu hakkındaki sözleri konuyu özetler mahiyettedir: "*Biz cennet-cehennemi istemiyoruz. Bizim Yüce Allah'tan talebimiz; insan olmak, insaniyeti bilmek, güzel ahlak sahibi olmaktır.*"⁹⁵

2.7. Ehl-i Beyt Telakkisi

Ehl-i Beyt, İslam toplumunca Hz. Peygamberin aile fertleri için kullanılan bir tabir olup "Ev sahibi" anlamına gelir. Genel İslam fikriyatına göre Hz. Peygamberi, eşlerini, çocuklarını ve torunlarını kapsayan bir kavramken, Şiâ'nın tezahürü ile birlikte daha özel ve kendine has bir anlam kazanmıştır. Zira ilk dönem İslam tarihi incelendiğinde Hz. Hüseyin'in şehadetine kadar olan dönemde Ehl-i Beyt'e olan sevgi saygı devam ederken, onların görüşlerine itibar edilmiştir. Bu döneme değil Ehl-i Beyt'e has bir kutsiyet atfedilmediği kaynaklarca bilinirken, Kerbela Hadisesi⁹⁶ ile birlikte İslam siyasi tarihinde bir milat yaşanmış ve bu kavramın tanımlanmasında yeni bir evre başlamıştır. Şiî düşünce başlangıçta Ehl-i Beyt olarak, "Pençe-i Al-i Abâ veya Hamse-i Al-i Abâ" diye de anılan ilk beş kişiyi; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'den oluşturmuşken, sonraları bazı görüşlere göre Selman-ı Farişî ve Ebu Zer-i Ğıfarî gibi sahabelerin yanı sıra 14 Masum da eklenerek kapsamı genişletilmiştir. Şiî düşünceye göre Resul-i Ekrem'in hanımlarıyla Fâtıma dışındaki çocukları, Hz. Ali'nin Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları Ehl-i Beyt'in kapsamına girmezler.⁹⁷

Günümüz Alevî düşüncesinde Ehl-i Beyt kavramı en geniş haliyle Hz. Peygamber, 12 İmam ve onların soyundan gelenleri de kapsayacak şekilde kabul

⁹⁴Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.78

⁹⁵ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kür Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz.:Mustafa Öz, "Kerbela", DİA, s. 271-272

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", DİA, 10. cilt, s. 498-501

edilmektedir. Alevî inancının temelini "Ehl-i Beyt sevgisi ve bağlılığı" oluşturur. Ehl-i Beyt'e bağlılık ve muhabbet ibadet olarak kabul edilir. Bölge Alevîliği inanç skalasını Ehl-i Beyt sevgisi üzerinde temellendirir. Öyle ki "*Bir kimse Ali'yi bilmezse Muhammed'i bilemez. Muhammed'i bilmezse ilmi ile amel etmiş olmaz. İlmi ile amel etmeyen ve kendisini bilmeyen kişi Ali'nin evlatlarını (Ehl-i Beyt'i) kabul etmemiş demektir. Bu nedenle Ehl-i Beyt'i kabul etmeyen Ali'yi de kabul etmemiş olur. Hakk'a kavuşmak isteyen kimse Ehl-i Beyt ve evlatlarına samimi bir şekilde bağlanmalıdır. Bağlanmayan kimsenin imanı geçerli değildir. Dil ve gönül ile Ehl-i Beyt'e bağlananların fani dünyada başka bir şey ihtiyacı kalmaz. Allah'tan isteyeceğin şey Ali'nin Ehl-i Beyt'i ve evlatlarıdır.*"⁹⁸

Alevîlikte Ehl-i Beyt neredeyse her şeyin başlangıcını oluşturur. Hakk-Muhammed-Ali inancı Ehl-i Beyt'in merkezini oluşturur. Alevîliğe anlam katan karakterlerin çoğu; Tevella-Teberra, şefaet, yaratılış, keşf, ilham, mehdîlik, tarikat silsilesi, Pîrlik, seyyidlik, dedelik, hilafet, velayet v.b. birçok kavram Ehl-i Beyt düşüncesiyle anlam kazandırılır. Alevîlikte Ehl-i Beyt'i bilmeyenin ibadeti kabul olmaz. Ehl-i Beyt'e dua edilmesi her daim vaciptir. Ehl-i Beyt'in kutsallığının kaynağını Kur'an ve Sünnete dayandırır. Günlük hayatta bile özellikle Alevî kadınlarının ve kızlarının takı olarak kullandıkları beş parmaklı el motifi Pençe-i Al-i Abâ'yı semboller.⁹⁹

Alevîler düşünce yapılarının kurucusu olarak Hz. Ali'yi görürler. Bu düşünce Hz. Ali'nin şahsında bütünleşerek ortaya çıkmıştır. Gadir-i Hum'da Hz. Peygamberin Ali'yi halefi olarak ilan etmesi Hz. Ali'ye yüklenen kutsiyetin geçerliliğine en büyük kıstaslardan biriyken, Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin elinde büyümesi, onunla musahip olması, damadı olması gibi durumlar yüklenen kutsiyeti daha da pekiştirmektedir. Hz. Ali'yi sevmek dinin gereğidir. İman ilkelerindedir. Her ne kadar lokal bazı Alevî gruplarda Vahdet-i Vücut anlayışıyla Ali ilahlaştırılmış olsa da yöre Alevîleriyle yaptığımız söyleşiler ve araştırmalar bu durumun kesin bir ifadeyle bölgede yer etmediğini göstermiştir.

Yöre Alevîlerinde var olan bir başka inanışa göre tasavvufî düşüncede varlık bulan; "hiçbir şey yokken Peygamberlik nurunun varlığı meselesi başka bir boyutta ele alınmıştır. Hz. Peygamberinin nurunun yanı sıra Hz. Ali'nin de nurunun var olduğu inancıdır. Hz. Adem'den silsile yoluyla Hz. Peygamberin dedesi Abdulmuttalib'e kadar gelen nurun farklı bir boyut kazanarak ikiye bölündüğü, peygamberlik nurunun Hz. Muhammedin babası Abdullah'a ondan da Hz. Peygambere, İmamet nurunun Hz. Ali'nin babası Ebu Talib'e ondan da Hz. Ali'ye onlardan da her iki nurun Hz. Hasan'da birleşerek silsile yoluyla 12. İmam Mehdîye kadar ulaştığına inanma durumunu doğurmuştur. Bu görüşleri Pîr Hasan Sevin'in dilinden bir şiirle pekiştirmek gerekirse;

Hazreti Adem o nur hakkı için	Musa'ya çok nurlu bir el verildi
Güzel İsimleri orada bildi	Nur, Meryem'le ruhen arkadaş oldu
Hazreti Şit güzel nur sayesinde	O Hazreti İsa dünyaya geldi

⁹⁸Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.82

⁹⁹Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik", Can Yayınları, 2003, s.60.

Yüksek alemleri bir bir öğrendi	Hazreti Muhammed bunları bildi
Nuh tufanda o nur ile kurtuldu	Hazreti Muhammed bunu söyledi
İbrahim ateşte hemen yürüdü	Ali Resullerle hep gizli geldi
İsmâil'e haktan bir kurban geldi	Benimle dünyada aşikar oldu
Yusuf, o kuyudan Mısır'a vardı	Bunu herkes bilsinler dedi

HASAN Ali Nuru, Ehl-i Beyt nuru
Hak, Muhammed, Ali'nin güzel nuru
Dünya var olmadan vardı yeri
Sevgisi, sevenin gönlünde kaldı¹⁰⁰

Nisan 1997"

Görüşmelerimiz esnasında Pîr Hasan Sevin 12 İmam'ı şu şekilde sıralamıştır: "*Ali b. Ebu Talib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali b. Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Cafer es-Sadık, Musa el-Kazım, Ali er-Rıza, Muhammed et-Taki, Ali en-Naki Hasan el-Askeri ve Muhammed Mehdî.*"¹⁰¹

3. ALEVİLİKTE İBADET ANLAYIŞI

İbadet Allah'ın razı olacağı işlerin kul tarafından yapılmasıdır. İslam toplumunda ibadet anlayışı beş temel başlık altında icra edilir. Bunlar; Kelime-i Şehadet, Namaz, Oruç, Zekât, Hac olup bunlar dışında ibadet çeşitleri de bulunur. Bütün İslam toplulukları bu temel ibadetleri kabul ederken, bu ibadetlerin algılanışında ve uygulama şeklinde ciddi farklılıklar olmaktadır. Kendini İslam dairesi içerisinde kabul eden bütün gruplar temel ibadetleri kendi kriterlerine göre değerlendirerek uygulamaya koyar. Bu bağlamda Alevî kaynaklarda genel kabul gören ibadetleri kabul edip, mensuplarınca ve de kendi usullerince icra edilmesine ön ayak olmuşlardır.

"Alevîlerin ibadet anlayışlarında üç temel esas tespit etmek mümkündür. Birincisi, Allah'ın peygamberlerine tebliğ ettiği din aynı olduğu için bütün semavi dinlerin riyasız ve ibadet esaslarının aynı olduğudur. İkincisi ibadetin riyasız ve gizli yapılmasıdır. Üçüncüsü de belli bir dilinin olmaması, herkesin Allah'a kendi diliyle ve gönlüyle yakarması, bundan dolayı Anadolu'da yaşayan Alevîlerin ibadetlerini Türkçe yapmalarıdır."¹⁰²

Bir müminin ömrünü nasıl geçireceği konusunda Hacı Bektâş-ı Veli, "Müminin uğraşı üçtür demiştir: İlki ibadet etmektir. İkinci olarak kulluk yapmak, üçüncüsü de içtenlikle tapmaktır. İbadetlerin cennet, huri veya nimetlere kavuşmak için değil, Allah'ın zatı ve sevgisine mazhar olmak için yapılması gerektiğini anlatır. Bunun yanında Hünkar; İbadet, Müslümanlığı kabul eden kişide bulunması gereken bir vasıftır. der."¹⁰³

¹⁰⁰Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevilik", Can Yayınları, 2003, s.50.

¹⁰¹Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

¹⁰²Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevileri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.88

¹⁰³ Hacı Bektâş-ı Veli, "Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye", s.373.

Alevîlerin ibadetleri ifâ şekillerinin geleneksel İslam usullerine birebir benzemediği, yer yer farklı tezahürlerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat bu demek değildir ki ibadetler Alevîlerce reddedilmektedir. Bilakis yapılan araştırmalar, incelenen kaynaklar göstermektedir ki temel ibadetler, Alevî ibadet telakkilerinin kat-î surette uygulanması gereken ibadetleri arasında yer almaktadır. Nitekim Alevîlerin namaz kılmadıklarına dair yapılan iddialar, Alevîlerin temel dini kaynaklarından olan "Buyruklar" incelendiğinde Şeriat kapısının birinci giriş şartları arasında yer alır.¹⁰⁴ Alevîlerin ibadet anlayışını Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım'ın dilinden aktaracak olursak; *"Alevîlerin ibadet anlayışı kesinlikle Sünnî İslam'dan büyük bir farklılığa sahip değildir, çünkü gidiş yolumuz birdir. Hedef noktamız tektir. Yaradana ulaşmaktır amaç. Sınavdan geçirildiğimiz bu dünyada Alevîler Allah'a, Kur'an'a, Peygambere, ve Ehl-i Beyt'ine inanarak ibadetlerini bu yol üzere ifâ eder."*¹⁰⁵

3.1. Abdest ve Gusül Uygulaması

Temizlik İslam'ın temel kaidelerinden biridir. Her Müslüman kendini hem ruhen hem de bedenen temiz tutmak zorundadır. Kur'an'da ve Hadislerde üzerinde defaatle durulan bir konudur temizlik. Nitekim Yüce Allah Mâide süresi 6. Ayetinde buyuruyor ki; *"Ey iman edenler! Namaz kılmaya başladığınızda, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesh edin, topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz temizlenin. Hastaysanız yahut yolculuktaysanız yahut biriniz abdest bozmaktan gelmişse yahut kadınlara dokunmuşsanız, su da yoksa temiz bir toprağa teyemmüm edin. Bunun için de yüzlerinizi ve ellerinizi o toprakla mesh edin. Allah size bir güçlük çıkarmak istemiyor, fakat sizi temizlemek ve şükürde bulunmanız diye de üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor."* Ayette de zikredildiği gibi temizlik İslam'ın öncelikleri arasında yer almaktadır. Bununla beraber İslam kaynakları incelendiğinde ruhen temizlik yani manevi temizlik, maddi temizlik ile birlikte önem verilmesi gereken bir konu olarak öne çıkar. İbadetler, hal ve hareketlerde tutarlılık, ahlaken temiz olmak gibi durumlarla kazanılan manevi temizlik Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan baş etmenler arasında yer alır.

İslami temizlik anlayışı incelendiğinde teorik veya pratik birçok uygulamaya rastlamakla birlikte, ruh ve beden temizliği için yapılan uygulamaların başında "Abdest"¹⁰⁶ ve Gusül"¹⁰⁷ uygulamaları bulunmaktadır.

Yaptığımız araştırmalar bölge Alevîlerinin genel İslam kaidelerinde bulunan temizlik anlayışına aykırı hareket etmediklerini göstermiştir. Zira bedeni birçok temizlik kıstasına riayet eden yöre Alevîlerinin önceliği manevi temizliğe verdikleri görülür. Bölge Alevîleri arasında "Kişi bedeninden önce ruhunu temizlemelidir" düşüncesi hakimdir.

¹⁰⁴İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001,

¹⁰⁵ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.:Abdulkadir Şener, "Abdest" DİA, C. 1, s. 68-70

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.:Mehmet Şener, "Gusül" DİA, C.14, s. 213-214

Abdest konusunda şekilselcilikten çok soyut bir tutum içinde buldukları gözlenmektedir. Nitekim Pîr Hasan Sevin ile yaptığımız söyleşide; "Biz öyle şekilcilik olarak beş vakit abdest alanlardan değiliz. Bizim abdestte birinci önceliğimiz ruhen temiz abdestli olmaktır. İnsanoğlu hayatında bir defa abdest almalıdır yani bir defa elimizi yıkadığımızda yıkadığım elimle bir daha yanlış yapmayacağım demelidir. Kişi edepli olmalıdır. Edepli insan abdestli insandır yani abdesti bozulmayan insandır. Sonra ağızımızla yalan söylemeyeceğimize, kulaklarımızla kötü şeyler duymayacağımıza, ayaklarımızla yanlış yere gitmeyeceğimize dair söz vermelidir."¹⁰⁸ demektedir.

Alevîlere göre kişi her daim temiz ve abdestli olmalıdır. Gusül konusunda Sünnî gusül uygulamasıyla benzer bir anlayışa sahiptirler. Mürit, özellikle cem erkânına katılmadan önce gusül abdesti almak zorundadır. Kişi tepeden turnağa temizlendikten ve ruhen de arındıktan sonra erkânlarla katılabilir. Guslü gerektiren durumlarda ise herhangi bir hal durumu yoktur. Yani herhangi bir duruma bağlı kalmadan sürekli olarak gusül yenilenir. Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım'ın bu konuda sarf ettiği sözler konuyu özetler mahiyettedir. "*Temizlik imandandır, söylemi gayet yerinde bir sözdür. Temizlik birinci sıradadır. Alevîler, diğer nedenleri bir kenara bırakalım, ibadet edecekleri gün bile eğer bir Cem'e katılacaklarsa, önce bir boy/gusül abdesti alırlar. En temiz elbiselerini giyerler ve öyle ibadet yerlerine giderler. Gusül, temizliğin bir parçasıdır, yaşamın bile bir parçasıdır.*"¹⁰⁹

3.2. Namaz Anlayışı

İslam'ın ikinci şartı olan namaz, Kur'an'ın birçok ayetinde sıklıkla vurgulanmıştır. Hz. Peygamber namazı "dinin direği,¹¹⁰ müminin miracı"¹¹¹ olarak nitelemiştir. Her Müslümana farz olan namaz ibadetinin Ehl-i Beyt mensupları tarafından aksatılmadan ifâ edildiği kaynaklarca ifade edilmiştir.¹¹² Hacı Bektâş-ı Veli beş vakit namazın düzenli olarak cemaatle kılınması gerektiğini eserlerinde anlatmaktadır.¹¹³

Yörede yaptığımız araştırma ve söyleşiler neticesinde yukarıda bahsettiğimiz hususlara kısmen de olsa riayet eden Alevî düşünce mensupları bulunmakla birlikte, ekseriyetle namaza farklı bir bakış açısıyla bakan Alevîler çoğunluktadır. Bölgede yaşayan Alevîlerin bir kısmı beş vakit ve usulünce namaz kıldıklarını ifade etmişlerdir. Fakat Yöre Alevîleri arasındaki hakim görüşe göre namaz Kur'an'daki ifadesiyle "Salat", "Dua" anlamında algılanmaktadır. Yani sembolik motifler içeren geleneksel namaz anlayışı yerine Allah'a yakarma mahiyetinde edilen duaların namaz kılma fiili yerine geçeceğini düşünmektedirler. Yöre Alevîleri, "Yeryüzünün tümü ibadet yeridir" anlayışıyla namaz

¹⁰⁸Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

¹⁰⁹ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

¹¹⁰Acluni, "Keşful Hafa", c,2, s.31

¹¹¹ Ebu Davud, "Salat":152; Müslim, "Salat":215.

¹¹² İlyas Üzüm, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik", İsam Yayınları, İstanbul 2013, s.137.

¹¹³ Hacı Bektâş-ı Veli, "Fatıha Süresi Tefsiri", s. 187.

görevini yerine getirmek için belirli bir yere, belirli bir yöne veya belirli vakitlere gerek olmadığı düşüncesini taşırlar. Zira bölge Alevîlerinin düşüncesinde kişi, her an dua ederek bir namaz halinde bulunabilir. Bu konuda Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım şu ifadeleri kullanır; "Namaz, kesinlikle bir ibadet şeklidir. Alevîler ile Sünnîler arasında bir namaz anlayışı farkı vardır. Bu farklılığın nereden geldiğini belirtecek olursak, Namaz Farsça bir kelimedir. Kur'an'daki karşılığı 'Salat' olarak geçmektedir. Çeşitli müfessirlere göre Salat'ın Türkçe karşılığı Dua'dır. Alevîler namaz terimini namaz şekil olarak ifâ etmek olarak değil de dua ve zikirle ifâ ederek ibadet ederler. Ama Sünnî dostlarımızın ifâ ettikleri namaza da karşı olmayıp saygı gösterirler."¹¹⁴

Şekilcilikten uzak bir namaz anlayışını benimseyen yöre Alevîleri Cem erkânlarını bir çeşit namaz olarak görmektedirler. Cem erkânı esnasında "Halka Namazı" adını verdikleri yüz yüze, gönül gönüle, omuz omuza, Ehl-i Beyt'e Mersiyeler, Gülbanklar ve zikirler eşliğinde rüku'su, secdesi olan bir ritüel sergilerler. Halka namazının anlamı o cemdeki secde halidir.

3.3. Oruç Anlayışları

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler, sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç, size de yazıldı (farz kılındı). Umulur ki sakınırsınız." (Bakara: 2/183) ayetiyle orucun bütün Müslümanlar için farz olduğu bildirmiştir. Oruç, klasik kaynaklarda geçtiği şekliyle beden ve ruhen tutulması gereken bir ibadet olup, İslam toplulukları arasında algılanış şekli ve uygulama biçimleriyle farklılıklar göstermektedir. Kur'an'da orucun ne zaman ve nasıl tutulacağı ayrıntılarıyla belirtilir. İslam toplumunun çoğunluğu Kur'an'da belirtilen kıstaslar çerçevesinde oruç ibadetini ifâ ederler.

Günümüz Alevî toplulukları Oruç ibadetine farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Genel olarak Alevî toplumunun oruç ibadetini uygulama şeklinde bir bütünlük sağladıkları söylenemez. Zira Yöre Alevîleri de dahil olmak üzere yaptığımız araştırmalar neticesinde, Alevî mensuplarının orucu, kendi mantık süzgeçlerinde değerlendirdikleri şekliyle ifâ ettikleri görülmektedir. Örneğin Ramazan orucunu Alevî fertlerinden az bir kesimin 30 gün ve Sünnî ekole uygun olarak tuttuğu, bazılarının Ramazan ayı içinde sıralaması değişebilen birkaç günde, "çoğunlukla üç ard arda veya farklı günde" tuttuğu ve çoğunluğunun hiç tutmadığı gözlenmiştir. Bunun yanında Muharrem orucuna özel önem verirler.¹¹⁵

Yöre Alevîleri Muharrem orucunu, yaygın inanca göre, 12 İmam'a ithafen 12+1¹¹⁶ gün olarak tutarlar. Bu orucu Hz. Hüseyin ve Kerbela Şehitleri için Muharrem ayının 1-12

¹¹⁴ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

¹¹⁵ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr; Selçuk Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar, Bingöl doğumlu Talip; Hasan Alınca, Bingöl doğumlu Seyyid; Nurten Topçu, Bingöl doğumlu, Talip.

¹¹⁶ +1 gün Hz. Fâtıma'ya nisbetle Fâtıma Orucu olarak tutulur

günleri arasında matem orucu olarak tutarlar. Kurban bayramından 20 gün sonra niyet edilir. Muharrem orucunun sahurı yoktur. Oruç açıldığı saatten itibaren 24 saat boyunca yeme-içme kesilir. Orucun gereği olan bütün kıstaslar uygulanır. 24 saat sonunda oruç açılırken, sofranın ihtişamdan uzak ve sade olması tercih edilir. Genellikle etsiz aşlar yenir. Bu ayda zaruri olmadıkça kan akıtılmaz, düğün-nişan benzeri eğlenceler yapılmaz, mümkün oluncaya dek su içilmez (su yerine; çay, ayran, hoşaf içilebilir.), Mersiyeler/cemler yapılır. Oruç bitince de aşure dağıtılır.¹¹⁷

Muharrem orucuna niyet etme; "*Bism-i Şah / Allah / Er Hak-Muhammed-Ali aşkına, İmam Hüseyin efendimizin ve Kerbelada şehid susuzluk orucu niyetine, on iki imamlar aşkına, alemlerin rahmetinin şefaatine ve Allah rızasına, Muharrem orucunu tutmaya niyet eyledim. Yüce Rabbimiz kabul eyleye.*"¹¹⁸

Oruç açma duası; *Bismillahi'-rahmanu'r-rahim. Ey yüce Allah'ım. Bize bu Muharrem orucunu, Kerbela matemini tutmayı nasip ettiğin için sana hamdû senalar olsun. Peygamberlerine salat ve selam olsun. Yezide ve soyuna lanet olsun, bütün şehitlerin, evliyaların, erenlerin yüzü suyu hürmetine, tuttuğumuz oruçları, yaptığımız ibadetleri, Dergâh-ı izzetinde kabul eyle. Selamullah ya Hüseyin. Selamullah Kerbela'da susuz şehit düşen şühedalar. Bism-i Şah Allah Allah diyelim. Hak lokması yitelim. Gerçeğe Hû.*"¹¹⁹

Bölge Alevîlerince Ramazan ve Muharrem oruçları dışında Hz. Nuh'tan beri tutulduğuna inanılan 3 günlük "Hızır Orucu" tutulur. Kufe'de şehid edilen Müslim b. Akil ve çocukları adına tutulan 3 günlük "Masum-u Pak Orucu" tutulur. Bunların yanı sıra bir vaâde veya Sevince binaen tutulan nafile oruçlar tutulur.

3.4. Hac Anlayışı ve Gönül Haccı

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "*Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişâneler, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.*" (Al-i İmran 96-97) ayet-i kerimesinde de belirttiği gibi, hac, hem bedenen hem de madden yapılan bir ibadettir. Gücü yeten her Müslümana farz olan bu ibadet, Hz. Peygamber tarafından en ince ayrıntılarına kadar tarif edilmiştir.

Bölge Alevîleri hac konusunda farklı uygulamalar benimserler. Bazı Alevî taliplerinin, hac zamanı birden fazla hac veya umre görevi ifâ ettikleri bilinmekle birlikte, ekseriyetle hacca gitmeyen Alevîler çoğunluktadır. Görüştüğümüz bazı Alevî önderleri hac

¹¹⁷Hasan Sevin, "Yaradılışın Sırları Kârer'de", Can Yayınları, 2016, s.169-172; www.babamansurKûrhuseyin.com.

¹¹⁸Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

¹¹⁹Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

görevini gücü yeten herkesin yapması gerektiğini belirtmiştir. Zira Alevî önderlerinin, erenlerinin birçok kez hacca gittiklerini ifade ederler. Burada üzerinde durulması gereken durum, hacca giden kişinin benliğinden sıyrılmış olması gerektiğidir. Hacca giden kişi dünyayla bağlarını koparmalıdır. Ben bu makamı ziyaret ettikten sonra tövbe ettim, bütün kötülüklerden, pisliklerden beri geldim, yaşıyorum ama sadece nefes alan bir canlıyım, bunun dışında bir şeyle ilgim olmaz, diyen kişi hac görevini tamamlamış demektir.¹²⁰

Bölge Alevîlerinin ekseriyetinin hac algılayışı soyut bir zemin üzerine kurulmuştur. Nitekim görüşmelerimiz esnasında Pîr Hasan Sevin bu durumu şöyle ifade eder; "*Kişi Hakk'ın kelamına uyarak bütün yaşamını eksiksiz, günahsız, zulümsüz doldurmuşsa, Ehl-i Beyt sevgisini hep kendi içinde taşıyorsa hacca gitmesine gerek yoktur. Muhammed Mustafa'nun neslini seviyorsa, onlar hakkında ibadetini ve zikirlerini yapıyorsa benim haccım burasıdır diyerek diğer kardeşlerimiz gibi hacca gidip gelmesine gerek yoktur. Zira gönül haccı yerini bulmuşsa, mekan tutmuşsa, yüce tanrının bütün varlığı o gönülde yatıyorsa her yerde hacısındır. Önemli olan dürüstlüğü yakalamaktır. Hacı Bektâş-ı Veli'nin güzel bir sözü vardır.*"¹²¹

*Hararet nardadır sacda değil
Keramet baştadır tacda değil
Ne ararsan kendinde ara
Mekke Kudüs Hac 'da değil"*¹²²

Bölge Alevîleri hac etmek için gidilen yer olarak sadece Kabe'yi görürler. Başka bölgelerde var olan bazı türbe veya ziyaret yerlerine yapılan seyahatler hac olarak görülmez.

3.5. Zekât ve Lokma Anlayışı

İslam ilkeleri arasında bulunan Zekât, mali yapılan bir ibadettir. Geleneksel İslam anlayışına göre mali durumu belirli bir miktarın üzerinde olan her Müslüman, Zekât vermekle mükelleftir. Bakara Suresi, 43. ayette: "*Namazı dosdoğru kılın, Zekâtı verin ve rüku edenlerle birlikte siz de rüku edin.*" bu durum açık bir dille belirtilmiştir. Zekât veren kişi manen malını temizlemiş olur. Tarih boyunca yapılan sosyal yardım aktiviteleri incelendiğinde ve günümüz sosyal düşünce ortamının daha henüz oluşturulduğu düşünüldüğünde, bundan ortalama 1500 sene önce böyle bir sistemli bir yapının oluşturulması takdire şayandır. Zekâtın kimlere verileceği hususu Kur'an-ı Kerim'de: "*Zekâtlar, yoksullara, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, gönülleri İslam'a*

¹²⁰ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar Bingöl doğumlu Talip; Önder Kaygalak, Bingöl doğumlu Talip; Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr; Nurten Topçu, Bingöl doğumlu, Talip.

¹²¹ Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

¹²² Hacı Bektâş-ı Veli' ye ithaf edilir.

ısrındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah için cihat edenlere verilir. Allah bilendir hikmet sahibidir."¹²³

Bölge Alevîlerinin Zekât anlayışları, geleneksel İslam anlayışına göre farklı bir şekilde uygulanmaktadır. Zira Alevîlere göre Zekâta şekilcilik olmamalıdır. Zekât kavramını pek kullanmayan Alevîler, verilecek yardımı Zekât adı altında değil de "*hayır lokma sadakası*" olarak verirler. Yapılan yardım gizli olmalıdır. Verilen lokmada bir oran yoktur. Belirli bir nesne veya şekille sınırlandırılmamıştır. Kişi elinden geldiği kadarıyla yardımda bulunur. Bazen kendi ihtiyacından kısarak verir. Lokma sadakası vermek şart değildir. Yardım edilecekler için de bir sınırlama olmamakla birlikte, fakirler, mağdurlar, borçlular v.b. önceliklidir. Alevî Dergâhlarında hizmet edenlere, Pîrlere, Seyyidlere, Dedelere hak lokması adı altında yardımda bulunulur. Verilen lokmalardan günlük ihtiyaç çıkarılır, fazlası Dergâh hizmetlileri tarafından fakirlere, yoksullara dağıtılır. Görüştüğümüz Alevî Pîrlere, yapılan dini ritüeller için hiçbir şekil veya şart altında ücret talep etmediklerini, fakat ritüellere katılanların gönüllerinden kopan miktar nispetinde lokma adı altında yardımda bulduklarını belirtmişlerdir. Lokmanın karşılığı sadece para değil, bazen bir lokma ekmek, bazen de bir tas ayran olabilmektedir.

3.6. Kurban Uygulaması

Kurban, maddi bir ibadet olup, İslam coğrafyasında istisnasız her kesimin kabul ettiği bir ibadettir. Allah'a yakınlık sağlamak yani ibadet amacıyla belli vakitte, belirli hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder.¹²⁴ Yüce Allah Kevser süresi 2. ayetinde "*Rabbin için namaz kıl, kurban kes*" diyerek açık bir dille ifade etmiştir.

Kurban, yöredeki Alevîler tarafından geniş bir çerçevede icra edilmektedir. Alevîlerde yükümlü olup gücü yeten her Alevî için Kurban kesmek vaciptir. Yalnız Alevîler "Kurban kesmek" tabiri yerine "Kurban Tığlamak" tabirini kullanırlar. Kurban edilecek hayvanda aranan en önemli şart özürsüz olmasıdır. Kurban kesen ehil olmalıdır. Kurbana eziyet etmemek önceliklerdendir. Kurban olacak hayvan (koyun, keçi, sığır) en az 3 bayram görmelidir. Üçüncü bayramda kesilebilir. Develerin beş yaşını doldurması gerekir. Kurbanda esas olan kan akıtmak olduğu için hayvanın ücretinin ihtiyaç sahibine verilmesi kurban olarak kabul edilmez. Kesilen kurban sahibi tarafından çiğ et olarak dağıtıldığı gibi pişirilip pilav üzerine konarak ta dağıtılabilir. Kurbanın derisi kesinlikle satılamaz. Ya bir ihtiyaç sahibine ya da Dergâh veya halka hizmet eden bir devlet kurumuna verilir. Başka yörelerde var olan Kümes hayvanlarının da kurban olabileceği inancı, yöre Alevîlerince kabul edilmemektedir. Kurban olabilecek hayvanlar Koyun, Keçi, Sığır ve Deve'dir

Yöre Alevîlerince kesilen kurban çeşitleri şunlardır:

¹²³ Tevbe Suresi 60. Ayet

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Güç, "Kurban", DİA, 2002, C. 26, s. 433-435.

- Kurban Bayramı'nda kesilen kurban
- Muharrem Ayı kurbanı (aşure kurbanı/Hz. Hüseyin kurbanı): Muharrem ayının genellikle on ikinci gününde Muharrem orucu sonrası kesilir.)
- Hızır Kurbanı (13.14.15 Şubat)
- Nevruz Bayramı Kurbanı
- Musahiplik Töreni Kurbanı
- Görgü Cemi Kurbanı (Yola giren talibin eğitimini bitirdikten sonra hayırlara vesile olsun diye kestiği kurbandır.)
- Adak Kurbanı (Herhangi bir temenni veya olay için adanan adak dışında, Yörede Sünnî topluluklar dahil olmak üzere, herkesin sahip olduğu inanca göre her Müslüman, gerek kendisi adına gerekse eşi ve çocukları adına ömrü boyunca "Borak" adı altında bir adak kurbanı kesmelidir.¹²⁵

Bu kurban çeşitlerinin dışında Pîr/Rehber bölgeye geldiğinde, önemli türbeler veya Dergâhlar ziyaret edildiğinde, kişinin musahibi geldiğinde v.b. kurbanlar kesilebilmektedir. Pîr Selçuk Sevin'in de deyişle kurbanlar yalnızca Allah'a kesilir, diğer olgular ancak buna vesile olurlar. Pîr Selçuk Sevin'in nefesinden Kurban kesilirken edilen dua;

Bismillahirrahmanirrahim. Ey canlar Dar-ı Mansur'a geldiniz. Önünüzü Allah'a verdiniz. Allah aşkına helal rızkınızla kurbanınızı alıp ta bu hak rızkını verdiniz. Cenab-ı Hak Hakk'a yürüyen eb ve ecdadınızı ervahı ruhuyla birlikte burada olmayan evlatlarınızın muktedirliğini muhakkak kurban secdeye gelene tabi kılsın. Bismillahirrahmanirrahim. Bi ism-i şah Allah, es-eluke biismike la azizel ekrem, innellah kane semian basiran manatil hucul hal ve kal tekbir Allah tekbir Allah tekbir, delili celil, delili celil, hazreti Cebrail, tekbir hazreti İbrahim Halil kurbanı hazreti İsmâil, Allah'u Ekber Allah'u Ekber. Kurbanlarınız size ve evlatlarınıza, çoluğunuza çocuğunuza, darınız didarınız secdeniz kabul ve makbul ola, kaza âfatlara kalkan ola, bir lokma bin kazayı def ede, gerçek evliya erenlerin demine Hûû, mümine ya Ali fermanı hak, bıçağı çek, Allah kabul etsin.¹²⁶

¹²⁵Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevilik, Can Yayınları, 2003, s.297; Fevzi Rençber, "Anadolu Aleviliğinde Görgü Cemi: Adıyaman Örneği", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, Sayı: 34, s. 214-216.

¹²⁶ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini

3.7. Alevî-Bektâşî Erkânı Olarak Cem ve Semah

Arapçada toplanmak, bir olmak, bir araya gelmek anlamlarına gelen cem, Alevî-Bektâşî literatüründe Ayn-i cem olarak ta adlandırılmaktadır. Alevî ibadetinin temel ilkesidir. Alevîliğin özüdür.

Başlangıç noktası olarak birçok rivayet olsa da cemin yöre Alevîlerince kabul edilen temel dayanak noktası Kırklar meclisinde oluşan olaylar silsilesi olarak görülür. Kırklar Meclisinin birçok anlatım şekli olsa da, İmam Cafer Buyruğunda geçtiği şekliyle nakledecek olursak;

"Rivayettir ki, Muhammed Miraca gidince yolda bir aslan gördü. Çıkarıp hatemi (yüzüğü) ağzına verdi. Orada nişanı kaldı. Ondan revan oldu. İlimlerin en yükseğine erişti. Dosta kavuştu. Doksan bin kelâm söyledi. Otuz bini şeriat oldu. Tamamı yüz yirmi dört bin kelâm oldu. Altmış bini Ali'de sırroldu.

Muhammed Miraç'tan gelirken Mina'da bir kubbe gördü. Kapıyı çaldı. İçeri vardı. Kırklardan birisi, "Kimdir" diye sordu. Gaipten bir ses geldi: 'Muhammed Nebi geldi' deyince Muhammed'e yer gösterdiler. Muhammed oturdu.

Sonra Cebrail Aleyhisselam geldi. Hatem çıkarıp önüne koydu. Ol vakit Kırklar birden ayağa durdular. Son Peygamber yerine oturdu.

Muhammed'in fikrinden geçti ki 'Sizler kinlersiniz' deyup bunlara selam eyledi. Ol vakit Muhammed sual etmekte müşkili var idi. Muhammed baktı ki cümlesi bir kıyasta büyüğü hangisi küçüğü hangisi olduğuna müşkilde kaldı.

Muhammed bunlara dedi ki: 'Sizin küçüğünüz kimdir ve ulunuz kimdir.'

Kırklar dedi ki; 'Bizim ulumuz küçüğümüz kırktır' deyip cevap verdiler.

Ol vakit Muhammed dedi ki 'Ya hani sizin biriniz ne oldu' dedi.

Kırklar dedi ki 'seyidullah, gitti' dediler.

Kırklar dedi ki; 'Ya Muhammed ne çok sordun, dediler, Selman'ı da burada hazır bil ya Muhammed' dediler.

Ol vakit, Muhammed bunlardan nişan istedi. Kırklar dedi ki; 'Kırkımız birdir, birimiz kırktır' deyip hemen kırklardan birisi kolunu kaldırdı. Muhammed neşterle kesti. Kırkından birer damla kan aktı.

Ve Selman geldi. Bir tane üzüm getirdi. Muhammed bir üzümü ezdi, şerbet eyledi. Kırklar içti. Coştular. Muhammed sema'a girdi. Sarığı başından düştü. Kırk pare oldu. Kırklar kuşandılar."¹²⁷

Alevî kültürünün vazgeçilmez unsuru olan Cem'i Pîr Hasan Sevin şu şekilde ifade etmektedir; "*Cem, ibadet şeklidir. Yargılama şeklidir. Cem bir yaşamdır, bir inançtır, bir varlıktır, bir eğitim merkezi gibidir. Mesela siz o ceme sadece hak nezdinde bir şeyler yapmak değil bilinmeyenleri öğrenmek veyahut ruhen temizlenmektir, kusurlarınızın farkında olmaktır. Cemin başlangıç olarak Kırklar ceminden esinlendiği Alevîlerin genel kabulüdür. Kırklar ceminin 40 kişiden oluştuğunu, bunların 23 ünün erkek, 17'sinin bayan olduğu yazılan kaynaklarda mevcuttur. Onun için cem Alevîliğin olmazsa olmazıdır. Cem 12 hizmet, 4 kapı 40 makam esasına göre ancak kendini yetiştirmiş, günümüz koşullarında bilgi sahibi kişiler tarafından yürütülür. Geçmişte atalarımızın yürüttüğü cemler, hakikat cemleriydi, sır-ı hakikat cemleriydi, keramet ve mucizelerle doluydu. Cemde şekilcilik yoktur. Herkes gözyaşı dökerek, gönül birliğiyle Hakka sığınma ve yalvarış, yakarış arayışındadır.*"¹²⁸

Cem yörede eski tarihlerde genellikle hasat dönemlerinde, Pîr'in bölgeye gelişiyle birlikte, habercinin insanlara haber vermesiyle birlikte beldenin en büyük evinde toplanılarak icra edilen bir ibadetti. Günümüzde cem erkânları genellikle perşembeyi cumaya bağlayan gecede, bölgede varsa bir Dergâhta, cem evinde veya ceme uygun bir evde yapılmaktadır. Cemler Pîrlerin veya cem yapabilecek yeterliliğe sahip birinin organizesinde 12 Hizmet esasına uygun olarak yapılmaktadır. Cem kadınların ve erkeklerin bir arada Allah için rüku, secde ve kıyam ederek icra ettiği bir ibadettir. Cemlerde Kur'an-ı Kerim den ayetler, deyişler, miraciyeler, düvazimamlar, nefesler okunur.¹²⁹

Cemlerde halk mahkemeleri kurularak taliplerin sorunları çözüme kavuşturulur. Cem başlamadan önce bir çeşit mahkeme kurulur. Pîr'in huzurunda dargınlar barıştırılır. Lokmalar yenilir. Karşılıklı problemleri olanların sorunları Pîr tarafından çözülür. Zira dargınlar, küskünler, zina suçu işleyenler, katiller, üzerinde kul hakkı olanlar ceme katılamaz. Bu durum aynı zamanda geçmişten günümüze ulaşan sosyal ve dini sorunların çözüme ulaştırıldığı bir sistemin genel adıdır. Cemde talip özünü Dar'a çekerek yargılanır.¹³⁰

¹²⁷ İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.8.

¹²⁸ Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

¹²⁹ Fevzi Rençber, "*Alevî Geleneğinde Cem Evinin Tarihsel Kökeni*", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2012, Cilt: XII, Sayı:3 s. 76-78.

¹³⁰ Kutluay Erdoğan, "Alevî ve Bektaşî Gerçeği", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 157-222; Esat Korkmaz, "Anadolu Aleviliği", Berfin Yayınları, İstanbul 2015, s. 208-448; Ramazan Uçar, "Alevîlik-Bektaşîlik" Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 69-70.

Dar; Farsçada Ağaç, Direk, idam Sehпасı, Meydan anlamlarına gelir. Cemin ayrılmaz bir parçasıdır. Alevî kültürünün vicdan muhakemesidir. Günahkar talip cemden önce Dar'a çekilerek yaptığı küçük hata veya günahlarını dede ve taliplerin önünde ikrar edip af dilemedikçe ceme katılamaz. Dar'da muhasebe edilip affedilen talip bir nevi arınmış olur. Dört çeşit Dar vardır; Mansur Darı, Fazlı Darı, Nesîmî Dar ve Fâtıma Darı.

Yöre Alevîlerince cemde içkiye yer yoktur. Zira içki haram olarak kabul edilir. Kırklar Ceminde var olan üzüm tanesi hadisesi metafor olarak algılanıp, içki yerine şerbet dağıtılır. Başlangıç ritüelleri gerçekleştirildikten sonra genel olarak dört bölümden oluşur. Cemin ilk bölümü zikirdir. İkinci bölüm semahtır. Üçüncü bölümde sakka meydana getirilir, çerağlar yakılır. Dördüncü bölümde ceme gelen lokmalar dağıtılır, dualar edilir. Pîr destur verdikten sonra görevlilerce dağıtılır.¹³¹

Başlıca cem erkânları şunlardır; İkrar cemi, Görgü cemi, Hızır cemi, Muharrem Cemi, Nevruz cemi, Kurban cemi, Birlik cemi, Musahiplik cemi. Bu cemler arasında kısmi nüans farkları bulunmaktadır.¹³²

Semah: Köken olarak Kırklar cemine dayandırılan Semah, Cem törenlerinde icra edilen bir ritüeldir. Cemin ayrılmaz bir parçasıdır. Cemin belirli bir aşamasında bağlama eşliğinde kadınların ve erkeklerin huşu içinde ilahi aşkla dönmeleridir. Semahın belirli sayıda kişilerce dönülmesine özen gösterilir. Bu sayılar Üçler, Beşler, Yediler, On İkileri temsilen 3/5/7/12 kişi olarak uygulanır. Hiçbir semah türünde el ele tutuşmak yoktur. Semah, çıplak ayakla dönülür. Genelde uygulanan figürde sağ el avuç içi yukarda sol el avuç içi de aşağı bakar vaziyettedir. Bu durum Hakk'tan alınanın Halka verilmesini sembolize eder.

On İki Hizmet: 1. Mürşid-Pîr; Cemde hizmeti temsil eder. Cemi yönetir, sorunları çözer, Bölgede Pîr olma koşulu eğitimli, güzel ahlaklı ilim sahibi, Evlad-ı Resul olmalıdır.

2. Rehber; Pîrden sonraki en yetkili kişidir. Görgüsü yapılan kişiye yardımcı olur.

3. Gözcü; Cemde düzen sağlayıcıdır.

4. Çerağcı; Mum veya herhangi bir aydınlatma aracını yakar.

5. Zakir; Bağlama eşliğinde Miraciye, Deyiş, Düvazımam, Nefes söyler.

6. Süpürgeci; Her hizmet bitiminde sembolik olarak meydanı süpürür. "*Süpürgeciyim, Süpürgeciyim. Güruhu Naciyim, Kırklar ceminde bir baciyim, Allah Eyvallah Nefes Pîrde*" diye dua eder.

¹³¹Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik, Can Yayınları, 2003, s.259-260.

¹³² Kazım Balaban, "Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıuşu Yayınları, 2006, İstanbul, s.376.

7. Sakkacı; Mersiyeler eşliğinde su ve şerbet dağıtır.

8. Sofracı; Kurban ve yemek işlerine bakar. Yemek dağıttıktan sonra "Elimde yoktur kantar ile terazi, Herkes oldu mu hakkına razı" der. Razı cevabıyla birlikte "Destur" vererek yemeği başlatır.

9. Bekçi; Güvenliği sağlar.

10. Peykçi; Cemin yapılacağını civara haber verir.

11. İznikçi; Cem evinin temizlik ve düzenine bakar.

12. Kapıcı; Cem evinin kapısında bekler. Gözcülük yapar.

Pîr Hasan Sevin'in dilinden cem erkânına şiirsel bir bakış;

Cemimizde gerçek hizmet, muhabbet	Zahiri hareket, Batınîsi var
Cemalden cemale ederler sohbet	Cemde davranışın bir anlamı var
İnsan için asla yoktur gıybet	Kalp kulağı açık olanlar duyar
Alevînin Cem'i barış yeridir	Alevînin Cem'i haklar yeridir
İbadet yapılır, sevgi yeridir	Şefaat, rızaya hak yeridir
Canlar için yargı, karar yeridir	Medet-Mürvet, bacı-kardeş yeridir
Aklanma, sırları sakla yeridir	İkrar-İman, Edep-Erkân yeridir.
Alevînin Cem'i hakça yeridir	Alevînin Cem'i güven yeridir
Temenna-Tevella barış yeridir	Hasan cem meydanı Hak divanıdır
Hakk'ın, hakikate karar yeridir	Ehl-i Beyt sevene er meydanıdır
Eşitlik, hürriyet, canlar yeridir	Kerbele Çölü'dür, canlar Ölüdür
Alevînin Cem'i sevgi yeridir	Alevînin Cem'i ölen yeridir ¹³³

¹³³Hasan Sevin, "Yaşamın Verdikleri Şiirlerde", Can Yayınları, İstanbul, 1999, s.302.

İKİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL ALEVİLERİNDE AHLAKİ, DİNİ VE SOSYAL YAPI

1. ALEVİLİĞİN AHLAKİ PRENSİPLERİ

Arapça kökenli "hulk" kelimesinde türeyen Ahlak, Kişinin fitrî mânada sergilediği davranışlar bütünüdür. İnsanın günlük hayatındaki toplumsal ve bireysel ilişkilerini düzenleyen ilkelerin genel adıdır ahlak. Ahlak, bir dünya görüşü ve yaşam tarzının ürünü olduğu için her toplumda farklı tezahürlerle kendini gösterebilir. Bir bakıma iyi bir düzenleyicidir. Kişinin doğumundan ölümüne kadarki sürecin ve karşılaşılan hadiselerle verilen tepkilerin ürünüdür. Bütün inançlar ve düşünce sistemleri topluma yön verirken belirlenen gerçekliklerle çelişmeyecek birtakım ahlâkî önermelere dayanır. Bütün inanç sistemlerinde olduğu gibi İslam düşüncesi de ahlâkî bir toplum vücuda getirmek için çaba sarf eder. Nitekim Hz. Peygamberin "*Ben ahlâkî güzellikleri tamamlamak üzere gönderildim.*"¹³⁴ sözü bu duruma güzel bir örnektir.

Ahlaklı olmak imanlı olmanın gereğidir. İman ve ahlak birbirini kuşatan iki kavramdır. İnsanoğluna gönderilen bütün peygamberler ve dinler, güzel ahlakı yeryüzünde yaşanır kılmak için var olmuştur. Ahlakın asıl gayesi, kişiyi kemale erdirmektir. Ahlak kişiyi kendisiyle barışık duruma getirdiği için yaşadığı toplumla uyumlu hale getirir. Bireyin ahlâkî olmayan davranışlar sergilemesi, gerek bu dünyada ve gerekse ölümden sonraki hayatta, kişiyi mutsuz eder. Dolayısıyla ahlak inançlı bir bireyi bu dünyada mutlu ve huzurlu biri haline getirirken, öbür dünyada mutlu ve huzurlu olabilmesi için dayanak sağlar.¹³⁵

Temelde Anadolu Alevîliği, özelde de Bingöl Alevîliği bu minvalde kendi düşünce sistemini şekillendirmeye çalışır. Alevî uluları Ahlak düsturlarını "İncinsen de incitme, kendi nefesine ağır geleni başkasına tatbik etme, eline beline diline hakim ol" tarzı ilkeler üzerine kurarak şekillendirmiştir. Ahlâkî prensiplere bağlı bir talibin uyması gereken kurallar ve nitelikler sıralanırken; Talip, Hakk'a sahip olmalı, edep beklemeli, avamdan kesilmeli, mahremini bilmeli, ilim silahı olmalı, bütün kötü fiillerini terk etmeli, evliya'yı hazır ve nazır bilmeli, Hakk'a ve halka yaramaz iş etmemeli. Her zaman şeyhinin korkusu üzerinde olmalı, Hz. Muhammed ve Hz. Ali ve on iki İmam'ı her yerde hazır ve nazır bilmeli, yüzü sürekli yerde olup niyaz halinde olmalıdır, rehberinden izinsiz hiçbir şey yapmamalı, dürüst olmalı ve verdiği sözü yerine getirmelidir, doğru yürüyüp, doğru söylemeli, hal ehli olmalı, kal ehli olmamalı, dili arı olup ağızdan boş söz çıkmamalı, yükü ağır, kulağı sağır olmalı, eliyle koymadığını yerinden almamalı, kimseye yük olmamalı, kendisi için ne isterse başkası için de onu istemeli, bütün yaratılmışlara bir gözle bakmalı, bütün renkleri bir saymalı, mümin olan kişinin hırsı halim, nefsi selim olmalı, ahlakı ziyadesiyle geniş olmalı, farkıyla oturup mizanıyla söylemeli, elinden gelen işi yapmalı, iş bitirici olmalı, halktan gelen her türü cefaya tahammül etmeli, Hakk'tan ne gelirse onu ganimet bilmeli; her daim şükredici olmalı, gönlüne vesvese getirmemeli,

¹³⁴ Ahmed b Hanbel, Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8, 2/381

¹³⁵Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.146.

kendisini teselli etmeli, akıllı olmalı, tüm hareketlerini zapt etmeli, muhalif olmamalı, yanlış yola gitmemeli, gündüzün nübüvvet, gecenin velayet olduğunu bilmeli ve gündüzü kesrette, geceyi vahdette geçirmelidir. Yani gündüzleri normal işlerine bakmalı, halk içinde olmalı ancak geceleri hakk ile olmalıdır. Ceme geldiğinde konuşulanları iyice dinlemeli ve anlamaya çalışmalıdır. Kendisine bir şey sorulduğunda cevap vermemeli, cemiyet nazarında lal olmalıdır. Böyle biri konuştuğu zaman, bin bir özür-niyaz ederek ve "emir erenlerindir" diye konuşmalıdır. Yemeğe büyüklerden önce başlamamalıdır, sırr-ı fâş etmemelidir, aksi takdirde kendisini fâş etmiş olur; sakla beni saklayım seni. Talip Hak ehli olmalı ve tüm davranışlarını buna göre ayarlamalı. Hayal ve heva tutkunu olmamalı, Hakkı arayan olmalıdır.¹³⁶

1.1. Dört Kapı - Kırk Makam

Alevî-Bektâşî düşüncesinin temel erkânı olan dört kapı-kırk makam, İslam dininin de temel dinamiklerini yansıtmaktadır. Dört kapı-kırk makam Alevîlik ve Bektâşîliğin teolojik alt yapısını İslam dini ile bütünleştirmiştir. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak ilkelerinin Alevî zümreler arasında kolay öğrenilmesi ve hafızalarda kalıcı bir yer edinmesi için sistemleştirilerek sunulmuştur.¹³⁷

Alevîliğin ahlâkî yasaları olan dört kapı-kırk makam, bir talibin İnsan-ı Kamil olma yolunda kat etmesi gereken yolu ifade eder. Buna göre Hakk'a giden yolda dört büyük kapı ve bu dört kapıya bağlı kırk makam vardır. Buyruk'ta geçtiği şekliyle; "*Hazreti Ali Emirül müminin buyurmuş ki; şeriatın, tarikatın, marifetin ve hakikatın ahvallerin beyan eder ki talip olan tutmak gerektir. Birinci bap: Şeriatı beyan eder. İkinci bap: Tarikatı beyan eder. Üçüncü bap: Marifeti beyan eder. Dördüncü bap: Sırrı Hakikatı beyan eder.*"¹³⁸

Dört Kapı-Kırk Makam bazı nüans farklılıkları görülse de yöre Alevîlerince genel olarak şöyle nakledilir.

Şeriat kapısında bulunan on makam:

1. İman etmek. 2. İlim öğrenmek. 3. İbadet etmek. 4. Helal kazanmak ve ribayı haram bilmek. 5. Nikâh kıymak ve ailesine faydalı olmak. 6. Çevreye zarar vermemek. 7. Peygamberin emirlerine uymak. 8. Şefkatli olmak. 9. Temizliğe riayet etmek. 10. İyiliği emredip kötülüğü menetmek.

Tarikat kapısında bulunan on makam:

¹³⁶ Anonim, Erkanname-1. s. 26-42; Doğan Kaplan, "Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik", Ank., TDVY, 2012, s. 178-181; Hacı Bektâş-ı Veli, "Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye", s.347, 463-469.

¹³⁷ Cabbar Kulu, "Kitab-ı Cabbar Kulu", haz. Osman Eğri, TDVY, Ankara, 2017 s. 30, 79-83, 105.

¹³⁸ İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.57.

1.Tövbe etmek. 2.Mürşidin öğütlerine riayet etmek. 3.Temiz giyinmek. 4.İyilik yolunda mücadele etmek. 5.Hizmet etmeyi sevmek. 6. Haksızlıktan korkmak. 7. Ümidvar olmak. 8. İbret almak. 9.Nimet dağıtıp, Cömert olmak. 10. Özünü fakir görmek.

Marifet kapısında bulunan on makam:

1.Edep (eline, diline, beline sahip olmak). 2.Bencillik, kin, garezden uzak durmak. 3.Perhizkârlık, haram olanlardan sakınma, takva sahibi olmak. 4.Sabır ve kanaat. 5.(Haya)utanmak. 6.Cömertlik. 7.İlim, bilgi sahibi olmak. 8.Hoşgörü. 9.Kişinin kendini bilmesi. 10. Ariflik.

Hakikat kapısında bulunan on makam:

1.Toprak gibi mütevazı ve verimli olmak. 2.Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak; elinden gelen her iyiliği yapmak ve yerine getirmek. 3.Yapabileceği hiçbir iyiliği esirgememek. 4.Allah'ın her yarattığını sevmek. 5. Tüm insanları bir görmek. 6.Birliğe yönelmek ve yöneltmek. 7. Gerçeği gizlememek. 8. Manayı bilmek. 9. Sırrı öğrenmek. 10.Allah'ın varlığına ulaşmak.¹³⁹

Dört kapı kırk makam delillendirilirken Kur'an'a ve hadislere vurgu yapılır. Nitekim Yunus Süresi 57. ayet "*Ey insanlar, işte size Rabbinizden bir öğüt(ŞERİAT), gönüller derdine bir şifa(TARİKAT), insanlara bir kılavuz(MARİFET) ve bir rahmet(HAKİKAT) geldi.*" şeklinde dört kapı ayete dayandırılmak istenmiştir.¹⁴⁰

Bölge Alevîlerinde Dört kapı, Abdest anlayışında da yer alır.

1. Şeriat Abdesti: Su ile alınır.
2. Tarikat Abdesti: Bir mürşide biat etmektir.
3. Marifet Abdesti: Nefsini bilip, Rabbinin eksiksiz tanımaktır.
4. Hakikat Abdesti: Kendi ayıbını görüp, başkasının ayıbını örtmektir.¹⁴¹

1.2. Üç Sünnet - Yedi Farz

Alevî ahlak felsefesinin bir nevi tamamlayıcısı olan üç sünnet yedi farz, dört kapı kırk makam ile birlikte ahlâkî değerler bütünü oluştururlar. Üç sünnet yedi farz Pîr Hazır

¹³⁹Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik, Can Yayınları, 2003, s.240-241; Kazım Balaban,"Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıuşü Yayınları, İstanbul 2006, s.169-197; Hacı Bektâş-ı Veli, (haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), "Makalat", TDVY, Ank., 2013; İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.57-58; Hasan Sevin, Yaradılışın Sırları Kârer'de, Can Yayınları, Şubat 2016, s.41-45.

¹⁴⁰Hasan Sevin, "Yaradılışın Sırları Kârer'de", Can Yayınları, İstanbul 2016, s.41-45;

¹⁴¹Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik", Can Yayınları, İstanbul 2003, s.242.

Ali Beyazyıldırım'ın deyiimiyle; "*Kelime-i tevhiddir, yaradana inanmaktır, sürekli dilinde zikretmektir, yanlışlardan beri gelmektir.*"¹⁴²

Üç sünnet yedi farzı bilmek zaruri değildir, fakat bunu sosyal ve dini hayatta uygulamayan talibi, Buyrukta da ifade edildiği şekliyle, sūfî diye adlandırılmayıp sözüne de itibar edilmeyen konumuna düşürür. Yine buyruklardan anlaşılacağı üzere üç sünnet yedi farza uymayan talibin her bir madde için ayrı ayrı cezalara tabi tutulduğu ifade edilir.

İmam Cafer Buyruğunda geçtiği şekliyle üç sünnet yedi farzı şöyle sıralanmaktadır:

Üç sünnet; 1. Gönlünde kin-kibir olmaya. 2. Kalbinde adavet olmaya. 3. Turab ola.

*Yedi farz; 1. Mürebbisine düşe. 2. Musahip ola. 3. Tac uruna. 4.Sırdar ola. 5. Yare yar ola. 6. Beli berk ola. 7. Halka sohbet kıla.*¹⁴³

Üç sünnet yedi farz genel olarak yukarda zikrettiğimiz şekliyle buyrukta mevcut olmakla birlikte, farklı şekillerde telakkileri de başka kaynaklarda bulunmaktadır.

Bunun dışında Buyruklarda 12 farz da bulunur. Bunlar; *1. Haktan korka, 2. Kimseye haksız, gereksiz söz söylemeye, 3. Halka şefkat ve nasihatta buluna, 4. Ehli tazarru ola, 5. Rızaya teslim ola, 6.Tevekkül ehli ola, 7. Başına gelen bela ve musibetlere tahammülkâr ola, 8. Halktan sakınır ola ki kaza-i asüman erişmeye, 9.Kanaat ehli ola, 10.Hakk'tan gelecek rızık için gam demeye, 11. Halka karışmayıp uzlette ola, 12. Talip olan da hak sermayesi ola.*¹⁴⁴

1.3. Eline - Diline - Beline Sahip Olmak

Hacı Bektâş-ı Veli'nin sözü olan "Eline diline beline sahip ol" söylemi, Alevî inancının düsturudur. El, dil ve bel kavramları hem gerçek mânada hem de metafor olarak talibe yön verir mahiyette önem arz eder. Zira bu üç öğeye hakim olan talip hakiki mânada doğruyu bulmuş, geçmişten gelen öğretiyi içselleştirmiş demektir. Bu kavramları göz ardı eden bireyin diğer bütün kavramları benimsemesi halinde bile Alevî sayılmayacağı kabul edilmektedir.¹⁴⁵

Pîr Hasan Sevin bu konuyu kısaca şu şekilde özetler; *Zaten eline beline diline sahip olmayanı biz Alevî saymıyoruz. Yani Alevî olamaz. Sadece bir ehl-i beyt sevgisi, bir*

¹⁴² Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

¹⁴³ İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.88-89.

¹⁴⁴ İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.56.

¹⁴⁵ Hüseyin Bal, "Aleviliğin Tasavvufi Boyutu", Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 382-399; Kazım Balaban, "Ehlibeyt'ten Dersime" Aydınuşu Yayınları, 2006, İstanbul, s. 390-391; Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevilik", Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 224-225.

*gösteriş, bir benlikle Alevî olunamaz. İlla ki el bel dil ilkesine uyulması gerekir. Yani edep, yani bu elin 'e' si belin 'b' si edeb kavramını oluşturur. Onun için Alevîlik, ediplerin yoludur. Başta da demiştim el bel dil ilkesi çok ağır basar, geçmişten günümüze Alevîlikte, eli beli dili bozuk insan bugün de ceme alınmıyor, geçmişte de ceme alınmazdı. İlla ki talibin kendisini arındırması gerekir. Kendini şekillendirmesi, El- Bel- Dil ilkesine aykırı her şeyden vazgeçmesi gerekir. İnsanlığa yaraşır bir durum alması gerekir.*¹⁴⁶

Bu konuda Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım sözleri de şu şekildedir; "Bu konu 4 kapı 40 makam içinde daha güzel anlatılır. Eline sadık olun der, değil mi? Eline sadık ol derken biz mantıklı düşündüğümüzde bu elimizle yaptığımız o kadar büyük yanlışlar vardır ki yani sadık ol derken, elinle kimseye vurma, kimseyi incitme, çalma, çurpma, bozma, yani elin bir şeyi bozmasın. Dilinle kötü söyleme, güzel söyle. Çünkü dil sana bela getirir. Her ne kötülük gelirse o dilinden gelir. Dilini sabit tut ki kesinlikle yanlış yapmayasın. Beline sıra gelince, kesinlikle Cenabı Allah'ın sana doğru yoldan helal olarak kabul ettiği bir eş vardır. Onun dışında belini kimseye açma. Zinaya gitme. Kötülüklerle gitme. Bir insan eğer gerçekten eline diline beline sadıksa yapacağı bir kötülük var mıdır? yoktur kesinlikle. Dolayısıyla Alevîlikte El-Bel-Dil ilkesi daima ön plandadır."¹⁴⁷

Yukarda saydığımız genel ahlak prensipleri bütün Alevî taliplerince uyulması gereken kesin kurallar topluluğu olup, bu kurallara uymayan talipler Pîr huzurunda kurulan halk mahkemelerince Dar'a çekilerek en ağır cezalara kadar yaptırımlara tabi tutulabilirler. Bu mahkemeler geçmişten günümüze Alevî toplumunun düzen ve refahı için süregelen kurumlar olmaya devam etmektedir.

Alevî temel ahlak prensiplerinin ana başlıklarının yanı sıra madde madde sayabileceğimiz bazı değişmez kuralları şunlardır;

- Aynı anda birden fazla kadınla evlenmek yasaktır.
- Geçerli bir sebep yokken boşanmak yasaktır. (Boşanmaya karar ancak meydana yani Dar'da verilir.)
- Zina tartışmasız suçtur. Zina yapanlar evliyse boşatılıp, birbirleriyle evlendirilir.
- Adam öldürmek, Hırsızlık yapmak, Sırrı ifşa etmek, Dört yılda bir baş okutmamak cezai müeyyideleri gerektiren belli başlı kabahatlerdendir.¹⁴⁸

Bu bağlamda Pîr Selçuk Sevin'in sözleriyle durumu değerlendirebiliriz; "Bizde yanlış yapan ceme alınmıyor. Hanımını boşayan ceme alınmaz. Hırsızlık yapan ceme

¹⁴⁶Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

¹⁴⁷ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

¹⁴⁸ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr; Selçuk Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar, Bingöl doğumlu Talip; Hasan Alınca, Bingöl doğumlu Seyyid.

*alınmaz. Kabahati işleyene ceza verilir. Bazı cezalar toplumdaki yedi yıl dışlanmayı gerektirir. Kabahat işleyene komşusu bile ekmek vermez, borç verilmez. Kabahatli ceme giremez. Selam verilmez, selamı alınmaz. Bundan büyük ceza var mı? Bunlar büyük hassasiyetler. Amaç insana ceza değildir, o insanı yanlışlardan arındırıp insanlığa yönlendirmektir. Topluma kazandırmak, bir daha yanlış yapmaması için arıtıp arındırmaktır. Mesele budur. Allah insanı yargılar, kul kulu yargılamaz, o tarzlarda telkinlerde bulunuruz. Kabul edebilirsin ya da etmeyebilirsin, zorlama yoktur. Kabul edersen baş üstüne kabul etmezsen Allah işini rast getirsin."*¹⁴⁹

2. ÖRF VE ADETLER

Alevî gelenek ve göreneklerini günümüze dek ulaştıran en temel öge, Ehl-i Beyt sevgisi ve Atalar kültürünü iyice harmanlayıp içselleştirmeleridir. Bunun yanında sözlü kültür ve kapalı toplum özelliklerinden dolayı önderleri etrafında katıksız bir bağ kurarak dış etmenlere karşı sarsılmaz bir direnç göstermişlerdir. Uzun süren bu süreç içinde bazı değişimlere uğramakla birlikte bir Alevî üst kimliği oluşturabilmişlerdir. Bölge Alevîleriyle yaptığımız görüşmeler ve yaptığımız araştırmalar Anadolu'da yaşayan diğer Alevî topluluklarla nüans farklılıkları olmakla birlikte, genel anlamda bir örf adet benzerliği olduğunu göstermektedir. Diğer zümrelerde olan neredeyse bütün erkân ve prensipler, yöre Alevîlerince de kabul görüp uygulanmaktadır.

Kısaca Yöre Alevîlerinin örf adet anlayışını Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım şöyle özetlemektedir; *"İbadetler farklıdır. Alevîlikte örf ve adetler her şeyden önce inancın bir parçası olarak, komşuluk ilişkileri, dostluklar, arkadaşlıklar ve buna benzer güzellikler ön planda tutularak uygulanır. Örf ve adetlerin içerisinde inançtan dolayı ağır gelen bir şey vardır. Her şeyden önce Alevî toplumu inancından, örf-adet geleneğinden dolayı mahkeme yolunu kolay kolay seçmemiştir. Karakolu seçmemiştir. Osmanlı döneminde kadıyı seçmemiştir. Sorunu kendi içinde çözmüştür. Ha şimdi nasıl çözmüştür. Eğer iki komşu arasında bir yanlışlık varsa, bu komşular en azından ya dedelerine danışmışlardır veyahut dede uzaktaysa köyün en yaşlısı kimse o çağrılmıştır. Topluluğun içinde iki taraf anlatmıştır, Pîr veya beldenin yaşlısı hakem olmuştur. Aralarında sorunlarını çözmüştür. Dolayısıyla Alevîler örf-adet ve geleneklerinde daima güzelliklere, iyiliklere, yapıcılığa, hoşgörü ve sevgiye yer vermiştir. Onu taşımışlardır."*¹⁵⁰

Bu başlık altında yöredeki Alevîlerin halen sürdürdükleri bazı örf ve adetler hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktayız. Alevîlerin sosyal hayatını, gelenek ve göreneklerini şekillendiren birçok etmenle birlikte, geleneklerine bağlı yaşamaya gayret eden yöre Alevîlerinin belli başlı örf ve adetlerini şöyle sıralamak mümkündür:

¹⁴⁹ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini

¹⁵⁰ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

2.1. Evlilik

Toplumun en temel kurumu olan evlilik, Bir erkekle bir kadının karşılıklı rıza çerçevesinde hayatlarını alenen birleştirmeleridir. Düğün ise evlilik olayının ritüelsel olarak gerçekleştirilmesidir. Neredeyse bütün inanç sistemlerinde var olan evlilik, yeni bir aile kuran bireylerin sosyal hayata kabulünde önemli bir yer tutar. İnsan hayatında önemli bir dönüm noktasıdır evlilik, aynı zamanda kutsal bir vazife olarak ta addedilir.

Alevî toplumu için evlilik yeni bir hayatın başlangıcıdır. Geleneksel olarak evlilik öncesi gerçekleşen ritüeller bölgede yaşayan Sünnîlerle paralellik gösterir. Eskiden evlenme çağına gelen gençler görücü usulü ile evlendirilirken, günümüzde gençlerin birbirlerini tanıyarak, karşılıklı rızaları neticesinde gerçekleşmektedir. Alevîlerde kadınlar ve erkekler eşit hakka sahip olduklarından ve Kadın haklarına saygı duyduklarından, Evlilikte de kadın ve erkek arasında herhangi bir ayrıcalığın olmadığını kabul ederler.

Bölgenin tamamında geçerli olan resmi ve dini nikah uygulaması Alevîler içinde de uygulanır. Evlilik ritüelleri bölgeyle aynı olan Alevîlerde farklı olarak uygulanan uygulamalardan ilki "Nişan"dır. Zira yöre Alevîlerinin inancına göre nişan takılan gençler, artık evli sayılırlar. Yani evlilik nişan ile başlar. Bunun yanında düğün zamanı, zıfaf öncesi nikah merasimi yenilenir. Farklı olan bir başka uygulama da Nikah merasiminin ritüelleridir. Dedenin huzuruna gelinir, dara durulur, ikrar verilir. Pîr'in huzurunda görgüsü alınan gençlerin anne ve babasının hazır bulunması gerekir. Nikah kıyma esnasında mihir binbir mührü mecelle Fatimetüzzehra adına Hz. Ali'yle aralarındaki bağ üzerine atfen kıyılır. Lokmalar yapılır. 12 İmam adına 12 şerbet yapılır, 12 İmam adına 12 mum yakılır.

Bölge Alevîlerinde itikadi mânada Alevî-Sünnî evliliklerine bir engel yoktur. Eski zamanlarda böyle bir evliliğe cevaz verilmezken, günümüzde bu tür evliliklere çokça rastlanabilmektedir. Görüştüğümüz Alevîleri bu durumu pek kanıksamadıklarını ifade ederken, kanıksamama nedeni olarak kültürel farklılıkları öne sürmektedirler. Zira yapılan evliliklerin çok azının mutlu bir birliktelikle devam etmesine rağmen, büyük oranda boşanmaların olduğunu belirtip, toplumun bu duruma henüz tam hazır olmadığını savunmaktadırlar. Ama bu olumsuz durumun eğitim ve karşılıklı hoşgörüyü ve de zamanla aşılabilceği kanaatini taşımaktadırlar.

Dede talip ile evlenemez, evlenir ise dede de olsa düşkün olur. Ve başka bir hususta Alevî kültüründe nikah üzerine nikah kıyılmaz. Bu nedenle bölge Alevîlerinde tek eşlilik esastır. Yörede Alevîler arasında aynı anda birden fazla eşli olma durumu yok denecek kadar azdır. Aynı anda ikinci eş alma hususu belirli nedenlerle ve de Meydan'ın oluşuyla mümkün olabilir. Çocuk olmaması gibi. Bu durumda da ilk eşin rızası şartı aranır. Kadının rızası yoksa erkek ikinci eş alamaz. Buna uymayan talip düşkün ilan edilip toplumdaki dışlanır.

Alevî toplumunun bir diğer değişmez kuralı olan, boşanmanın yasak olması durumu, yöre Alevîlerince de kat-i surette kabul edilmektedir. Bir Alevî, Pîr önünde evlenmek için ikrar verip sözünden dönemez. Aksi taktirde düşkün ilan edilerek toplumdan dışlanır. Bu durum Alevîlerin evliliğin sosyal boyutuna verdikleri önemle ilişkilendirilebilir. Alevî düşüncesinde evlilik, geçerli bir neden yoksa, ölene dek süren bir süreçtir. Boşanmak için geçerli nedenler arasında; Eşler arasında sadakatsizlik, zina, iftira, adam öldürme gibi büyük nedenler vardır. Bunun dışında küsmek, tartışmak, geçimsizlik v.b. nedenler boşanmak için geçerli sayılmaz. Fakat Günümüzde Alevîler, bu düşünce alt yapısına sahip olmalarına rağmen, globalleşen dünyada Pîr-Talip ilişkisinin ve düşkünlük müessesesinin zayıflaması neticesinde geçimsizlik v.b. Alevîlerce kabul görmeyecek nedenler sıralanarak, çiftler arasında sıkça boşanma olaylarına rastlanmaktadır.¹⁵¹

2.2. Sünnet ve Kirvelik

Sünnet, İslam toplumunda fiziksel bir durum olarak erkeğin cinsel organına yapılan müdahaleyi simgeler. Bazı kadim inanç sistemlerinde de varlığı gözlenen sünnet uygulaması, İslam coğrafyasında Hz. Peygamberden itibaren süregelen bir uygulama olup İslam toplumunun neredeyse tamamının üzerinde icma ettiği Vacib veya Sünnet-i Müekked derecesinde dini bir uygulamadır. Sünnet uygulaması bölgemizde de erkeklere, daha çok çocuk yaşta uygulanmış bir ritüel olup, her erkeğin manen erkeklığe adım attığı sembolik bir mana teşkil etmektedir. Sünnet, Anadolu da geçmişten bu güne değin özel ehemmiyet verilip, kutlamalar eşliğinde ifa edilir. Bu uygulamalarda genellikle sünnet düğünleri adı altında Kur'an tilavetleri, mevlitler, dualar, ilahiler v.b. eşliğinde merasim ifâ edilir. Sünnet uygulaması Anadolu'ya has bir kavram olan "Kirvelik" müessesesi ile taçlandırılmıştır.

Kirve; Sünnet esnasında sünnet edilen çocuğu tutan kişiye denir. Birçok telaffuzu olmakla birlikte bölgede genellikle; kirve, kirva, kiriv, kerwa gibi telaffuzlarla anılır. Kirve olacak kişi genellikle Akrebalar arasından veya ailece benimsenmiş sevilen bir erkek olur. Kirve sünnet öncesi var olan yakınlık derecesini farklı bir boyutta arttırır. Özellikle Yöre Alevîlerince Sünnet ve Kirvelik uygulaması çok önemli bir yer kaplar. Zira bu uygulama Alevî inanç kültürünün temel kurumları arasında yer alır.¹⁵²

Kirvelik, bölge Alevîlerince peygamber dostluğu olarak adlandırılır. Alevîlikte Sünnet ve sonrasında oluşturulan kirvelik, yeni bir aile bağı kurmakla sonuçlanır. Kirve seçilen kişi Kirvelliğini yaptığı aileyle manevi bir kardeşlik oluşturmuş olur. Bu kardeşlik her ne kadar manevi bir kardeşlik olsa da kutsal bir suret alıp, öz kardeşliğin ötesinde

¹⁵¹ Evlilik hususunda verilen bilgiler, görüştüğümüz Pîr ve taliplerin tamamınca ortak bir kabul olarak ortaya konulmuştur.

¹⁵² Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar Bingöl doğumlu Talip; Önder Kaygalak, Bingöl doğumlu Talip; Hazır Ali Beyazıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

uygulamalara tabi tutulur. Nitekim Kirve olanlar arasında, aynen musahiplikte olduğu gibi, kız alıp verme yasaklanmıştır. Yedi kuşak ötesine kadar bu durum devam eder. Çünkü inançsal bir boyutta peygamber dostluğu olan bir uygulamanın içinde zevk-ü sefa düşüncesi Alevîlerce kabul edilmez. Sünnet olacak çocuk tekbirlerle hazırlanır. Sünnet ettirilen çocuk yatağa yatırılır ve hediyeler verilir. Akabinde dualar edilir. Yemekler verilir, kurban kesilir, lokmalar dağıtılır. Pîr Hasan Sevin bu durumu mısralarında şu şekilde resmeder;

İbrahim'den bize kirvelik kaldı
Peygamber dostluğu bu güne kaldı
Bu sevgi toplumda her yanı sardı
O dostluktan üstün bir dostluk yoktur

Kirveden kız alıp, kız verme yoktur
Bugün bu ilkeye uymayan çoktur
İslamiyet'te bu ağır bir şarttır
O dostluktan üstün bir dostluk yoktur

Kurala uymayan hep yanlış yapar
O dostluğu zevk-ü sefaya katar
Zevkini dostluktan hep üstün tutar
O dostluktan üstün bir dostluk yoktur

Muhammed dönemi öyle yapıldı
Kirvesi kişiye kız vermedi
Gerçek takip eden asla gülmedi
O dostluktan üstün bir dostluk yoktur

HASAN çağdaş olup kirveyi tutar
Kimi soğuk suyu yemeğe katar
Gereken kuralı yemeğe katar
O dostluktan üstün bir dostluk yoktur

Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım bu konuyu şöyle değerlendirmektedir; "*Kirvelik, Alevîlikte kutsaldır. Alevîler, Kirveliğe büyük bir değer vererek peygamber dostluğu olarak isimlendirip, ikrar almışlardır. Her çocuğun bir kirvesi vardır. Kirve, sünnetten sonra o çocuğu sahiplenir. Bir bakıma çocuğa baba gözüyle bakıp evladı olarak kabul eder. Çocuk ta kirvesini baba gibi görüp değer verir. İkrar bağıyla perçinlenen bu durumun içinde hep saygı hem de sevgi vardır. Alevîlikte kutsallık kazana kirvelik için asla kötülük düşünülemez. Kirvelikte evlilik bağı yoktur. Yedi kuşak geçmedikçe evlilik düşünülemez ve de yasaktır.*"¹⁵³

¹⁵³ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

Alevîler arasında kentleşmeye rağmen sünnet uygulaması hala devam etmekte olup, kirvelik uygulaması maalesef zayıflamaktadır.

2.3. Ölüm ve Sonrası Uygulamaları

Ölüm yani ruhun bedenden ayrılması olayı, yaşayanlar tarafından neredeyse bütün inançlarca kutsal bir olay kabul edilip, bazı ritüellerle şekillenen bir olgudur. İslam toplumu ölüm olayını ayeti kerimede geçtiği şekliyle "*Onlar; başlarına bir musibet gelince, Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz, derler.*" (Bakara Suresi – 156) içselleştirip kabul eder. İslam inancında ölüm bir son olarak değil, sadece bedenın ortadan kalkması ve sonsuz bir evre'nin başlangıcı olarak algılanır. Zira bu durum Ahiret inancının zaruri bir sonucudur.

Alevî inanç sisteminin ölüm ve sonrası uygulamaları genel hatlarıyla geleneksel İslam fikriyatıyla paralellik arz eder. Ölüye hürmet esastır. Alevî düşüncesinde ölüm asıl başlangıçtır. Alevî inanç esaslarına uygun yaşayan talip, ölümü, bir Aşık'ın Maşuk'una kavuşması olarak görür. Esasında kişi ölmez, Hakk'a yürür. Hakk'a yürüyen can aslında ölmez, özüne dönmüştür. Bu durum Alevî- Bektâşî mitlerine de kaynaklık eder. Nitekim Alevî-Bektâşî menakıpnamelerinde "Cenazeye imam Olmak" şeklinde ifade edilen bu durumu özetler mahiyette menkıbeler anlatılmaktadır: "*Hz. Ali'nin ölmeden evvel ki vasiyeti üzerine, cenazesini evden almak üzere gelen kişiye verilir. Hz. Ali'nin cenazesini alan kişi cesedi devenin üzerine yükleyip, oradan uzaklaşır. Yüzü örtülü bu yabancıyı Hz. Ali'nin oğulları gizlice takip ederler. Bir ara yüzündeki örtünün açılmasıyla, cenazeyi alıp götürenin de Hz. Ali olduğunu görürler*". Bu menkıbede de anlatıldığı üzere ölüm, aslında bir yok oluş değil, bir dönüşümdür. Birçok Alevî-Bektâşî deyişine kaynaklık eden bu menkıbe, Hatayî'nin, şu dörtlüğü ile şiirselleştirilmiştir:¹⁵⁴

Ali'dir cesedin kendisi yuyan
Yuyup kefeniyle tabuta koyan
Ali'dir devesin kendisi yeden
Hak ile Hak olan Arslan Ali'dir .

Yöre Alevîlerince ölüm öncesi uygulamaları olarak ölmesi beklenen hasta, eş, dost, akrabaları ve komşularınca ziyaret edilerek helallik alınır. Ruhunu teslim etmeye yakın olan kişiye su verilir ve Kelime-i Şehadet getirmesi telkin edilir. Kur'an'dan sureler ve kelime-i tevhit yakınlarınca ölüm anına kadar okunur. Vefat gerçekleşince yanındakiler "*innalillahi ve innaileyhiraciun (Allah'tan geldik ve şüphesiz ona döneceğiz)*" denir ve yakınları teskin edilmeye çalışılır. Vefat eden can'ın gözleri açıksa kapatılır, ağzı açıksa çenesine enli bir bez çekilip ağzı kapatılarak başından bağlanır, ayak baş parmakları birbirine bağlanır, elleri düzeltilir, yani cesedin düzgün bir şekil alması sağlanır. Cenaze

¹⁵⁴ Kazım Balaban, "Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıüşü Yayınları, 2006, İstanbul, s. 169-205.

İslami usullere göre yıkanıp kefenlenir. Bu esnada gerekli dualar aralıksız yapılır. Helallik istendikten sonra cenaze namazı kılınmadan evvel namazı kıldırarak kişi, her sözünü Üç defa tekrar ederek;

- Mürşit : Canlar. Hakk'a yürüyen kişiyi nasıl bilirsiniz?

- Topluluk: İyi biliriz.

- Mürşit : Bu canımızın Hakk-Muhammed-Ali yoluna inanmış Ehl-i Beyt dostu bir canımız olduğuna tanıklık eder misiniz?

- Topluluk: Ederiz.

- Mürşit : Eğer üzerinde hakkınız varsa helal eder misiniz?

- Topluluk: Helal olsun

- Mürşit : Helal olsun diyen dillerden Hakk-Muhammed-Ali razı olsun.

Cenaze namazı genellikle Pîr, o yoksa yaşlı ve de bilgili biri tarafından kıldırılır. Cenazeler eskiden kefenle gömülürken, günümüzde "Mafa" veya tabut kullanılır. Cenaze mezara tabutla gömülür. Helallik istenir. Topluca dua edilir. Kur'an'dan sureler okunur, İhlas ve Fatihalar eşliğinde cemaat dağılır. Cenazenin başında Pîr ve varsa musahibi veya yakın akrabası bir müddet bekler. Hoca cenazeye yönelerek telkin duasını okur. Dua bölgesel olarak farklılıklar gösterse de genel olarak, mürşid mezara doğru yüksek sesle şu telkinde bulunur:

"Bismi Şah... Ey (.....)oğlu/kızı (.....) (burada üç kez, ölünün annesi ve kendi adı söylenir)! Yaşamında sürekli söylediğin ve kabul ettiğin şekilde şunları söyle: Bilirim ve bildiririm ki Allah'tan başka İlah yoktur. Yine bilirim ve bildiririm ki Hz. Muhammed, Allah'ın kulu ve elçisidir. Ve tanıklık ederim ki Şah-ı Velayet İmam-ı Ali Allah'ın velisidir. Kuşkusuz cennet gerçektir, cehennem gerçektir. Kıyamet günü gerçektir. Bunda kuşku yoktur. Yüce Allah kabirlerde bulunanları muhakkak diriltip mahşer yerinde toplayacaktır. İlk söz verişini unutma ve ikrarından dışarı çıkma. Hatırla ki: Rab olarak Allah'a ,din olarak İslam'a, peygamber olarak Hz. Muhammed'e, imam olarak Hz. Ali'ye ve mü'minlerin kardeşler olduğuna razı bulunmuş idin. Ey (.....)! (Üç kez hitap edilir). De ki: Allah'tan başka İlah yoktur. Ona sığındım. O büyük Arş'in sahibidir. De ki: Rabbim Allah'dır, dinim İslam'dır, peygamberim Hazret-i Muhammed'dir, İmamım Şah-ı Velayet Aliyyel Mürteza'dır. Allah seni sözünde durucu kılsın ve doğru olan yola götürsün ve seni sevdiklerinle birlikte

rahmetinin gölgesinde saklasın. Ey Yüce Allah'ım! Bu ölüyü yalnız bırakma. Sen, sahip çıkanların en hayırlısıdır."¹⁵⁵

Telkini verdikten sonra, müşid de kabristandan ayrılır. Taziye, bölgede varsa Dergâh, Cem evi veya uygun büyüklükte bir evde kurulur. Genellikle 3 gün sürer. Talibin vefatı sonrası bir uygulama olarak, Alevî-Bektâşî geleneğinde olan ve yöre Alevîlerince de halen uygulanan dardan indirme erkânı yapılır. "Alevî-Bektâşî geleneğinde sadece hayatta olan talip ve dervişler dara çekilmez. Hakk'a yürüyen Pîr, muhip, talip, derviş, dede, baba veya dedebaba için de dar çekilir. Hiçbir Bektâşî ölümünden sonra toplum önünde hata ve kusurlarının ortaya çıkmasını istemez. Bu nedenle ölen talipler için gerçekleştirilen dar erkânı bireysel ve toplumsal sorumluluğu artıran bir etki gücüne sahiptir. Hakk'a yürüyen kimse için, üçüncü, yedinci ve kırkıncı günü yapılan törene; dardan indirme erkânı adı verilir. Dar çekilmeden önce, Müşit dua eder. Topluma dünya ve ahiret hayatı hakkında nasihatler eder. Geride kalanları teselli edici sözler söyler. Çerağ uyandırılır, post serilir ve süpürge çalınır. Pîr veya dede cemaatin bilgisine başvurur. Merhumun borcu veya alacağı varsa mirasçıları bunları öder veya kabul ederler. Eğer herhangi bir alacak veya verecek yoksa orada hazır bulunanlar hep birlikte şöyle söylerler: gönül birliği ile hepimiz hakkımızı helal ettik. Allah ve erenler de bağışlasın. Biz razıyız, Allah da razı olsun. Hakk-Muhammed-Ali yardımcısı olsun. Allah rahmet eylesin denir. Erkân bitince yemek verilir, kurban kesilir, lokmalar dağıtılır."¹⁵⁶

2.4. Ziyaret Yerleri

Şehit, Pîr ve erenlerin türbelerini ziyaret etmek geçmişten günümüze dek Anadolu'nun neredeyse tamamında uygulanan bir gelenektir. Bu gelenek Bingöl ve çevresinde yaşayan Alevî ve Sünnî toplumunca hala güncelliğini koruyarak devam etmektedir. Günümüzde Alevî Sünnî ayrımı gözetilmeden gidilen bu türbe veya mezarlara genellikle ziyaret maksadı dışında Hastalıklara şifa, belaların ve musibetlerin def-i, Çocuksuz çiftlerin Çocuk sahibi olmak için yakarışları, dilekler ve duaların kabulü gibi nedenlerle gidilmektedir. Gidilen bu türbelerde Kur'an'dan sureler (Genellikle Yasin süresi), Mevlitler, Dualar okunur. Getirilen şekerler, yemekler, şerbet v.b. ikram edilir. Bazen kurbanlar kesilir. Bu mekanlardan getirilen örtü parçası, taş ve ağaç parçaları teberrüktür olarak kabul edilir. Hasta olan kimsenin başucuna şifa olması için konur. Türbe civarında getirilen sularının içirildiği de olur.

Alevî kesimi için kutsal olan ziyaret yerleri çok olmakla birlikte önemli sayılanları arasında "Hêser Baba, Şeker Baba, Kara Baba, Şehidi Desti/KaraŞehit, Kârer Baba, önemli bir yer tutar. Esasında Alevî ulularının türbeleri oldukları bilinmekle birlikte

¹⁵⁵https://www.Alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=658:Alevilerde-oeluemle-igili-ritueeller&catid=38:aratmalar-kategori&Itemid=54

¹⁵⁶Anonim, Kitab-ı Dar, s. 25-30; Hacı Bektâş-ı Veli, "Velayetname", s. 621; Fevzi Rençber, Adıyaman Alevileri, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.173.

bölgede yaşayan Sünnî topluluklar tarafından da bu türbeler ziyaret edilmektedir. Eskiden Alevîler yaylaya giderken ve dönerken yakınlardaki türbeleri şenlik havasında ve kurbanlar eşliğinde ziyaret ederlerken, günümüzde bu uygulamaların azaldığı, kısmen de olsa devam edildiği söylenebilir.¹⁵⁷

Türbelerde yatan zatlar günümüzde de kutsal simge olarak kabul edilir. Nitekim bazı Alevîler Güneş doğunca Şeker Baba ve Gündüz Baba gibi Babalara dönerek. Güneş ışığı Hz. Muhammed'in nuru olarak kabul edilir. "12 İmam Yardımcın olsun, Hazreti Hızır yardımcı olsun, Şeker Baba yardımcı olsun, Şeker Baba sana siper olsun" gibi temennilerde bulunurlar. Öncesinde yardım Allah'tan dilenir. Dualarda "Şeker/Kârer/Düzgün Baba sana yalvarıyoruz sen de Allah'a yalvar" türünden yakarışlar olur. Birisi bir fenalık yaptığında, "Ya Allah, Ya Şeker/Kârer/DüzgünBaba sen bunun cezasını ver" denir". Yöre Alevîleri yemin ederken, "Şeker/Kârer/Düzgün Baba şahidim olsun bunu ben yapmadım, Bunu ben yaptım isem Şeker/Kârer/Düzgün Baba beni çarpsın" gibi Ululara atfen sözcükler kullanmaktadırlar.¹⁵⁸

Bu konuyu Pîr Hasan Sevin'in dilinden özetleyecek olursak; "Yalnız Bingöl Alevîleri değil Bingöllüler olarak ziyaretlerimiz ortaktır. Mesela bir şeker babamız vardır, Kârer baba vardır, tekkeler vardır. İnsanlar arayış içerisinde, insanlar tıkanmış durumdadırlar, bugün inançsal boyutta ister Alevî ister Sünnî, insanlar doyumsuzdurlar, doyurulmuyorlar.Yani kendi istedikleri şekilde derşarj olmuyorlar, kendilerini doyuramıyorlar. Onun için çaresizlik içinde arayış içerisinde. Bugün Şeker babaya gittiğimiz zaman eğer 5 tane Alevî varsa, 10 tane Sünnî dostumuz kardeşimiz vardır. Herkes de muradını görmektedir, yani gelenler de muradlarına varıyorlar. Öyle belli günlerde belli yerlerde gidip ziyaret edilecek türbeler yoktur. Eskiden yaylaya giderken ziyarete gidilirdi, yayladan gelirken yakın ziyarete gidilirdi. Şimdi onlar da bitti."¹⁵⁹

Bingöl merkez, ilçeler ve çevresinde bulunan ve Alevîlerce ziyaret edilen yerler arasından başlıcalar şunlardır;

Kûr Hüseyin Kol Dergâhı: Sütlüce(Darabi) Köyündedir. 1780 yılından beri devam edip, Seyyit Sönmez Sevin tarafında sürdürülmektedir.

Tırba Sıpi(Beyaz Türbe): Ilıcalar Deşt yaylasına bulunur.

¹⁵⁷ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar Bingöl doğumlu Talip; Önder Kaygalak, Bingöl doğumlu Talip; Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr; Nurten Topçu, Bingöl doğumlu, Talip.

¹⁵⁸ Kazım Balaban,"Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2006, s. 320-352; Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîlerinde Türbe veya Yatır Ziyareti", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2014, sayı: 71, s. 217-218.

¹⁵⁹Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

Şehidê Deşt-ê : Deşt¹⁶⁰ yaylasında, birçok Seyyid'in medfun olduğu bölge.

Fukara Tepesi: Şehit Fukara Baba yatmaktadır. Sütlüce Köyünde bulunur. Nişanesi ağaçtır.

Şeker Baba: Hêser baba olarak ta bilinir. Sütlüce Köyü yakınlarındadır.

Şehit Zeynel Abidin: Sütlüce Köyü yakınlarında Ğır Boğa yaylasındadır.

Muriya Diyari(Tepe Armudu): Sütlüce Köyü yakınlarındadır.

Nişan-e Kemer-a Hızır (Hızır Taşı Nişanı): Sütlüce Köyü yakınlarındadır.

Sabê Kûri (Kesik Kulak Nişanı): Sütlüce Köyü Bekan mezarındadır.

Kâlo Sıpî (Beyaz Dede-Ak Sakallı Dede): Sütlüce Köyü Lolan mezarındadır.

Kârer Baba: Sütlüce Köyü Kuzey tepesindedir.

Şehid-ê Kûr-i (Şehit Kesik Kulak): Sütlüce Köyü Deşt yaylası yakınlarındadır.

Şehid-ê Merğık (Çınar Ağacı Şehidi): Sütlüce Köyü Deşt yaylası yakınlarındadır.

Çifte Palkan Ziyareti: Sütlüce Köyü Dergâhının karşısındadır.

Kal-e Kemera Sıpe: Ak Sakallı Pîr. Sütlüce Köyü Guşkan mezarındadır.

Şehid-e Goz-a Melike Elifa(Ceviz Şehidi): Sütlüce Köyü Şavan Mezarındadır. Ceviz ağacı şuan bulunmamaktadır.

Şehid-ê Horiya Ganiye Çağılî (Çakıl Taşı Çeşmesinin Meleği): Sütlüce Köyündedir.

Şehid-ê Topikê (Toplu meşe ağacı şehidi): Sütlüce Köyü karşı yamacındadır.

Cavkaniyan Ziyareti Suyu: Sütlüce Köyü Dergâh yakınlarında, tasavvufî mânada Dergâhın karakolu olduğuna inanılıyor.

Şehit İsmail Doktor: Sarıdibek(Korkan) Köyü yakınlarındadır.

Şehid-ê Hêniye Hesarî (Hesar Şehidi Çeşmesi): Sarıdibek(Korkan) Köyü yakınlarındadır.

¹⁶⁰Zazaca'da genel olarak Ova anlamına gelir. Yerel aksanda daha çok Bingöl ovasını ifade eder.

Şehid-ê Dare Mozenî (Meşe Ağacı Şehidi): Sarıdibek(Korkan) Köyü, Kulyan mezrasındadır.

Bandır Baba Şehidi: Sarıdibek (Korkan) Köyü, Kulyan mezrasındadır.

Gulişe Ana Şehidi: Sarıdibek (Korkan) Köyü, Kulyan mezrasındadır.

Şehid-ê Kavağî (Kavak Ağacı Şehidi): Sarıdibek (Korkan) Köyü, Göşan mezrasındadır.

Kurğun Şehidi: Elmaağaç Köyündedir.

Keloşk Şehidi: Doluçay Köyündedir.

Seyyid Nuri Kal Tekkesi: Doluçay Köyünde, Kûr Hüseyin-i Kal soyundan Seyyit Abidin Sevin tarafında sürdürülmektedir.

Geyik Baba Şehidi: Dolutekne Köyü yakınlarındadır.

Ziyâra Dikan (Horoz Baba Ziyareti): Kabaçalı Köyündedir.

Şehid-ê Topikê (Toplu meşe ağacı- Mehmet Çartel şehidi): Kabaçalı Köyü yakınlarındadır.

Delili Berği Can: Bir kabirdir. Altnevler(Şirnan) Köyü yakınlarındadır.

Şehid-ê Tuzikê (Acı Şehit): Altnevler (Şirnan) Köyü yakınlarındadır.¹⁶¹

Türbelerde veya ziyaretlerde yapılan dualar Allah için edilir. Türbelerdeki zatlar şefaatchi olmaları için hürmeten ilave edilir.

2.5. Yenilebilen Hayvanlar ve Tavşan Etinin Durumu

Genel İslam fıkıh kitaplarında geçen eti yenilebilir hayvanlar ve eti yenilemeyen hayvanlar ayrımı, bölge Alevîleri için de geçerlidir. Bunun yanında Alevîlerin Tavşan ve Güvercin etlerini pek tüketmedikleri görülmektedir. Nitekim genel bir kaniya göre Alevîlerin tavşan etini haram saydıkları ve yemedikleri iddiası dile getirilmektedir. Görüştüğümüz Alevîler ve yaptığımız araştırmalar, bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı yönündedir. Bölge Alevîlerinin tavşan eti yememeleri daha çok geleneksel bir kültür etkisi olarak görülmektedir. Tavşanların etinin az ve lezzetsiz olması, hayız görmesi, pişirilmesinin zor ve masraflı olması, bünyesinde çok kan bulunması gibi geçmişten gelen söylemler Alevîlerde tavşan etine karşı bir tiksinti hissi oluşturduğu söylenebilir.

¹⁶¹ Kazım Balaban, "Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıuşü Yayınları, İstanbul 2006, s.306-309.

Alevî fikhî açısından itikadî mânada Tavşan ve Güvercin etlerinin yenmesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Güvercin; Anadolu erenleri için anlatılan menkıbelerde erenlerin güvercin şekline girerek Anadolu'ya gelmelerine atfen tercih edilmemektedir. Tavşanın yenmemesi daha çok sosyolojik ve de geçmişten gelen söylemlerin Alevîlerin benliklerinde yer etmesi sonucudur. Bu durumlara rağmen Alevîler arasında tavşan eti tüketenler az da olsa bulunmaktadır. Balık; Hz. Yunus hakkında anlatılan kıssaya binaen kutsal kabul edilir. Bu hayvanlara ek olarak; Yılan, Ayı, Geyik, Turna, Horoz gibi hayvanlar da yöre Alevîlerince kutsal hayvanlar olarak bilinirler. Baba Mansur Kur Hüseyini Kol Dergahı Talibi Nurten Topçunun ifadesiyle; "*Genel manada Alevîler için herhangi bir zaruret yoksa vahşi hayvanların avlanması yasaktır.*"¹⁶² sözü bu konuyu özetler mahiyettedir.

2.6. Dem veya Dolu Telakkileri

Alevîlikte Dem veya Dolu farklı bölgelerde ve hatta bazen aynı bölgede bile birbirine zıt tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. Dem veya dolu kimi Alevî canlarınca sarhoş edici özelliği olan içki olarak algılanırken, kimi tanımlamalarda ise sembolik mânada mest edici özellik kazandırılarak şerbet, su v.b. içeceklerle karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamanın nereden başladığı hakkında değişik anlatımlar bulunmakla birlikte, özellikle cem ayinlerinde Kırklar meclisinde bahsedilen üzüm tanesinin pay edilerek, kırkları mest etmesi olayına dayandırılır. Başka bir anlatımda ise Alevîler, Hz. Hüseyin'in Kerbela' da susuz kalarak şehit edilmesini cemaate hatırlatmak için cem erkânı icra edilirken cemaatin üzerine sakalar aracılığıyla su dağıtıp serperler. Bu söylemler zamanla bazı bölgelerde değişime uğrayarak cem törenlerinde su yerine ibadet niyetiyle içki içilmesine sebebiyet vermiştir. Cem esnasında içki içme geleneği, kanaatimizce Orta Asya topluluklarının geleneksel olarak dini ayinlerde yaptıkları içki içme geleneğini, Müslümanlığı kabulleri ile birlikte İslamla harmanlayarak devam ettirmeleri sonucudur.

Alevîler arasında yaptığımız mülakatlar gösterdi ki, Bölgesel farklılıklar olmakla birlikte, Yöre Alevîlerince itikadi düzeyde dem ve doluya yüklenen anlam kesinlikle içki manasında kullanılmamaktadır. Hacı Bektâş-ı Veli'nin eserleri, Klasik Alevî-Bektâşî kaynakları ve Yörede görüştüğümüz Alevî din adamlarının sözleri bunu kanıtlar mahiyettedir. Alevî Deyişlerinde, Nefeslerinde geçen şarap ve sarhoşluk figürleri daha çok metafor olarak kullanılmaktadır. Nitekim Cabbar Kulu'nun bu durum hakkındaki sözleri konuyu özetler mahiyettedir: "*Bir kimse şarap içse, bazı kimseler de şarap içmedikleri halde yanında bulunsalar, mezesinden yeseler 'Afiyet olsun deseler.', şarap ikram etseler veya şarap satsalar, şarabı satan da, kadeh tutan da, afiyet olsun diyen de şarap içenin azabına uğrar.*"¹⁶³

¹⁶² Nurten Topçu, Bingöl doğumlu, Talip.

¹⁶³ Cabbar Kulu, Kitab-ı Cabbâr Kulu, haz. Osman Eğri, Ankara TDVY, 2007, s. 428-431, 581.

Görüşüğümüz Alevîlerin bir kısmı içkiyi haram olarak kabul ederken. Bir kısmı ise içenin kendini kaybetmediğı ve hem kendine hem de etrafına zarar vermediğı müddetçe içkiye meşruluk vermişlerdir. Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım bu durumu şu şekilde ifade eder; *"Şimdi Kırklar Cem'iyle ilişkilendirilmeye çalışılıyor herhalde, mesele oradadır. Kırklar cemi aslında bize çok farklı bir şey anlatıyor. Kırklar cemi bize birlikteliğı anlatıyor, bize kardeşliğı anlatıyor. Çünkü Hz. Peygamber'in de katıldığı ve oraya baş olduğu ve o cemi idare ettiği buyruhta da anlatılır.Şimdi bu anlatımla beraber orada izah edilen nedir? Hz. Peygamber soruyor büyüğünüz kimdir? küçüğünüz kim? Ordaki ifade tarzı çok güzeldir. Bizim büyüğümüzde büyüğümüzdür küçüğümüzde büyüğümüzdür. Bu bize neyi anlatıyor? İnsan olarak bizim aramızda bir farklılık olmadığını, yani hepimiz aynı seviyede ve eşit olduğumuzu anlatıyor.Bize bir şey daha anlatıyor orada, Selman-ı Farisi'nin Parsa'dan getirdiğı bir tane üzüm tanesi anlatılır, bu üzüm tanesini Hz. Peygamber'e teslim ederler, kendisi ezer, bir kabın içine koyar, su katar içine, o 40 kişiye dağıtır. Şimdi burada aslolan her ne kadar doluyla, içkiyle ilişkilendirilmeye çalışılıyor olsa da böyle bir şey söz konusu değildir. O bir üzüm tanesinin bile eşit paylaşılarak 40 kişiye pay edilebileceğinin ifadesidir. Yani bu üzüm tanesini bir kişi yemedi, ezdi, su kattı. Yani gerektiğinde bir üzüm tanesini bile insanların paylaşabileceğı imajını oluşturdu. Bu durum sadece paylaşımdır. O bize bunu anlatır.Orada bir üzüm içtiler, sarhoş oldular! Bir üzüm tanesiyle insanlar sarhoş olabilir mi? Mümkün değil. O üzüm tanesi bize paylaşımın kardeşçe, dostça nasıl yapılabileceğini ifade eder. Dolu ve içkinin de inançla yakından uzaktan bir ilgisi yoktur. Cemlerimizde de böyle bir şey yoktur. Onu eğer sapkınlar koymuşlarsa orta yere, bazı bölgelerde olabilir. Hani çıkar meselesi yoksa cemlerimizde kesinlikle içkiye yer yoktur. Günlük hayatta da içen insanın kendisine bağı olan bir şeydir. İtikadi mânada bir serbestlik yoktur."*¹⁶⁴

Pîr Hasan Sevin'in dem ve dolu hakkındaki görüşleri de şu şekildedir: *İçki için şunu söylüyorum. Ona haram demiyorum ama kullanmıyorum. Kullanan insanlar da vardır. İçki şişede durduğu gibi durmaz. Siz bir eğlence ortamında bir kadeh almışsınız ama adam gibi içerek kimseye zarar vermeden güzel şeylerden bahsetmişsiniz, bu bir engel değil ama siz bir bira veya bir kadeh almışsınız! Ortalığı velveleye vermişsiniz! İşte haramlık ordan başlar. Şimdi peygamberin zamanında da içilmiş, niçin yasaklanmış? Taşkınlık yapılmış ve akabinde yasak gelmiş. Bende diyorum ki taşkınlığın olduğu yerde her şey haram ve yasaktır. Demek istediğim şudur, kendini taşıyabilirsen "bak diyorum*

¹⁶⁴ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

benim tercihim değildir." hiçbir zaman ses etmem ama içkiyi aşırı kullananları da kabul etmem. Çünkü fuzûlî bir masraftır. Hem cebe, hem keseye, hem de insanlığa. Hulusa kendini taşıyan için bir şey demiyorum ama taşımayan için de haramdır diyorum. Kırklar meclisi babından düşünürsek bir tane üzümle mest olmuşlar. Bizim demimiz odur. Hatta ben kimi çevrelerde içkiyi savunan kimselere bunu diyorum. O üzüm peygamber efendimizin önüne bırakıldı, ezdi, Kırkına dağıttı, semaha girdiler. Ben bir kasa üzüm getiririm, o dem o mestliği verebilir mi! Bunu içkiyle bağdaştırmak lazım, büyük bir yanlış, hiç alakası yoktur. Bizim sakamız vardır, dolumuz odur, bunun dışında da bir şey kabul etmiyorum. Edep kurallarına aykırıdır. İbadet ortamında içki şişesi bulunması bile edep kurallarına uygun değildir. Aile ortamında içki şişesinin bulunması, edep kuralı açısından düşünürsen uygun değildir. Bir iki arkadaş içersiniz eğlenirsiniz o ayrı konu ama getirip te toplum içerisinde içme! en büyük yanlış ta odur. Hele ki Cem ortamında hiç kabul etmiyorum."¹⁶⁵

3. DİNİ KURUMLAR

Bir menfaat birliği meydana getiren bireylerin bu birliği yürütebilmek, fonksiyonlarını yapar hale getirebilmek üzere oluşturdukları veya önceden oluşmuş olarak hazır buldukları yerleşik ilkeler ve usuller bütününe kurum denir. Günlük dilde, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda çeşitli etkinlikler yapmak amacıyla oluşturulmuş örgütlenmeler anlamındaki kullanımından farklı olarak, belirli iş veya amaca yönelik devamlılık gösteren yerleşik ilkeleri ifade eder. Kurumlar soyut olup, değişebilme özelliğine sahip olsa da zamana karşı direnen istikrarlı bir yapıya sahiptirler ve kültürel değerler tarafından şekillendirilebilirler.¹⁶⁶

Dini kurumlar, toplumsal ihtiyaçlardan beslenerek oluşan ve toplum için gerekli olan öğeleri ihtiva eden bir sistemdir. Bünyelerinde buldukları toplumlarda varlıklarını devam ettirmeleri ve farklı kitlelere ulaşmaları açısından kritik bir öneme sahiptirler. Dinler insanların manevi ihtiyaçlarını giderip, toplumsal hayatın şekillenmesi adına kurumların oluşmasına öncülük ederler. Aynı zamanda dini kurumlar, içlerinde buldukları inanç sistemlerinin kendilerini yenilemeleri ve din perspektiflerine yeni boyutlar kazandırma gibi önemli görevler üstlenirler. Yaşayan bütün inanç sistemleri için sahip oldukları ve varlıklarını genel anlamda kendisine borçlu kılan dini kurumlar, Anadolu Alevîliği için yadsınamaz bir misyon oluştururlar.

Anadolu da yaşayan toplulukların bir kısmının İslam telakkisi olarak kabul ettiği Alevîlik ve Bektâşîlik, içinde gelişip büyüdüğü topluma, farklı işlevselliği olan etkin kurumlar kazandırmıştır. Bu durumun tezahürlerini din adamları hiyerarşisinde, ocak kurumunda, düşkünlük mekanizmasında, musahiplik dayanışmasında, kurdukları dernek,

¹⁶⁵Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

¹⁶⁶ M. Ali Kirman, "Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü", Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, s.134.

vakıf, dergâh, tekke, zaviye, kültür ve cem evleri gibi kurumlarda görmek mümkündür. Buradan hareketle Alevîlik ve Bektâşîliğin topluma iktisadi, ahlâkî, hukuki ve dini yönü bulunan kurumlar kazandırdığını söyleyebiliriz. Bu kurumlardan Türklerin İslam öncesi örf, adet ve dini ananelerine bağlı kalınarak sürdürülenleri olduğu gibi, Türklerin Müslümanlaşma sürecinde pratik gereksinimler sonucu oluşturulanları da bulunmaktadır.¹⁶⁷

3.1. Dedelik - Pîrlik Makamı ve Ocak Sistemi

Dedelik/Pîrlik, Anadolu ve Rumeli Alevîlik ve Bektâşîliğinin ilk nüvelerinden günümüze kadar ki süreç boyunca nesilden nesile aktarılmasını sağlayan en temel dayanak noktalarından biridir. Alevîliğin sağlıklı bir tarzda anlaşılabilmesi bu kurumun anlaşılması ile mümkündür. Neredeyse her alanda, daha çok sözlü kültür geleneği ile gelişimini sağlayan Alevîlik, bu düşünce yapısını Dedelik/Pîrlik kurumuyla sağlayabilmektedir. Dedelik/Pîrlik, Alevîliğin omurgasıdır. Dedeler/Pîrler, sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunurlar. Dedeler/Pîrler toplumun dini yükümlülüklerini yerine getirmede yardımcı olup yönlendirici vazifesi görürler. Okudukları nefesler, dualar, miraciyeler ve yürüttükleri cemlerle taliplerine yön vererek Alevîlik inanç ve kültüründe taşıyıcı rol üstlenmişlerdir. Tarih incelendiğinde de Alevî geleneğinin yüz yıllar boyunca gelişimi ve sürdürülmesi dedeler/Pîrler eliyle gerçekleşmiştir. Bölgelerinde kendilerine tabi olarak yaşayanların sosyal ve dini liderleri vazifesindedirler.

Oğuzca kökenli bir sözcük olan "Dede" sözcüğü, edebi Türkçede "Baba, dede, cet, ihtiyar, amca, dayı" anlamlarında kullanılmıştır. Dede sözcüğünün Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan "Ata ve Baba" sözcükleri ile aynı anlamda fakat daha sonraki dönemlerde Anadolu'da ise ilk zamanlardan itibaren kullanıldığı söylenebilir. "Dede" İslam öncesi Orta Asya topluluklarında da sıkça kullanılan bir kavram olup bu toplumların İslamı kabulleri sonrasında da günümüze dek varlığını sürdürmüştür. Dede unvanı tıpkı "Ata ve Baba" unvanları gibi saygı ifadesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Dede unvanı Bektâşîlik ve Mevlevilik tarikatlarında da kullanılmaktadır. Mevlevilikte dervişliğe ikrar verip dergâhta çeşitli hizmetler görerek bin bir gün çile çıkarmış dervişler "Dede" unvanını alırken Bektâşîlikte Nevşehir'de bulunan Hacı Bektâşî Veli Dergâhında Pîr postunda oturan Bektâşî Babası, "Dedebaba" unvanı ile anılırdı.¹⁶⁸

Dedelik daha çok "Mürşid/Pîr/Rehber" kavramı ile bina edilmiştir. Daha çok geçmişte olmak üzere günümüzde de mensupları arasında büyük bir dini ve siyasi otoriteye sahip olan dedelik/Pîrlik makamı, gücünü inanç esasları arasında bulunan "El ele, el Hakk'a" anlayışından alır. Mürşid-Pîr-Rehber adı altında tasnif edilen bu duruma göre kişi

¹⁶⁷Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri, Gece Kitaplığı Yayınları", Ankara 2014, s.181-182.

¹⁶⁸Yaman, Ali, "Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevîlik", İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2001, s.89-90.

bir mürşide bağlanmak zorundadır. Aksi takdirde dinin Batınî boyutuna vakıf olamaz ve doğru yolu bulamaz. Bir başka deyişle "Mürşidi olmayanın, Pîri Şeytandır." Bu makamda bulunanların elinde sosyolojik mânada büyük etki sağlayan manevi yaptırımlar bulunur. Bu yaptırımların günümüzdeki etki alanlarında zayıflamalar olsa da kadim Alevî kültürünün günümüze dek ulaşmasında ki en büyük belirleyici unsurlar olmuşlardır. Bölgesel olarak farklılık göstermekle birlikte Mürşit, Pîr, Pîro, Seyyid kavramları da "Dede" yerine kullanılabilir. ¹⁶⁹

Dedelik/Pîrlik genel olarak "Soy" esasına dayalı bir sistemdir. Alevî düşüncesi gereğince Mürşitlik makamı, Hz. Fâtıma'nın çocuklarından Hz. Hüseyin'in neslinden gelenlerce icra edilebilecek bir makamdır. Günümüzde özellikle Bektâşilik ve Mevlevilik'te bu esas farklı bir yapıda olsa da Alevîlerin ekseriyetinde "Soy" yani "Evlad-ı Resul", dede/Pîr olmak için baş faktördür. Zira kendilerini dede veya Pîr olarak ifade edenlerin neredeyse tamamında 12 İmama kadar ulaşan bir Şecere bulunur. Daha çok Osmanlı dönemine ait olan Şecerelerin, bir kısmının dönemin sultanlarına gösterilen kerametler neticesinde alındığı iddia edilmektedir. Şecereler ve Kerametlerle meşruiyetleri pekiştirilen Dedelik/Pîrlik makamı, aynı zamanda kutsal bir mahiyette misyonunu ifâ eder. ¹⁶⁹

"Dedelik kurumunun oluşumu Anadolu'ya göçler sonrasında gelen şeyh ve dervişlerin öncülüğünde gerçekleşen kolonizasyon hareketi ile yakından ilişkilidir. Bugün hala yaşayan Alevî Ocaklarındaki dervişlerin adları bu yargıyı doğrulamaktadır. Alevî ocaklarının adları, bu yarı savaştı, gezginci dervişlerin adları ile anılmaktadır. Kendilerine bağlı oymaklarla Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşerek tekke ve zaviyeler kuran, sosyal ve ekonomik yönden buraları zenginleştiren bu dervişler maddi ve manevi her yönden büyük nüfuza sahip kimselerdi. Bu dervişlerin adlarını taşıyan Alevî Ocakları, onların kutsal kimlikleri çerçevesinde ortaya çıkmış ve soylarından gelenler tarafından ocak geleneği sürdürülerek bugüne kadar gelmiştir. ¹⁷⁰

Dedelik/Pîrlik anlayışı bölgede İmam Cafer Buyruğunda geçtiği şekliyle kabul görmektedir. Buyruk'ta bu durum; Pîrlik, Muhammed-Ali'den geldiği için Evlad-ı Resul olmayana Pîr'lik etmek ve Talip olmak caiz değildir, yediği içtiği haramdır. Biâtı ve tövbesi makbul değildir. Cennet kapıları kapalıdır. Çünkü Evlad-ı resul'den biât yoktur. Hz. Peygamberin "Asıl asıldır." sözü gereği onun aslı asla yoktur. O kişi 12 İmam Dergâhından nasipsizdir. şeklinde telaki edilir. Alevî inancının da değişmez esaslarından olan bu durum, Alevî itikadında Dedeliğe bağlanmayı inanç esası olarak farz kılar. ¹⁷¹

¹⁶⁹ Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri, Gece Kitaplığı Yayınları", Ankara 2014, s.182-186; Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlîbeyt Gerçeği ve Alevîlik", Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 226-231.

¹⁷⁰İhsan Ünlü, "Alevîlikte Dedelik Kurumu Oluşumu ve İşlevleri", Geçmişten Günümüze Alevîlik 1. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, C.1, s. 626.

¹⁷¹ Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.11.

Dede olmak için başka bölge veya gruplarda bazı aşamalardan geçip belirli bir seviyeye gelmek geçerli iken, bölge Alevîleri için kan bağı tek şart olmamakla birlikte, birinci koşul olarak kabul edilir. Bunun yanında Evlad-ı Resul olan kişi ilim sahibi olup, bu ilim ile amel etmelidir. Dört kapı kırk makamı, on iki erkânı, on yedi kemerbesti, üç sünnet yedi farzı, batınî bilgiyi iyi bilip ve uygulayıp tarikat ve hakikat yolundan ayrılmamalı ki Pîrliği kabul görsün. Yani görüştüğümüz Alevî önderlerinin deyişiyle "Hakkından gelen" babasının veya atasının yerine Pîr olabilir.¹⁷²

Bir diğer husus Bölge Alevîlerinde 'Dede' kavramı, görüştüğümüz Alevîlerce kullanılmakla birlikte daha çok 'Pîr veya Pîro' tabirlerini kullandıklarıdır. Zira Alevîlik yolunda makam olarak Rehber, Pîr veya Mürşit kabul edilir. Bölgede Evlad-ı Resul olan herkes Seyyid olarak kabul edilir. Seyyidler ilimleri dahilinde her türlü dini vecibede önderlik edebilirler. Ama Dini önderlik makamı Pîr'lidir. Bu kavramı Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım şu şekilde ifade eder; "*Dedelik, dedebabalık Bektâşilikte olan bir olaydır, orda bir yetişme tarzı vardır, burada yoktur. Herkes dede olamaz. Dede deyimi bu işin içine son zamanlarda katılmıştır. İşin aslı Alevîlikteki kanaat önderlerinin unvanları, rehber, pîr ve mürşittir. Bunların da olmazsa olmazı mutlaka Evlad-ı Resul olması, kan bağı ile oraya bağlı olmasıdır. Yani 12 imamın neslinden gelmesi şartı vardır. Bu da yetmiyor dede ya da daha doğrusu rehber, pîr veya mürşit olabilmek için başka şartlar da vardır. Nedir bu şartlar; İmam Cafer buyruğunun bir yerinde geçer. Der ki, olmazsa olmazı mutlaka alim olmalıdır, mutlaka halim olmalıdır. Mutlaka hilm sahibi olmalıdır, çok iyi bir hitabet şekline sahip olmalıdır yani dili güzel olmalıdır, arınmış olmalıdır ve tabi bunları söylerken mutlak surette bunun başında Kur'an olmak kaydıyla bilge olması gerekir. Rehber, pîr veya mürşidin herkesten çok bilmesi gerekir. Çünkü eğitici durumundadır, öğretici durumundadır. Bunun yanında bütün yanlışlardan beri olması lazım, her zaman temiz ve pak olması lazım. Rehberliğini pîrliğini mürşitliğini kahveye gittiği zaman da taşımalıdır, sinemaya gittiği zaman da taşımalıdır, evinde oturduğu zaman da taşımalıdır. Hiçbir zaman unutmamalıdır ki o kanaat önderidir, herkese örnektir. Yemesiyle, içmesiyle, giyinmesiyle, oturmasıyla, kalkmasıyla örnek bir insandır. Dolayısıyla o makamı taşıyabilmek için daima ağırlığını koruyabilmelidir.*"¹⁷³

Bölgede kullanıldığı tabirle Pîr olan kişide olması gereken vasıflar kısaca şunlardır; "Pîr olacak kimseler evvela Muhammed Ali'nin soyundan gelmeli, kâmil insanlar olmalı, dört kapı kırk makamı bilmeli, bunların nerden geldiğini, neden hâsıl olduğunu, aslının ne olduğunu bilmelidir. Odu nedir, mayası nedir, tövbesi nedir, farzı nedir, sünneti nedir, nafilisi nedir, işleme nedir, erkânı nedir, hayâsı nedir, edebi nedir sorularının cevabını bilmelidir. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat kaçtır bilmelidir. Şeriat

¹⁷² Fevzi Rençber, "Alevî Ocakzâdelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri", The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt: VI, sayı: 4, s. 686-690; Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr; Selçuk Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kür Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar, Bingöl doğumlu Talip; Hasan Alınca, Bingöl doğumlu Seyyid.

¹⁷³ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

neyle, marifet neyle, tarikat neyle, hakikat neyle tamam olur bilmelidir. Hiçbir kusuru olmamalıdır. "Zahirle ve batınla" Hakkı bilmeli; halka karşı insafı olmalı, nefesine daima kahır eylemeli, Salihlerin hizmetinde olmalı, eli altında olanlara merhametli olmalı, halka hayır ile nasihat etmeli, fakire karşı cömert olmalı, alimlere karşı alçak gönüllü olmalı, düşmanına güzel ahlakla karşılık vermeli, cahilin yanında söylememeli, takva ne kanaat ehli olmalı. Evliya tarikatında hiçbir kusuru olmamalı, evliya tarikatında var olan 28 soruya cevap verebilmeli. Aksi taktirde Pîr rehberliğini ispat edemez ve taliplerinden saygı göremez."¹⁷⁴

Pîr Hasan Sevin'in deyiimiyle; "*Hizmetine merdan olan, layikiyle sultan olur.*" deyiimi gereğince Alevî, yolu yürütecek, kendini irşad edecek özelliklere sahip önderi bilir. Başka bir deyişle " Alevî, öpeceği eli bilir, iteceği eli bilir." hangi dedenin Rehber, Pîr Mürşid postuna oturmaya layık olduğunu bilir ve onu o makama oturtur. Onun önünde "Dar-ı Didar" olur."¹⁷⁵

Pîrlerin tebaalarına yönelik uygulamakla mükellef oldukları bazı görev ve sorumlulukları bulunur. Bunlardan başlıcaları şunlardır; Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etmek ve yaşantılarıyla örnek olmak, Toplumunu irşad etmek (aydınlatmak) ve bilgilendirmek, Toplumda birliği ve dayanışmayı sağlamak, Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetmek, Adaleti sağlamak, suçluları halk mahkemesi önünde muhakeme edip suçlu bulunduğu taktirde düşkün ilan etmek, İnanıcı, gelenekleri yaşatmak ve aktarmak, Kerametleri vesilesiyle, maddi manevi sorunu olanların, hastaların derdine derman olmak.

Asırlarca kapalı bir toplum özelliğini muhafaza edip sıkı bir geleneksel yapıyla varlığını sürdürebilen bölge Alevîliğinde, günümüzde modernizm, kentleşme ve gelişen bilgi teknolojilerinin de etkisiyle Dede/Talip ilişkileri zayıflamıştır. Bu dönemde kendini geliştiremeyen Dedeler bilgi çağı karşısında zayıf kalmışlardır. İtikat ve Keramet devri de kapanınca talibin inanç ve itikadında zayıflamalar hatta kopmalar meydana gelmiştir. Dolayısıyla geleneksel Alevî düşünce yerini yozlaşmış Alevîlik anlayışına terk etmiştir. Kısmen de olsa devam etmekte olan bazı uygulamalar (Musahiplik, düşkünlük, görgüden geçme, erkânlar) yapılamaz hale gelmiştir. Geleneksel Alevîlik yerini "Kent Alevîliğine" bırakmıştır. Bununla birlikte Kent Alevîliği özellikle son yıllarda kendini yeniden programlamaya çalışarak Dedelere yeni misyonlar yüklemiş ve unutulmaya yüz tutan Alevîliği yeniden canlandırmaya başlamışlardır.

Bölgede yaşayan Alevîler köken olarak Sünnî Zaza ve Kurmanç topluluklarla iç içe asırlardır varlıklarını sürdürürken, görüştüğümüz Pîrlere kendilerini köken olarak

¹⁷⁴ İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.16; Anonim, "Erkanname-1", s.138.

¹⁷⁵Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik", Can Yayınları, 2003, s.226-227.

Brahimi¹⁷⁶ olarak tanımlamaktadırlar. Bu nedenle ırksal bir bağlantı yöre Alevîleri arasında pek önemsenmemektedir. Fakat görüştüğümüz birçok Alevî kendini Zaza olarak tanımlamaktadır.

Bingöl Alevîleri bölgenin muhtelif yerlerinde bağlantısı bulunan ocaklara mensupturlar. Her Alevî bir Pîre, her Pîr bir Ocağa bağlıdır. Ocaklar daha önce de değindiğimiz üzere bölgeye ilk göçler esnasında gelen Horasan erenlerine atfen kurulan ocaklar olup birçoğu halen varlığını devam ettirmektedir. Anadolu'ya yani bu bölgeye gelerek yurt kuran ilk erenler Ebu-l Vefa, Baba Mansur, Hacı Kureyş ve Derviş Beyaz olarak bilinirler. Bölgede kurulan ocaklar ana hatlarıyla bu zatlar çevresinde kurulup şekillenmiştir.

Bölgede varlığını sürdüren devam ettiren belli başlı ocaklar şunlardır; Ağuçan (Ağu içen / Zehir içen), Ali Abbas (Celal Abbas), Baba Mansur, Dede Karkınlar, Derviş Abdal, Derviş Beyaz, Derviş Cemal(Seyit Kemal kolu vardır.), Hıdır Abdal Ocağı, Kızıl Deli, Kure(y)şan, Pîr Sultan, Sarı Saltık(Sarı Saltuk), Şeyh Ahmed Dede(Şihamed Dede), Seyyit Sabun, Şih Hasan, Sinemili, Sultan Munzur, Üryan Hızır.¹⁷⁷ Bölge de yukarıda sayılan ocakların birçoğuna mensup Alevî bulunmakla birlikte Alevîlerin çoğu, özellikle Kârer bölgesi Alevîleri Baba Mansurlular olarak anılmaktadırlar.

Baba Mansur; Soyu 12 İmamlardan 5. İmam Muhammed Bakır'a dayandırılır. Soy şeceresi ufak tefek nüans farklılıkları gösterse de genel olarak; Muhammed Bakır'dan sonra sırasıyla Seyyid Abdullah, Seyyid Ali, Seyyid Mahmud, Seyyid Ahmet, Seyyid Abdullah, Seyyid Şerafettin, Seyyid Yakup, Seyyid İbrahim, Seyyid Celalettin, Seyyid Hasan, Seyyid İshak, Seyyid Ahmet, Seyyid Selahattin, Seyyid Cafer, Seyyid Mustafa, Seyyid Süleyman, Seyyid Kasım, Seyyid Veli, Seyyid Mansur(Baba Mansur) şeklindedir. Bu şecerenin Anadolu Selçuklu Hükümdarı I.Alaaddin Keykubat tarafından tasdik edildiğine inanılır. Baba Mansur'un Hoca Ahmed Yesevî'nin halifesi olarak bölgeye geldiği ve Dersim'in Mazgirt ilçesinin Muhundu bucağına yerleştiği rivayet edilir. Gösterdiği birçok kerametler arasında en meşhuru, cansız duvara binerek yürütmesidir. Bölgede Baba Mansur soyuna dayandırılan birçok tekke veya Dergâh kurulmuştur. Bunlardan başlıcaları;

Baba Mansur'un torunlarından kabul edilen Şeyh Ahmed'in babasının ismi bilinmemekle birlikte Baba Mansur'un üç oğlundan biri olan Seyyid Kasım'a doğru bilinmeyen babalar bulunmaktadır.

Seyyid Kûr Hüseyin Kol Tekkesi; "Kûr" lakabının gösterdiği bir keramete atfen verildiği rivayet edilen Şeyh Ahmed oğlu Seyyid Hüseyin Kol, Baba Mansur'un torunlarından kabul edilir. Adına isnaden kurulan tekke ve Türbesi Kârer bölgesinde Sütlüce (Darabi) köyündedir.

¹⁷⁶ Hz. İbrahim'in soyundan gelenler.

¹⁷⁷ Kazım Balaban,"Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2006, s.337

Seyyid Ali Kal Tekkesi; Şeyh Ahmed oğlu Seyyid Ali Kal, Baba Mansur'un torunlarından kabul edilir. Türbesinin yeri tam olarak bilinmemekle birlikte bir rivayete göre Doluçay(Sağyan) köyünde, bir başka rivayete göre de Sarıdibek köyünde. Adına ithafen kurulan Tekke Doluçay(Sağyan) Köyündedir.

Dağcılar (Caneseran) Tekkesi; Şeyh Ahmed oğlu Seyyid Hasan Çolak, Baba Mansur'un torunlarından kabul edilir. Tekke Muş/Varto'dadır.¹⁷⁸

Derviş Gevr/Derviş Beyaz; Soyu 12 İmamlardan 5. İmam Muhammed Bakır'a dayandırılır. Soy şeceresi İmam Muhammed Bakır'dan sonra sırasıyla Seyyid Şeyh İbrahim, Seyyid Şeyh Veli, Seyyid Şeyh Mehmed, Seyyid Şeyh Abdulğafur, Seyyid el hac İsmail, Seyyid el hac Hüseyin, Seyyid el hac Abdulkadir, Seyyid Şeyh Subhan(Derviş Gevr), Seyyid Şeyh Halil, Seyyid Şeyh İbrahim, Seyyid Şeyh Cafer, Seyyid Şeyh Mustafa, Seyyid Şeyh Ahmed, Seyyid Şeyh Mahmud(Derviş Beyaz) şeklinde devam eder. Seyyid Şeyh Subhan(Derviş Gevr)'ın gösterdiği kerametler neticesinde bu şecerenin Anadolu Selçuklu Hükümdarı I.Alaaddin Keykubat tarafından tasdik edildiği ve kendisine Bingöl merkeze eski adıyla Çabakçur'a bağlı Ab-ı Tahur¹⁷⁹ bölgesinin vakıf olarak verildiği rivayet edilir. Bu bölgede tekke kuran Derviş Gevr/Derviş Beyazlar uzun süre burada ikamet etmişlerdir.¹⁸⁰

3.2 Alevî Hukuk Sisteminde Düşkünlük

Alevî toplumunda bireye verilebilecek en büyük ceza "Düşkünlük"tür. Düşkünlük, Alevî inanç ve ilkelerine uymayan, verdiği ikrarı bozan, belirli bazı suçları işleyen talibin, cemlerde Dar'a çekildikten sonra ve suçun ağırlığına göre belli bir süre veya süresiz yoldan, erkândan düşürülmek ve toplumdaki uzaklaştırılmak suretiyle yapılan cezalandırma şeklidir. Daha çok bireyin yaşadığı toplumdaki izole edilerek yalnızlaştırılmasıdır. Düşkünlük tarih boyunca Anadolu Alevîlerinin en önemli otokontrol mekanizmalarından biri olmuştur. Suçun mahiyetine göre bazen belirli miktarlarda maddi cezalarla uygulanabilse de daha çok psikolojik bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Zira kapalı toplumlarda en büyük ceza toplumdaki dışlanmadır.

İslam şeriatında uygulanan fiziksel veya maddi cezalar Nass'larca sabit olmasına rağmen, Alevî toplumunda daha çok cezaların sosyal veya psikolojik baskı şeklinde tezahür etmesi, muhtemelen geçmişten gelen göçebe kültürün verdiği zaruri etkiler olsa gerek. Nitekim göçebe orta asya toplulukları incelendiğinde benzer uygulamaların gözlenmesi, İslamlaşan Alevî zümrelerinin eski hukuk uygulamalarını İslami öğelerle harmanlayarak uyguladıklarını kanıtlamaktadır.

¹⁷⁸ Hasan Sevin, "Yaradılışın Sırları Kârer'de", Can Yayınları, İstanbul 2016, s. 184-284; Kazım Balaban, "Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2006, s. 259-318.

¹⁷⁹ Bölgede bilinen adıyla "Abtor" veya "Aftor".

¹⁸⁰ Hazır Ali Beyazyıldırım, "Derviş Gevr-Derviş Beyaz Ocağının Soy Şeceresi", Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, C.1, s.589-605.

Alevî kültüründe düşkünlük, görüştüğümüz Pir ve taliplere göre bireyin cezalandırılmasından çok kazanılmasını hedeflemektedir. Alevî düşüncesi, hakim otoritenin cezalandırıcı öğelerine gerek duymadan kendi iç dinamikleriyle sorunu halletme yolunu tercih eder. Böylece kendi aralarında hem hızlı hem pratik hem de caydırıcılığı olan bir düzen oluşmuş olur.

Düşkünlük, Alevî kültürünün önemli unsurlarından biridir. Buyruklarda ve Alevî klasiklerinde sosyal bir otokontrol sistemi olarak, suç ve ceza konusunda çokça işlenmektedir. Daha çok toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiştir. Alevî toplumunun bütün olumsuzluklara rağmen birliğini korumasında ve günümüze ulaşmasında büyük bir misyon üstlenmiştir.¹⁸¹

Düşkünlüğü gerektirecek suçlar; Allah'a şirk koşmak, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i inkâr etmek, Haklı bir sebep olmadan eşinden boşanma, sebep ne olursa olsun adam öldürme(Nefsi müdafaa Hariç), Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e hakaret etmek, Tecavüz, Gasp, İftira, İkrardan Dönme, Hırsızlık, Zina, Komşusunun malına bilerek zarar vermek, Başkalarına ait tarlaların sınırını bozanlar ve onlara haksızlık yapmak, Nişanlı kızın nişanını bozmak ve onunla evlenmek, muhbirlik yapmak, İnsanlar arasında fesatlık yaparak onları birbirine düşürmek, söz taşımak, yersiz sürekli yemin etmek, Kuran-ı Kerim'in ayetlerini yanlış okuyup çarpıtmak, Tefecilik yapmak, Kumar oynamak, Ailesini kasıtlı olarak ihmal etmek ve onlara eziyet etmek v.b. olarak sıralanır. Bu suçları işleyenler genellikle cemlerden önce Mürşid/Pîr/Rehber huzurunda ve Meydanda (Halk önünde) sorguya çekilip, suçlu buldukları taktirde "Düşkün" ilan edilirler. Yukarıda sıraladığımız suçların bazıları (Allah'a şirk koşmak, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i inkâr etmek, cinayet, ırza tecavüz etme, Hz. Ali ve Ehli Beyte dil uzatmak) hayat boyu sürecek bir düşkünlük cezasına çarptırılıp sürgün edilmeyi gerektirirken, nispeten daha hafif suç olanları (İftira, İkrardan Dönme, Hırsızlık, Zina v.b.), eğer suçlu olduklarını kabul edip pişman olurlarsa geçici bir süre düşkün ilan edilirler. Genel olarak düşkünlük cezası 3-5-7-12 yıl veya ömür boyu sürer. Suçlu Pîrin verdiği cezaya razı olmak zorundadır.¹⁸²

Bu hususta Bingöl ili Sancak Beldesi'ne bağlı Kurtuluş Köyü'nde ikamet eden Kureyşan ocağına bağlı Seyit Hüseyin Görgü Dede şu ifadeleri kullanmaktadır; *"Düşkünlük bir Alevî için çok büyük bir küçümseme ve dışlanmadır. Düşkün olan kişiye ailesi sahip çıkamaz. Düşkün olan kişinin Musahibi de toplum karşısında en az düşkün ilan edilen aile kadar sıkıntıya düşer. Çünkü Musahiplik beraber doğmayı değil beraber ölmeyi gerektirir. Musahibin yol arkadaşının can yoldaşının bu şekilde toplumun nazarında silik bir tipe dönüşmesi kendisini derinden üzer. Alevîliğin edep, erkân ve yoluna fiile aykırı hareketlerde bulunanlar Düşkün ilan edilir ve onlara birtakım cezalar verilir. Bu cezalara da "sitem" denilir. Düşkünlük kişiye işlediği suçtan dolayı ceza verilerek belli bir süre veya*

¹⁸¹ Özcan Güngör, "Âraftaki Kimlik: Alevîler - Bektaşiler", Akasya Kitap, Ankara 2007, s. 262-267.

¹⁸² Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri, Gece Kitaplığı Yayınları", Ankara 2014, s.186-188; Balaban, "Ehlibeyt'ten Dersime" Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2006, s.373-374.

kalıcı olarak toplumdan uzaklaştırmak veya dışlamaktır. Bu cezanın süresi 3-5-7-12 yıl veya ömür boyu sürmektedir. Düşkün olan kişinin selamı alınmaz. Bu kişi Ceme sokulmaz, toplumda itibar görmez, dükkânı var ise ondan alışveriş yapılmaz, o kişinin düğününe, davetine gidilmez, yemeği yenmez, lokması alınmaz, onunla konuşulmaz, eksiği-gediği giderilmez, malı-davarı komşunun veya köylünün davarına katılmaz, evine girilip çıkılmaz, kimse onu evine almaz. Kısacası düşkünlük katlanılması çok zor bir haldir. Bu durumdan hem toplum hem de o kişi etkilenir. Düşkün olan kişinin ailesinden herhangi birisi vefat ederse düşkünün evine taziye dileklerini bildirmek amacıyla gidilir, ancak taziye bittikten sonra Düşkün olan kişiye takınulan tavır, aynı ciddiyetle devam eder"¹⁸³

Düşkünlük müessesesi günümüzde işlevselliğini büyük oranda yitirmekle birlikte özellikle kırsal kesimlerde hala uygulanabilmektedir. Bunun nedenlerinin başında önceleri kapalı toplum özelliğinde olan Alevîlerin, köyden kente göç etmeleri ve Dede Talip ilişkilerinin zayıflaması gelmektedir. Buna karşılık son yıllarda kurulan Alevî dernekleri, Alevî kültürünün korunması ve yaşatılması için çalışmalar başatmış, vakıflar ve dernekler eliyle görgü cemleri yaparak düşkünlük kurumunu yeniden işlevsel hale getirerek Dedelerin toplum nazarındaki saygınlıklarını kazandırmaya çalışmışlardır.

3.3 Yol Kardeşliği Olarak Musahiplik

Arapçada dost, kardeş, yoldaş, ahbap, arkadaş edinmek anlamlarında kullanılan musahip kelimesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dostları, arkadaşları anlamına gelen sahabe ve ashap kelimeleri ile aynı köktendir. İstilahi mânada Musahiplik, kan bağı taşımayan iki denk ailenin eşleriyle birlikte Mürşid/Pîr/Rehber huzurunda ve cem topluluğunun önünde görgü cemi esnasında ikrar vererek, ölünceye dek "bir" olacaklarına, iyi günde ve kötü günde, yaşarken ve öte alemde birbirlerini yalnız bırakmayacaklarına dair yapılan manevi bir kardeşliktir.

Musahiplik, Alevîlik düsturunun en önemli kapılarından olup, temel ilkelerindedir. Talip için en üstün kapı budur. Alevîlerce yolun gereği olarak bu dünyada insanlar arasında dayanışma ve birlikteliği hedeflediği için can kardeşliği, Din yoldaşlığı, dünya kardeşliği, yol kardeşliği, bu birlikteliğin ölene dek sürmesi gerekliliği ve musahibine karşı tutumlarından ötürü öte dünyada sorumlu tutulacağı için ahret kardeşliği olarak ta adlandırılmaktadır. Bu nedenle Musahiplik uygulaması büyük bir ehemmiyet taşır. Alevî inancında her aile başka bir aileyle "bir" olup musahip tutmalıdır. Musahipsiz kişi toplumca bir karşılık görmez. Bu bağlamda Şah Hatayî'nin; "*Musahipsiz ile durma, oturma. Bir içim su içersen külli ziyandır.*" sözleri Musahipliğe bakışı ortaya koymaktadır. Çok ağır bir yükümlülüktür musahiplik. Öz kardeşlik hükümlerinden daha ağır sorumluluklar taşır. Bu ağır yükü taşıyabilecek olanların Musahip tutmaları gerekir. Musahip olacaklar uzunca bir süre birbirlerini takip etmeli, her konuda birbirleriyle anlaşabileceklerine kanaat

¹⁸³ Yılmaz Irmak, Handan Hamarat, 'Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem', Bingöl Üniversitesi, SBE Dergisi, 2018, C.8, S.15, s.222-223.

getirdiklerinde bu yola girmelidir. Bir Talip gerçek mânada Mürşid/Pîr/Rehber huzurunda görgü cemi esnasında ikrar vererek musahip tutunca Alevî olarak kabul edilip, topluluk içinde sosyal bir mevki edinir.¹⁸⁴

Musahiplik uygulamasının ilk olarak ne zaman başladığı hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu çerçevede daha çok sözlü kültüre dayanarak kimliklerini oluşturan Alevî-Bektâşî çevrelerde hâkim olan anlayışa göre genellikle İslami temellendirmelere dayandırılarak Hz. Peygamber döneminden kalma kutsal bir gelenek olarak kabul edilir. Alevî mitolojisinde bu durum Hz Adem'e kadar dayandırılıp, Cebrail'in Hz. Âdem' in beline kuşak bağlayıp onunla kardeş olduğu ve Hz Adem ile Cebrail'in musahip oldukları söylense de, genel kanı Şu şekildedir; Hz. Muhammed'in sahabeleriyle birlikte 622 yılında Mekke'den Medine'ye yapmış olduğu hicretten sonra, Medine'de Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kardeş/musahip olmalarına ve dolayısıyla Medineliler (Ensar) ile Mekkeliler (Muhacir) arasında yapılan kardeşlik anlaşmasına dayandığı kabul edilir. Alevî söylencesine göre Hz. Muhammed Medine'ye hicretinden sonra müminlerden kendilerine ölene kadar bozulmaması şartıyla bir kardeş tutmalarını istemiş ve kendisi de Hz. Ali'yi musahip olarak seçmiştir. Bunun yanında Alevî Bektâşî tasavvufuna göre bu uygulamayı, Hz. Peygamber miraç sonrası kırklar meclisine katıldıktan sonra sahabelerine bildirerek onlara "*Her iki kişi birbirini kardeşliğe kabul etsin*" dediğine ve birbirleri ile musahip olmalarını istediğine inanılır. Musahiplik uygulamasının bir diğer dayanak noktası da, Hz. Peygamberin veda haccı dönüşünde Gadir-i Hum mevkiinde yaptığı konuşma ve burada Hz. Ali' ye göstermiş olduğu yakın ilgidir. Nitekim bu durum Alevî klasiklerinde ve buyruklarda "Peygamber ile Ali' nin musahip olması" şeklinde açık bir biçimde ifade edilir. Musahipliğin Hz. Muhammed ve Hz. Ali' den kalışı bir başka deyişte şu şekilde anlatılmaktadır; Hz. Peygamberin veda haccından dönüşünde, Cebrail, "*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.*"¹⁸⁵ Ayetini getirir. Bunun üzerine Hz. Muhammed ashabına bir minber hazırlamalarını ister. Minbere çıkan Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin elinden tutar ve insanlara hitaben, "*Ey insanlar! Ben sizin efendiniz değimliyim*" diye sorar. "*Evet, öylesin.*" Cevabını alınca Hz. Ali' ye döner ve "*Ya Ali ben ilmin şehriyim, sen de kapısısın*" der ve Hz. Ali'yi kendine musahip kılar. Bu esnada cennetten bir gömlek getirmiş olan Cebrail gömleği verir. Hz. Ali gömleği giyince Hz. Peygamber "*Etin etimdir, bedenim bedenimdir, kanım kanımdır, ruhun ruhumdur.*" der. Daha sonra yine Hz. Muhammed, "*Ben sendenim sen bendensin, tüm peygamberlerin çocukları kendi sulblerinden geldi, benim çocuklarım senin sulbünden gelsin.*" der. Daha sonra Hz. Peygamber ve Hz. Ali o gömleği beraber giyip, bir baş bir ten olmuşlar, ikinci kere giydiklerinde iki baş iki ten olmuşlar. Son bir kez

¹⁸⁴ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar Bingöl doğumlu Talip; Önder Kaygalak, Bingöl doğumlu Talip; Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr; Nurten Topçu, Bingöl doğumlu, Talip.

¹⁸⁵ Maide: 5/67.

daha giydiklerinde başta ve tende bir olmuşlardır.¹⁸⁶ bu anlatımda nüans farklılıkları görülse de neredeyse bütün Alevî/Bektâşî klasiklerinde geçer. Bu Anlatımların dışında Alevîler musahiplik uygulamasını çeşitli Kur'an ayetlerine dayandırarak pekiştirirler. "*Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir*"¹⁸⁷

Alevî topluluklar musahiplik uygulamasını yüzyıllardır devam ettirmekteler. Bu gelenekle Alevîlerin kendi aralarındaki problemlerini azalttığını ve toplumun huzurlu bir şekilde yaşamasına vesile olduğunu söyleyebiliriz. Musahiplik sayesinde birbirlerinden sorumlu tutulan bireylerin aynı duygu ve düşünceler çerçevesinde birbirlerini kollayarak işlevsel bir kontrol mekanizması oluşturduklarını ve bu mekanizmanın sağladığı faydaları açıkça ortaya koymaktadır.

Musahiplikte olması gereken bazı unsurlar kısaca şöyledir; Kişi kendine Musahip tutacağı zaman öncelikle eşinin rızasını alır ve çocuklarına danışır. Eğer eşi ve çocukları razı değilse o Musahiplik asla kurulamaz. Musahipler birbirlerine teslim olmalıdır, aksi taktirde musahiplikleri fasit olur ve bu durum haramdır. Verdikleri ikrara sadık olmalılar. Birbirlerinin hakkını gözetmeli, derdine ortak olmalıdır. Aralarında sır olmamalı yek diğerinin sırrını muhafaza etmelidir. Bir gömlekte bir beden dört baş olmalılar. En başta Musahipler birbirine denk olmalıdır. Nitekim denklik mevzusu Buyruk'ta şu şekilde ifade edilir; "Kişi kendi dengi, akranı ve münasibiyle musahip olmalıdır. Bunun dışında yapılacak erkân uygun değildir. Cahil, alimle / Zalim, mazlumla / Mürşid, müritle / Şeyh, dervişle / Mümin, münafıkla / Arap, Acemle / Pîrli kişi, Pîrsiz ile / Pîrinden dönmüş kişi, Pîr tutmuşla / Mücerret, evliyle / Genç, yaşlıyla / Musahibi ölen, yeni musahip tutacakla musahip olması uygun değildir. Bilinmelidir ki, her kişi kendi akranı ve emsaliyle musahip olmazsa tuttıkları erkân fasittir ve amelleri batıldır. Hayırları kabul olmaz ve ahrette gazaba uğrarlar. Allah'ın rahmetinde ve Hz. Peygamberin şefaatinde mahrum kalırlar."¹⁸⁸

Buyrukta geçen ifadelerin dışında bölge Alevîleri için de geçerli musahiplik şartları bulunmaktadır. Bunlar; Musahip olmak isteyenlerin ikrarları alınmalıdır. Musahipler karakterce birbirine benzemeli. Musahiplerden maddi durumu iyi olan diğerine yardım etmeli. Adaylardan herhangi birinin yüz kızartıcı suçu olmamalı. Adayların aileleri arasında husumet olmamalı. Birbirlerine sahip çıkabilmeleri için mümkünse aynı bölgede bulunmalıdırlar. Bir yıl mabeyin (ara) duasıyla bekleyip birbirlerini tanımaları ve

¹⁸⁶ İmam Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.10-11; Anonim, "Erkanname-1", s.138; Virani Baba. "İlm-i Cavidan. haz. Osman Eğri, Ankara, TDVY, 2008, s.215

¹⁸⁷ Fetih Süresi 10. Ayet, Diyanet Vakfı Meali.

¹⁸⁸ Cafer Sadık, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001, s.49-50.

anlaşmaları gerekir.¹⁸⁹ Bölgede musahiplik erkânları 12 Hizmet esasına göre yapılmaktadır.

Musahiplik, Alevîlik inancının gereğidir ve gerçekleştirilmesi yönünde toplumsal baskı uygulanır. Katı kuralları vardır. Sorumlulukları inancın gereği olarak kabul edilir. Yükümlülüklerin yerine getirilmemesi inancın temel prensiplerinin ihlal edilmesi olarak kabul edilir. Sadece kişiler değil, aileler de akraba olur. Sonuçları sonraki kuşaklar için de geçerlidir. Musahip olacak kişiler için cem erkânı düzenlendikten sonra iki aile birbirlerinin dünya ve ahret kardeşi olarak ilan edilir. Musahip aileler birbirlerinin her zaman yanında olup, acılarına ve sevgilerine ortak olurlar. Aralarındaki bu sorumluluk ölünceye kadar devam eder. Musahip ilan edilen ailelerin çocukları öz kardeş olarak kabul edildiklerinden birbirleri ile evlenemezler.¹⁹⁰ Musahiplikte aile kavramı kirvelikte olduğu gibi 7 kuşak öteye kadar devam eder. Musahiplerden birinin işlediği suç neticesinde beraber sorguya çekilirler.

Yöre Alevîleri arasında yaşanan Musahiplik sürecini şu anlatımla özetleyebiliriz; Ayçen-Turabi Kılıçgedik ailesinin, Gülfidan-Mehmet Kızılkkan ailesi ile Musahip olmalarını, Ayçen Kılıçgedik şöyle aktarmaktadır: *"Bir akşam eşim Turabi Kılıçgedik ile evimizde oturur iken kapımız çaldı. Ben kapıyı açtım ve karşımda Gülfidan, eşi Mehmet ve anneleri duruyordu. Ellerinde bir tepsi niyaz ve bazı hediyeler vardı. Kendileri bize musahiplik için rızalık almaya geldiklerini söylediler. Onları içeri davet ettik. Aramızda konuşup bu durumun gereklerinden ve zorluğundan bahsettik. Düşünmek için onlardan yarın akşama kadar izin istedik. Daha sonra onlar evlerine döndükten sonra eşim ile istişare yaptık ve onlarla Musahiplik kurabileceğimize karar verdik. Ertesi akşam aynı şekilde ben bir tepsi niyaz pişirdim ve birtakım hediyeler alıp eşim ve çocuğum ile beraber aynı zamanda komşumuz olan Gülfidan ve Mehmet çiftinin kapısını çaldık. Bizi bu şekilde gören Gülfidan ve Mehmet çifti bizleri sevinçle karşılayıp içeri davet ettiler. Yine o akşam beraber yemek yedik ve sohbet ettik. Her iki aile de birbirine uygun bulundu ve Musahip olunmaya karar verildi. Yine o gece Pîrin huzuruna çıkmak için aramızda bir gün belirledik. Aynı zamanda babam olan Demirci ustası Aziz Bakır Dede'den niyaz istendi ve musahip olmak için bir gün belirlendi. O gün gelip çattığında babam Aziz Bakır Dede bir Görgü Cemi düzenledi. Köyümüzdeki akraba ve Alevî komşularımız davet edildi. Akşam olunca Ceme herkes icabet etti. Ben, eşim ve Musahip adaylarımız akşama doğru yanımıza bir adet kefen ve bir kalıp sabun aldıktan sonra evliya odasında Dedenin huzuruna kabul edildik. Ben, eşim ve musahip adayımız Gülfidan ve eşi Mehmet yan yana dizilip ellerimizi önümüzde bağlayıp boynumuzu eğip ayak ucuna basarak Pîrden nefes bekledik. Yanımızda bir de rehberimiz bulunuyordu. Bizim arka sıralarımızda da şahit konuklar vardı. Pîr dua verdi ve Rehber sordu: 'Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?' Rehber ise: 'Dünyadan gelip ahirete gidiyoruz' dedi. Pîr tekrar sordu: 'Bunlar bu hal ile bu dil ve bu yol ile ahirete*

¹⁸⁹ Hasan Sevin, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik", Can Yayınları, 2003, s.293-294.

¹⁹⁰ Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.193.

varırlar mı?' Rehber ise: 'Pîrimin himmet ve rızasıyla varırlar inşallah' dedi. Daha sonra Pîrin komutuyla Rehber bizi üç kere dışarı çıkarıp içeri aldı ki buna 'eşik atlatma' denir. Bu işlem sonrası biz kefenimizi ve sabunumuzu izin alarak Pîrin önüne koyduk. Bu kefen ve sabun bize 'tek beden, tek can' olmayı simgeliyordu. Pîr bizlere dua verdi ve sordu: 'Ahiret yolu kardır, tipidir, borandır. Bu yolu geçmek için sermaye isterler. Sermayesi ise ne paradır ne puldur. Sermayesi itikattır. Sizde bu itikat ve kararlılık var mı?' Bizler de: 'Evet Pîrim' deyip dara durduk. Pîr bu defa öğüt verdi, söz istedi: 'Bu yol iyi ahlak, geniş huy ister, itikat ister, iman ister. Sizler kendinize bu sözü vereceğinize büyüğünüzü, küçüğünüzü sayıp seveceğinize, büyüğü büyük, küçüğü küçük bileceğinize, komşu hakkı, Allah hakkıdır, komşu gözetip ona riayet edeceğinize, kimsenin malına, mülküne, urzına, namusuna göz dikmeyeceğinize, elinize, belinize ve dilinize sahip çıkacağınıza, duymadığınızı duydum demeyeceğinize, gıybet yapmayacağınıza, yalan söylemeyeceğinize, kurbanınızı ve zekâtınızı hakkıyla teslim edeceğinize, haram yere gidip zina yapmayacağınıza, Pîrinizi Pîr, yolunuzu yol göreceğinize, Allah'ınızı bir, peygamberinizi Hak bileceğinize, Muhammed-Ali yolundan ayrılmayacağınıza, ehlibeytin dostuna dost, düşmanına düşman olacağınıza ve birbirinizi yol kardeşi, can kardeşi bileceğinize yerdeki enbiya, evliya, ziyaret ve ulu canlar, ozanlar, gökteki ay, güneş, gökyüzü ve yıldızlar, Allah Teâlâ'nın şahitliğinde ve burada bulunanların şahitliğinde söz verip yemin ediyor musunuz? Yemin olsun mu?' diye sordu. Üç kere bizler de her seferinde 'olsun' diye söz aldık. Pîr bu defa da 'Yemininizden ve ikrarınızdan dönerseniz Hz. Ali'nin kılıcı Zülfıkar, boynunuza inip kanınızı akıtsın mı?' diye sordu ve bizler de 'akıtsın' diye üç kere cevap verdik. Daha sonra Pîr, Rehberine işaret etti. Rehber bizleri el öpmeye davet etti. Gidip Pîrin elini öpüp ondan helallik istedik. Cemaatin huzurunda Pîr bizlere bu Musahiplik sürecini denememiz için bir yıl süre verdi ve çerağı söndürdü. Aradan bir yıl geçti. Gülfıdan-Mehmet çifti ile Musahipliği halen istiyorduk. Yine Pîrden gün alıp gittik ve daha sade bir törenle Pîrden olur alıp Musahip olduk."¹⁹¹

Bingöl'de Alevî Pîrleri şu Musahiplik duasını okumaktadırlar;

"Bismişah Bismillah Allah Allah

Musahiplik dört canın bir baş olması, dördün birle belirlenmesidir.

Hz. İmam Hüseyin darına; Ey bu yolun kurbanı, dört canın, kader birliğine, tasada ve sevinçten eşitliğine şahit ol.

Senden akan kan, bir gün birbirimize gerektiği an bizden de akmalıdır.

Bu yüce kardeşliğin, onur lokması olup canlara dağıtılacaksın.

¹⁹¹ Yılmaz Irmak, Handan Hamarat, "Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem", Bingöl Üniversitesi, SBE Dergisi, 2018, C.8, S.15, s.219-221.

İshak-ı kurtaran güzelliğin ve varlığın bu dört canın da dedikodudan, riyadan, kötü söz etmekten kurtarsın.

Dirlik ve düzenlik bulsunlar.

Dil bizden olsun, nutuk

Hz. Pîrden olsun. Hüü dost...¹⁹²

Günümüzde Alevîler arasında Musahiplik uygulamaları yok denecek kadar azalmıştır. Pîrlerle yaptığımız mülakatlarda özellikle gençler arasında yaygın olan itikadi zayıflık diğer inanç esaslarında görülen deformasyonun musahiplik uygulamasında da hissedildiğini göstermektedir. Son dönemlerde Alevîler, kendilerini birey olarak değil de ırksal mânada "Alevî" olarak tanımlamaktadırlar. Bu durum daha çok kentleşme neticesinde sosyal yapıdaki değişimlere paralel olarak ortaya çıkmıştır. Oysa geleneksel Alevîlikte, Alevî olabilmenin şartı Mürşid/Pîr/Rehber'den ikrar alarak, yol ve erkâna bağlı olmaktan geçer.

Pîr Hazır Ali Beyazyıldırım'ın sözleri yöredeki musahiplik anlayışını kısaca özetlemektedir; *"Musahiplik erkanları aşağı yukarı 30-40 yıldır bitti sayılır. İnanç zayıfladıkça ilkeler de beraberinde zayıflıyor. Musahiplik gerçekten çok farklı bir erkandır çok farklı bir inanç sistemidir. Müsahiplik bağı araya girdikten sonra 7 kuşak süreyle evlilik yasaktır. Alevîlikte iki amcanın çocuğu birbiriyle evlenebilir, iki kardeşin çocuğu evlenebilir ama musahiplikte bu evlilik yasaktır. Musahipliğin getirdiği ilkeler çok farklı ilkelerdir. Siz eğer bir ihtiyacınız varsa kardeşinizin evine gidip ihtiyacınızı istersiniz ama Alevîliğin ilkelerine göre musahip musahipten bir şey istemez, ihtiyacı varsa evine gider sormadan alır. Çünkü namus dışında her şey ortaktır. Biri zengin biri fakir değildir. Mutlak surette kazançları beraberdir, çalışmaları beraberdir, paylaşımları beraberdir. Dolayısıyla bu erkân sosyal yapıda insanlara çok büyük fayda sağlar. Kan bağı olmamasına rağmen kardeştir. Birbirine yanlış yapma lüksü yoktur. Musahipler yaşamı boyunca bu durumu devam ettirmek zorundadır. Şu zamanda pek fazla olmasa da musahiplik uygulaması devam etmektedir."¹⁹³*

¹⁹² Yılmaz Irmak, Handan Hamarat, "Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşünlük ve Cem", Bingöl Üniversitesi, SBE Dergisi, 2018, C.8, S.15, s.221.

¹⁹³ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

3.4 Dernek, Vakıf ve Cemevleri

Dernek, Vakıf ve Cemevleri, her biri başlı başına bir ihtiyacı karşılayan yapılar olup söyleşi yaptığımız Alevîlere göre bölgede pek karşılık bulmayan oluşumlardır. Bölge Alevîleri arasında Ülke genelinde kurulan dernek ve vakıflara mensup birçok üye bulunmakla beraber bu oluşumların ciddi mânada karşılık bulamama nedenleri arasında ülke genelinde karşılaşılan sorunların bu oluşumlara gereksinim duyulmadan halledilmesi başta gelir. Bölgede çok az sayıda cemevi bulunduğunu ve bunlarında pek aktif olmadıklarını, bir kısmının da taziye evi olarak faaliyet gösterdiğini belirledik.¹⁹⁴

Bölgede Cemevi kültüründen daha çok ocak kültürü yer etmiştir. Bu kültürün yegane temsilciliklerini Seyyidler yürütmektedir. Yöre Alevîleri dini gereksinimlerini dernek, vakıf ve Cemevleri yerine bu ocakzâde seyyidlerin önderliğinde Dergâhlarda veya cem ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükte mekanlarda yürütmektedirler. Bunun dışında ülke genelinde kurulan büyük derneklerin çalışmaları Bingöl Alevîlerince de ilgiyle takip edilmektedir.

3.5 Alevîlerin Toplumdan ve Devletten Beklentileri

Alevîler geçmişten günümüze dek dini, siyasi ve ekonomik nedenlerle sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunların birçoğu hala güncelliğini korumaktadır. Alevîler en başta toplumdan, kendilerine karşı önyargılardan arındırılmış bir bakış açısı beklemektedirler. İslamın bir hoşgörü dini olması hasebiyle aynı coğrafyayı paylaştıkları komşularından inançsal bir hoşgörü beklemektedirler. Aynı özü paylaştıkları inancı, farklı şekilde algılayıp uyguladıklarından dolayı dışlanmamaları gerektiğini belirtirler.

Alevîlerin toplumdan beklentilerinin yanı sıra asıl talepleri devletin temsilcileri olan mevcut otoritelerdendir. Zira kanaat önderlerinin deyişiyle, devletin Alevîleri yok sayması onların varlığını ortadan kaldırmaz. Çünkü devletin Alevîlere verebileceği pek bir şey yoktur. Alevîler devlete karşı bütün sorumluluklarını yerine getirdiği için eşit yurttaşlık karinesi gereği bazı taleplerde bulunmaktadır. Bu taleplerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz;

¹⁹⁴ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini; Hasan Sevin Bingöl doğumlu, Pîr; Zeki Kalındamar Bingöl doğumlu Talip; Önder Kaygalak, Bingöl doğumlu Talip; Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

- En başta devlet Alevîleri, inançsal bağlamda öz kimlikleri olan Alevîlik ile kabul etmeli ve ona göre muamele etmeli.

- Alevî Dergâhları, Cemevleri, kültür evleri gibi Alevîlere özgü yerler ibadet yeri olarak kabul edilip yasal statüye kavuşturulmalı.¹⁹⁵

- Alevî inanç okullarının açılmasına izin verilip destek verilmeli. Zira özellikle son zamanlarda yozlaşmaya başlayan Alevî toplumunun yeniden özüne döndürülebilmesi için yetişmiş ocakzade Alevî din adamlarına ihtiyaç bulunmakta ve bu ihtiyacı karşılayabilecek gerçek mânada bir itikadi okul bulunmamaktadır.¹⁹⁶

- Dergâhlara ve Cem evlerine hizmet edenler maddî manevî desteklenmeli, Dergâhlara ve Cem evlerine bütçe ayrılmalı ve bazı masrafları karşılanmalı.

- Hakk-Muhammed-Ali yolunda olmayıp, Ehl-i Beyt'i ve 12 İmamı kabul etmeyen ve kendini Alevî olarak tanımlayanlar devletçe muhatap alınmamalı.¹⁹⁷

- Alevî inanç önderlerine devlet tarafından maddî manevî destek sağlanmalı. Zira Alevîlerin ekseriyeti, eşit vatandaşlık haklarına sahip oldukları halde devlet imkanlarının sadece Sünnî çoğunluğa yönelik harcandığı kanaatini taşımaktadırlar.

- Cami, Havra ve Kilisenin yan yana açıldığı bir ortamda, bir Cem evinin de bulunması inançsan hoşgörü açısından gereklilik arz etmektedir.

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemelerinin Alevîler lehine alınan kararları, biran önce mevcut otoritelerce uygulamaya konulmalı.¹⁹⁸

- Diyanet İşleri Başkanlığı, Laiklik ilkesi gereği toplumdaki bütün dinsel ve mezhepsel katmanların dinsel inançlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmeli,

- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında Kuran ve Ehli Beyt, 12 İmam ve Alevîlik İnanç esasları mutlaka yer almalıdır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri mezhepler üstü modern şekilde yeniden hazırlanmalıdır.

¹⁹⁵ Hazır Ali Beyazyıldırım, Muş, Varto doğumlu, Pîr.

¹⁹⁶ Bingöl'ün Karer bölgesi Sütüce Köyünde Pîr Selçuk Sevin'in önderliğinde, dünyada ikinci olacağı varsayılan bir Ehl-i Beyt okulu kurma çalışması planlanmaktadır. Devlet imkanlarından bağımsız bir şekilde sadece Alevî canlarının desteğiyle oluşturulmaktadır. Bu okul henüz kuruluş aşamasında olup, tamamlanması halinde Alevî din adamı yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

¹⁹⁷ Selçuk Sevin Bingöl doğumlu, Pîr, Babamansur Kûr Hüseyin Dergâhı 6. Postnişini

¹⁹⁸ Hasan Sevin, Bingöl doğumlu, Pîr.

- Bağlama okullarda çalgı aleti olarak kabul edilmelidir.¹⁹⁹
- Devlet radyo ve televizyonlarında Alevî-Bektâşî kültürünü tanıtıcı programlar yapılmalı,
- Üniversitelerde Alevîlik ve Bektâşîlik ile ilgili bölümleri açılmalı,²⁰⁰

Daha kapsayıcı bir yaklaşımın uygulanabilmesi halinde Alevî Bektâşî gençleri; inançlarının gereksinimlerini daha iyi algılayabileceklerdir. Gençlere Alevî din algısını, geleneklerini, göreneklerini ve kültürlerini öğretecek etkin ve donanımlı bir kurumun bulunmayışı gençleri kimlik arayışına düşürmekte ve dini algılarını yozlaştırmaktadır. Dini anlamda yeterli eğitimi alamayan Alevî gençler İslam anlayışını tam olarak öğrenememekte ve bunun sonucunda inanç boşluğuna düşmektedirler. Bunun sonucunda farklı amaçlar uğruna gençler rahatlıkla kullanılabilen ve çeşitli örgütlere katılabilmektedirler. Bu konuda mevcut otoritelerce gerekli önlemlerin alınması ve ülkemizin geleceğinin teminatı olan gençlerin dini eğitimlerini alabilmeleri için gerekli olan okul, enstitü ve kursların kurulması acil bir ihtiyaç olarak görülmektedir.²⁰¹

3.6 Alevîlik İnanç ve İbadetiyle İlgili Edebi Seçmeler

Birinci Dövazımam

Muhammed Mustafa Ey Şahı Merdan!

Ali'yyel Murtaza sana sığındım.

Hatice Fâtıma, Hasan Mücteba

Hüseyin'i Kerbela sana sığındım.

İmam Zeynel İle Muhammed Bakır

Cennet bahçesinde bülbüller şakır

Cafer'i Sadık'a erdik çok şükür

¹⁹⁹ Ercan Geçgin, "Dersim Aleviliğinde Doğa-İnsan İlişkisi", 1. Uluslararası Dersim Sempozyumu, Ekim 2010, s.238-239.

²⁰⁰ Fevzi Rençber, Adıyaman Alevileri, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.193; Fevzi Rençber, "Niyazi Arslan Dede İle Adıyaman'da Alevilik Üzerine", The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt: VI, sayı: 4, s. 559-560; Fevzi Rençber, "40 Soruda Adıyaman'da Geleneksel Alevilik", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010, sayı: 56, Alevilik özel sayısı, s. 404.

²⁰¹ Fevzi Rençber, Adıyaman Alevileri, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014, s.197.

Kazım, Musa, Rıza sana sığındım.
 Muhammed Taki'ye Ver Bir Salâvat
 Ali'yyel Naki'den umarız imdat
 Hasan Al Asker'i elaman mürüvvet
 Mehdî Sahip Liva sana sığındım.
 On Dört Masumu Pak Güruhu Naci
 On Yedi Kemberbest derdim ilacı
 Pîrim Hacı Bektâş serimin tacı
 Hünkâr'ı evliya sana sığındım.
 Viridi Derviş senin kulun kurbanın
 Yarın Arasatta Ulu Divanın
 Senin Mücrimlere çoktur ihsanın
 Pîrim Süca Baba sana sığındım.

İkinci Düvazımam

Medet Allah medet, medet ya Ali
 Bizi dergâhından mahrum eyleme
 Pîrim Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli
 Bizi dergâhından mahrum eyleme.
 Âdemi Safiyullah atam hakkı için
 Muhammed Mustafa Hatem hakkı için
 Eyyüb'e verdiğin sitem hakkı için
 Bizi dergâhından mahrum eyleme.
 Hasan'ın aşkına çekelim zarı

Şah Hüseyin dinimizin serveri

Âlemin nurusun Cenab-ı bari

Bizi dergâhından mahrum eyleme.

Zeynel'in canına kıldılar ceza

Muhammed Bakır'dır sırrı Murtaza

İmam Cafer Kazım, Musa-i Rıza

Bizi dergâhından mahrum eyleme.

Derviş Muhammed'im Ey Gani Kadir!

Taki, Naki, Asker Rehnumanımdır,

Muhammed Mehdîye niyazım budur

Bizi dergâhından mahrum eyleme.

Secde (tüm cemaat secdededir) Dede gülbankını verir:

Bismişah Allah Allah!

Vakitler hayr ola. Hayırlar feth ola. Şerler def ola. Müminler şad ola.

Hakk - Muhammet - Ali gözcümüz, yardımcımız, bekçimiz ola.

On iki İmamlar, On Dört Masumu Paklar, On Yedi Kemerbest efendilerimiz katarından, didarından ayırmaya.

Üçlerin, Beşlerin, yedilerin, Kırkların ve Rica-ül Gayp Erenlerinin, Kutb-ül Aktab efendilerimizin hayır himmetleri üzerimizde hazır ve nazır ola.

Yüce Allah dertlerimize derman, hastalarımıza şifa ihsan eyleye. Bizleri dermansız dertlerden, görünür, görünmez afetlerden saklayıp koruya.

Geçmişlerimize rahmet eyleye.

Yüce Allah yurdumuzu, ulusumuzu, varlığımızı, birliğimizi, dirliğimizi sonsuz eyleye. Ordumuzun kılıcını üstün, sözünü keskin eyleye.

Dualarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye.

Duası bizden, kabulü Allah'tan ola.

Gerçeğe Hü

Zakir "**tevhid**"e başlar, nakaratları cemaat hep birlikte dillendirir.

Tevhid

Medet Ey Allah'ım medet

Gel dertlere derman eyle

Yetiş Ya Ali Muhammed

Gel dertlere derman eyle.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Hasan, Hüseyin aşkına

Yardım ederler düşküne

İmam Zeynel'in aşkına

Gel dertlere derman eyle.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

İmam Bakır'ın katına

Cafer'in ilmin zatına

Musa, Rıza hürmetine

Gel dertlere derman eyle.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Şah Taki'nin hem Naki'nin

İmam Hasan-ül Askeri'nin

Yargılamak senin şanın

Gel dertlere derman eyle.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Gelip Hak'tan dilek dile

Mehdî sahip zaman gele

Dedem oğlu secde kıla

Gel dertlere derman eyle.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Tevhid 2

Muhammed'i candan sev ki,

Ali'ye Selman olasın.

Ehlibeyt'e gönül ver ki

Ali'ye Selman olasın.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Muhammed'i candan sev ki,

Canı Hakk'a nazır bil ki

Her gördüğün Hızır bil ki

Ali'ye Selman olasın.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Muhammed'e gönül kat ki

Ceht edip rehberine yet ki

Bir gerçekten etek tut ki

Ali'ye Selman olasın.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Hasan ile girdim ceme

Hüseyin sırrını deme

Musahipsiz lokma yeme

Ali'ye Selman olasın.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Zeynel Bakır, Cafer, Kâzım

Rıza'ya bağlıdır özüm

Hatırın kırma şahbazın

Ali'ye Selman olasın.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Taki'ye, Naki'ye eriş

Askeri'de biter her iş

Mehdî'nin sırrına karış

Ali'ye Selman olasın.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Şah Hatayî'm özün ırma

Gerçekler gönlünü kırma

Her Âdeme sırrın verme

Ali'ye Selman olasin.

Allah Allah, Allah Allah!

Allah Allah, Allah Allah!

Secdeye varılır ve dede secde(Gülbang) duasını verir:

Ey ilahi! Ey Evvellerin evveli, ahirlerin ahiri!

İlahi Yarab, ilah sensin, mabut sensin, Ali sensin, cömertlerin cömerdi, yücelerin yücesisin.. Azimsin, kerimsin... Senden başka tapılacak mabut yoktur.

Bin bir ismin yüzü suyu hürmeti hakkı için yardımlarını bizlerden esirgeme Ya Rabbi! Bedbahtlıklara yol açan hatalarımızı iyiliğe çevir Ya Rabbi!

Bereket ve nimetlerinle bizleri ödüllendir Ya Rabbi!

Âlemlerin rahmeti Hz. Muhammed Mustafa'nın ve Ehli beytinin şefaathine bizleri nail eyle Ya Rabbi!

Veballerimizi ve eksikliklerimizi Muhammed Ali dergâhında sırrı Kerbela hakkı için bağışla Ya Rabbi!

Analar anası cennet seyyidesi Hz. Fatima-tül Zehranın, güzellikler ve iyilikler abideleri olan evlatları İmam Hasan, İmam Hüseyin ve Kerbala'nın yüz akı Hz. Zeynep'in yüzü suyu hürmetine bizleri onların dostlarından ve izleyicilerinden eyle Ya Rabbi!

Bizlerin hayat ve yaşantılarını Hüseyinî hayat eyle Ya Rabbi!

Şu anda yüzümüz yerde, özümüz darda, Allah- Allah diyen dillerin, mesrur olan gönüllerin hakkı hürmetine cümle âlemlere yardım eyle Ya Rabbi!

Dualarımızı ve ibadetlerimizi tüm insanlığın huzuru, mutluluğu ve esenliği için vesile kıldık kabul eyle Ya Rabbi!

Duası Bizden Kabulü Allah'tan Ola.

Gerçeğe Hü.

(Secdeden sonra zakir 2. tevhidi cemaatle birlikte söyler.)

TEVHİD

Şu Âleme Nur Doğdu/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed Doğduğu Gece/ Lâ İlâhe İllâllah

Yeşil Kandilden Nur İndi/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed Doğduğu Gece/ Lâ İlâhe İllâllah

Hak Lâ İlâhe İllâllah

İllâllâh Şah İllâllah

Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed Resulallah

Sen Ali'msin Güzel Şah

Şahım Eyvallah Eyvallah.

Huri kızların hepsi/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed dinin tapusu/ Lâ İlâhe İllâllah

Açıldı cennet kapısı/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed doğduğu gece/ Lâ İlâhe İllâllah

Hak Lâ İlâhe İllâllah

İllâllâh Şah İllâllah

Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed Resulallah

Sen Ali'msin Güzel Şah

Şahım Eyvallah Eyvallah.

Muhammed anadan düştü/ Lâ İlâhe İllâllah

Kâfirlerin aklı şaştı/ Lâ İlâhe İllâllah

Bin bir putlar yere geçti/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed doğduğu gece/ Lâ İlâhe İllâllah

Hak Lâ İlâhe İllâllah

İllâllâh Şah İllâllah

Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed Resulallah

Sen Ali'msin Güzel Şah

Şahım Eyvallah Eyvallah.

Huri kızları geldiler/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed dinin sordular/ Lâ İlâhe İllâllah

Nurdan kundağa sardılar/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed doğduğu gece/ Lâ İlâhe İllâllah

Hak Lâ İlâhe İllâllah

İllâllâh Şah İllâllah

Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed Resulallah

Sen Ali'msin Güzel Şah

Şahım Eyvallah Eyvallah.

Muhammed kalktı oturdu/ Lâ İlâhe İllâllah

Âlemi nura batırdı/ Lâ İlâhe İllâllah

Yer gök salâvat getirdi/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed doğduğu gece/ Lâ İlâhe İllâllah

Hak Lâ İlâhe İllâllah

İllâllâh Şah İllâllah

Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed Resulallah

Sen Ali'msin Güzel Şah

Şahım Eyvallah Eyvallah.

Şah Hatayî'm ey kardaşlar/ Lâ İlâhe İllâllah

Güzel olur hep bu işler/ Lâ İlâhe İllâllah

Secdeye indi hep başlar/ Lâ İlâhe İllâllah

Muhammed doğduğu gece/ Lâ İlâhe İllâllah,

Dede, Secde gülbankımı verir:

Bismişah Allah-Allah.

İlahi Ya rabbi! Varlığın, birliğin, kadirliğın, kadimliğın, lütfün, keremin, ihsanın, faziletin, azametın, şefkatin, rahmetin, izzetin, zati ve subiti isimlerinin, doksan dokuz Esmâ'ül - Hüsna'nın hürmeti hakkı için, secdeye başını koyup, varlığını varlığında yok eden canları rahmetin ve kereminle lütfüne mazhar eyle Yarab!

İlahi Ya rabbi!

Arş yüzünde olan cümle meleklerin ve onların ulularının ettikleri ibadetler ve Yapmış oldukları hizmetlerin hakkı hürmetine bizlere, ailemize, ülkemize ve tüm insanlığa Yardımlarını esirgeme Yarab!

İlahi Ya rabbi!

Peygamberlerin evveli Âdem (A. S) ve keremler sahibi Hz. Muhammed Mustafa arasında geçen yüz yirmi dört bin peygamberin, cümle nebilerin, cümle velilerin, cümle evliyaların, Kerbela'da şehit olan 73 şühedanın, aşıkların, sadıkların, erenlerin, cümle şehitlerin, gazilerin, Mürsellerin kerametleri, ta'at ve ibadetleri, gözyaşları Hakk'ı hürmetine gönüllerimizdeki muratlarımıza vasıl eyle Yarab!

İlâhi Ya rabbi! Tevhidimiz oldu tamam, yardımcımız On iki İmam. İbadetlerimiz kabul, muratlarımız hâsıl ola. Yüce Allah, bu zikirlerimizi dünyada dilimizden kesmeye, Ehlibeyt'inin katarından ayırmaya. Hakk'a yürüyen canımızın da ruhunu şâd, yerini cennet eyleye...

Duası bizden, inayet imam Ali'den, şefaât Muhammed Mustafa'dan, kabulü de Allah'tan ola. Gerçeğe Hü!

Cenazeden sonra verilen Lokma Duası;

Bism-i Şah Allah, Allah!..

Elhamdülillah...Elhamdülillah... Elhamdülillah... Nimeti Celilullah, Bereketi Halilullah, Şefaât eyle Ya Resulullah. Her kim bize verdi taam. Cehennem olsun haram. Yiyenlere helal ola, yedirenlere delil ola. Arta bal ola, kazananlar sağ ola. Bir lokmanız binbir kadâyı ve belayı def etmiş ola. Geçmişlerinizin ruhları şad ola. Hakk'a yürüyen canımızın da ruhunu şad eyle, yerini cennet eyle ve rahmetinle ödüllendir Yarabbi. Verdiğiniz lokmalarınızın yüzü suyu hürmetine yüce Allah sizleri her türlü kazadan, beladan, görünür görünmez âfatlardan emin eyleye.

Âlemlerin Rahmeti Muhammed Mustafa'nın ve Ehlibeyt'inin şefaâtları üzerimizde hazır ve nâzır ola. Duası bizden kabulü Allah'tan ola. Lokmalarınızın kabulü, tüm geçmişlerimizin ruhları ve özellikle Hakk'a uğurladığımız canın ruhu için Allah rızasına El Fatiha....

Bism-i Şah Allah, Allah!..

Lokmalarınız kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. Verilen lokmaların yüzü suyu hürmetine, Muhammed Mustafa'nın (sav) ve Ehlibeyt'in şefaâtlarına nail ola. Hakk-Muhammed-Ali utandırmaya, cehennem narına yandırmaya.

Üçlerin, beşlerin, yedilerin, on dört masumu pakların, on yedi kemerbest efendilerimizin, hazır gaip, zahir batın hak erenlerinin hüsnü himmetleri üzerinizde hazır ve nazır ola.

Yüce Allah! Muhammed Mustafa'nın, Ehlibeyt'in, On İki İmamların darından didarından ayırmaya. Bir lokmanız bin bir kazayı belayı görünür görünmez afatları def etmiş ola. Cümle geçmişlerimizin de ruhu şad ola. Lokmalarımızı, niyetlerimizi, isteklerimizi dergâh-ı izzetinde kabul eyleye. Gerçeğe Hu..

Lokmalarınızın kabulü için EL FATİHA²⁰²

Alevî ve Bektâşî aleminde Kelime-i Şehadet;

Eşhedü en la ilahe illallah ve Eşhedü enne Muhammed'ün Resülullah

Eşhedü enne Aliyy-ün Veliyullah, Vâsiyi Resülullah.

²⁰² <http://www.babamansurkurbuseyin.com/index.php?orta=sayfaustmenu&ust=14&baslik=Kitaplar>

MERSİYE

Bugün matem günü geldi
 Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im
 Senin derdim bağrım deldi
 Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im
 Şehit olmuş Şah-ı Merdan,
 Şah Hüseyin'im, vah Hüseyin'im
 Bizimle gelenler gelsin
 Serini verenler versin
 Hüseyin'le şehit olsun
 Ah Hasan'ım, vah Hüseyin'im
 Şehit olmuş Şah-ı Merdan
 Şah Hüseyin'im, vah Hüseyin'im
 Kerbela'nın yazıları
 Şehit düştü gazileri
 Fatma Ana kuzuları
 Ah Hasan'ım, vah Hüseyin'im
 Şehit olmuş Şahı Merdan
 Şah Hüseyin'im, vah Hüseyin'im
 Kerbela'nın önü düzdür
 Geceler bana gündüzdür
 Şah Kerbela'da yalnızdır
 Ah Hasan'ım, vah Hüseyin'im
 Şehit olmuş Şahı Merdan
 Şah Hüseyin'im, vah Hüseyin'im
 Gökte yıldız paralandı
 Şehriban Ana karalandı
 Şah Hüseyin yaralandı
 Ah Hasan'ım, vah Hüseyin'im
 Şehit olmuş Şahı Merdan
 Şah Hüseyin'im, vah Hüseyin'im
 Bir su verin masum cana
 Zalim içti kana- kana

Fatma Ana yana- yana
 Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im
 Şehit olmuş Şahı Merdan
 Şah Hüseyin'im, vah Hüseyin'im
 Boz bulanık puslu dağlar
 Virandır bahçeler bağlar
 Şah Hatay'im durmaz ağlar
 Ah Hasan'ım, vah Hüseyin'im
 Şehit olmuş Şahı Merdan
 Şah Hüseyin'im, vah Hüseyin'im

Cemaat hep birlikte el ele tutuşarak bu mersiyei söylemiştir. Peşinden zakir kısa olarak Kербela'yı anan bir mersiye daha okur.

MİRACLAMA

Evveli ahiri Allahu Ekber
 Cemalin nurundan doğdu bu gevher
 Muhammed Mustafa İmamı Haydar
 Oldu bu gevherden Keyvan hu deyu
 Tecelli eyleyip iş başa geldi
 Gevher arar derya hep arar cuşa geldi
 Çarh-ı felek anda cümbüşe geldi
 Dem bu demdir döner devran hu deyu
 Muhammed en son peygamber oldu
 Ali evliyaya şah sürur oldu
 Selman Muhammed'e rehber oldu
 Ol günde yürüdü erkân hu deyu
 Erenler gizliydi ol ser mekânda
 Muhammed'le Ali bir idi anda
 Okuyup özünü ulu divanda
 Yedi kez çağırdı sultan hu deyu

Bir üzüm tanesi ol şah elinde
 Kırklar verildi kısmet gününde
 Çıkınca Mustafa mirac yoluna
 Şehadet eyledi Selman hu deyu
 Bir üzüm tanesi getirdi
 Selman Kırklarda ol demde gördüler üryan
 Muhammed şerbeti ezmişti heman
 İçti şerbetten her can hu deyu
 Kırklar dahi içtü cümle mest oldu
 Şahı Merdan cümlesinden üst oldu
 Hezar post bağlayıp kemer best oldu
 Semaha girdiler hemen hu deyu
 Kırkların birine neşter uruldu
 Aktı kanı cümle isbat olundu
 Hakk anda mevcuttu mevcut bilindi
 Hu Allah çağırıldı sultan hu deyu
 Hu demenin aslı böyledir böyle
 Zahit nedir sözüm gel beri söyle
 İmanın tazele şehadet eyle
 Gel sende yüzünü boya hu deyu
 Kul himmet sermest olalı
 Gel sende boyan yüzün hu deyu
 Ali'nin aşkına yola düşeli
 Hayali gönlümde mihman hu deyu²⁰³

SEMAH

Kırklar meydanına vardım
 Gel beri ey canlar dediler
 İzzet ile selam verdim

²⁰³ Mehmet Saffet Sarıkaya, "Alevî İnançlarında Hz. Muhammed", Geçmişten Günümüze Alevî Bektâşî Kültürü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009 s.235-236.

Gir işte meydan dediler
 Sıdk ile tevhit edelim
 Çekilip Hakk'a gidelim
 Aşkın dolusunu içelim
 Kalalım mestan dediler
 Düşme dünya mihnetine
 Talip ol Hak Hazretine
 Ab-ı Kevser şerbetine
 Keşkülünü ban dediler

(Şah Hatayî)

Musahiplik

Dinim içinde imanımdır musahip
 Gönül tahtında sultandır musahip
 Yolumuz incedir varabilene
 Sefil gönlünde mihmandır muhahip

Yola eğri giden menzile varmaz
 Süluk içinde erkandır musahip
 Musahip yol varandır ey Hatayî
 Muhibb-i Hanedanımdır Musahip

(Şah Hatayî)

32 Farz

İslam'ın şartını sual edersen
 İcmalinde şartı beştir efendi
 Muradın ger iman öğrenmekse
 Anın da adedi şeştir efendi
 Savm ile salat, Zekât ile hac
 Malın var ise, Hakk yoluna saç
 Biri şehadettir, lisanını aç

Bu sana acaip iştir efendi
 Peygamberleri sev, anlara inan
 İnanmayanlardır ol nare yanan
 Melek, kitap, ahiret olmaz mı ahsen
 Var ise imanın hoştur efendi
 Din, Muhammed dini, cümleden asıl
 Gayri dinleri bilmezem nasıl
 Ziyade değildir, üç farzdır gusül
 Mazmazai istinşak, beden yaştır efendi
 Biz dört biliriz abdestin farzı
 Gel, öğrenmeğe var ise kastın
 Dirseklerin mail, yumalı destin
 Vech ile ricleyn yaştır efendi
 On iki şart vardır salatın
 Kılıp anı menziline iletin
 Aynel yakın var ise bir illetin
 Anın da adedi şeştir efendi
 Hadesten, necasetten eyle taharet
 Ört avret yerini, etme kerahet
 İstikbali kıble, vakitle niyet
 Bu altı saydığın dıştır efendi
 Tekbir al, ellerin başına götür
 Kıyam, kıraat, rüku, sücuddur
 Kaide-i ahirede, bir miktar otur
 Kılarsan ne güzel iştir efendi
 Kaygusuz Abdal'ın bildiği böyle
 Noksanı var ise, doğrusun söyle
 Su bulunmaz ise, teyemmüm eyle
 İki darp, bir niyet, üçtür.

(Kaygusuz Abdal)²⁰⁴

²⁰⁴ M.Tevfik Oytan, "Bektâşiliğin İç Yüzü, Dibi, Köşesi, Yüzü, Astarı Nedir?", Der Yayınları, 2007, s. 222-223.

SONUÇ

Tarih boyunca Alevîlik farklı şekillerde algılanmış ve birbirinden farklı tanımlamalara tabi olmuştur. Bu tanımlamalar arasında Alevîlik ve Bektâşîlik ön plana çıksa da yer yer Kızılbaş, Rafizî, Tahtacı, Çepniler, Sıraçlar v.b. tanımlamalarla da anılmaktadırlar. Bu topluluklar için kullanılan birbirinden farklı tanımlamalar olsa da genel olarak "Alevîlik" çatısı altında adlandırılırlar.

Alevîliğin ilk olarak nerede ve ne zaman başladığı hakkında akademik mânada net bir bilgi bulunmamaktadır. Çeşitli söylenceler arasında ki ortak fikir orta asya topluluklarının Müslümanlaşma sürecinde, eski inanç ve kültürlerini İslamî öğelerle harmanlaması ve günümüze dek süren bir değişim neticesinde oluştuğu yönündedir. bu süreç genel olarak üç bölümde değerlendirilebilir. İlk olarak orta asya da mevcut bulunan çeşitli tabiat kültleri, mitler ve inançların (Şamanizm, Manihaizm, Budizm, Gök Tanrı v.b.) İslam çatısı altında şekillendiği dönemdir. İkincisi, XV. yy'da Alevî topluluklar arasında nüfuz bulan Hurûfilik öğeleri. Son olarak ta Osmanlı-Safevî çekişmeleri esnasında, Safevîlerin propagandaları neticesinde Şîî öğelerin tesir ettiği dönemdir. Bu dönemlere ek olarak son yıllarda Materyalist düşüncelerin etkisiyle "Ali'siz Alevîlik" adı altında Ateist bazı lokal grupların oluştuğu görülse de bu durum genel Alevî zümreleri arasında henüz tam olarak yer edinmemiştir. Sayılan bu dönemlerin tamamı aynı etkiyi yaratmamış olup, aynı dönem ve birbirine yakın mekanlarda bile Alevî toplulukları arasında farklı inanç ve kültür motifleri uygulamaları görülebilmektedir.

Anadolunun çeşitli bölgelerine yayılan Alevîlerin günümüzde yaşadıkları bölgeler arasında Bingöl ve çevresi de yer almaktadır. Yaptığımız görüşmelerde Alevîlerin çoğunluğu Kuzeybatı İran'dan, bir kısmının da Irak-Suriye üzerinden Horasan dolaylarından geldiklerini ve kendilerinin köken olarak Zaza, az bir kısmının da Kırmanç ve Brahimi olduklarını ifade etmektedirler. Bingöl'e ilk girişleri hakkındaki rivayetler ufak tefek farklılıklar gösterse de genel kaniya göre, bir grubun Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubat döneminde Çabakçur bölgesine yerleştiği, bir başka grubun ise 1780'li yıllar da Civarık Köyünden bazı olaylar neticesinde Zeynel Ağa'yı Kal, mahiyeti ve 40 civarında aileyle Kiğı'ya gelirler. Yerleşilen yeni yerde de bazı sıkıntılar gören bu grup buradan da Kârer'in Darabi (Sütlüce) köyüne yerleşir. Günümüzde Alevîlerin az bir kısmı merkez ve köylerinde yaşamakla birlikte neredeyse tamamı Bingöl'ün kuzeybatı bölgelerinde (Kiğı, Adaklı, Yedisu, Yayladere, Karlıova) Sünnî topluluklarla iç içe yaşamakta olup, anadili olarak Zazaca konuşmaktadır. Bölge Alevîleri inançsal bazda İran Müslümanlığını ve Şîîliği kabul etmediklerini, onlarla ortak noktalarının Ehl-i Beyt sevgisi ve 12 İmam anlayışının olduğunu belirtmektedirler.

Anadolunun genelinde görülen değişim ve modernleşme sürecinden ziyadesiyle etkilenen Yöre Alevîleri, daha fazla imkanlardan yararlanmanın yollarını arayarak, göç etmeye başlamışlardır. Göç hareketi günümüzde azalsa da genel olarak batıdaki büyükşehirlere, daha çok İzmir taraflarına, Bingöl il merkezine, ve yurtdışına gitmişlerdir. Yapılan bu göçlerin ana sebeplerinin başında Doğu Bölgelerinde yaşanan terör olayları yer alır. Kendilerini güvende hissetmeyen Alevîler Merkezi yerleşim yerlerine hatta il dışına göç etmişlerdir. Diğer göç nedenleri arasında Alevîlerin yaşadıkları bölgenin fiziki yapısı nedeniyle tarıma elverişli olmayışı ve ulaşım imkanlarının kısıtlılığı nedeniyle köylerde yerleşik olan Alevîler şehir merkezlerine göç etmişlerdir. Göç nedenleri arasında sayılması gereken bir başka nokta ise eğitim faktörüdür. Bingöl'de yaşayan Alevî aileleri eğitime büyük önem verdiklerinden eğitim oranları yüksektir.

Bölgede yaptığımız söyleşi ve araştırmalar neticesinde Alevî olmayan bölge insanının Alevîlere karşı var olan önyargıları kendilerini rahatsız etmektedir. Bu önyargıların başında da Alevîlerin şeriat bilmez bir topluluk oldukları yönündeki iddialardır. Zira görüşme olanağı bulduğumuz hiçbir Alevî kendini İslamın dışında görmeyip, bilakis Alevîliği İslamın özü olarak görüp, Alevîlerin şeriatlarına bağlı bir topluluk olduklarının bilinmesini isterler.

Bingöl Alevîliği inanç ve ibadetler incelendiğinde, "Mürşid/Pîr/Rehber" makamının ancak Ehl-i Beyt soyundan gelenlerce icra edileceği düşüncesi dışında, genel olarak Anadolu Alevîliğiyle benzer uygulamalara sahiptir. Hakk-Muhammed-Ali inancı Alevîlik inancının merkezini oluşturur. Allah sıfatlarıyla mevcuttur ve tektir, Muhammed haktır, Ali ise velidir. Nübüvvet Hz. Muhammed'e, velayet ise Hz. Ali'ye gelmiştir. Nübüvvet ve velayet birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bingöl Alevîleri Allah'ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmekle birlikte Hz. Ali'ye de önemli bir konum atfettirerek mitolojik bir hüviyet kazandırırılar.

Bingöl Alevîleri, Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin peygamberliğini kabul ederken bunu bir iman esası olarak kabul ederler. Hz. Peygamber, nübüvvet makamının temsilcisi olarak kabul görürken, 12 İmam'ın da halifelik kurumunun temsilcileri olduğu düşüncesi kabul edilir. Bölge Seyyidlerle yaptığımız söyleşiler de göstermiştir ki, nübüvvetin Hz. Ali yerine yanlışlıkla Hz. Muhammed'e geldiği şeklindeki düşünceler yöre Alevîlerince kabul göreceğ doğru bir ifade değildir.

Bingöl Alevîleri, diğer büyük kitaplar, mushaflar ve Kur'an-ı Kerim'i kutsal kitap olarak kabul etmektedirler. Bunun dışında Bingöl'de yaşayan bazı Alevîler, Sünnîlikten farklı olarak Kur'an-ı Kerim'in tahrif olduğuna inanmaktadırlar. Bu düşüncedeki Alevîlere göre; Kur'an-ı Kerim'in toplanmasında birtakım şaibelerin olduğu, özellikle Ehl-i Beyt ile ilgili olan bazı ayetlerin tahrif edildiğini ifade etmektedirler. Yine bu düşünceye göre Kur'an ilk olarak 33 cüz ve 6666 ayet iken Ehl-i Beyt ile ilgili ayetler bilinçli olarak çıkarılmıştır. Fakat bu düşünce Bingöl'de yaşayan Alevîlerin genelini kapsamamaktadır.

Zira Kur'an'ın tahrif edilmediğini düşünen Alevîlere göre elde bu durumu kanıtlayacak herhangi bir somut delil bulunmamaktadır.

Bingöl Alevîleri genel mânada dört büyük melek ve Allah'ın yarattığı diğer meleklerle iman konusunda ve bu meleklerin özellikleri hususunda Sünnîlerle aynı düşüncede olup, aralarında bunları tanımlamada herhangi bir fark görmezler. Alevî melek anlayışı ile Sünnî melek anlayışı, birkaç nüans farklılığıyla birlikte birbiriyle örtüşmektedir. Bu nüans farklarından biri de Şeytan'ın "Azazil" adıyla başlangıçta bir melek olduğu düşüncesidir.

Bölge Alevîlerinin kader anlayışı Mutezile ekolünün kader anlayışıyla birebir örtüşmektedir. Bu konuda akılcı bir anlayış benimseyen Alevîlere göre Allah insana akıl vermiştir. İnsan bu akıl sayesinde tercihler yaparak kendi kaderini kendisi yaratır. Kaderin, kişinin kendi elinde olduğunu, özgür iradesiyle kendi iyilik ve kötülüklerinin müsebbibi olduğunu ifade ederler. Aksi taktirde Alevî düşüncesinin temel dayanak noktalarından biri olan Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinin ve de Kerbela vakasının izahatı mümkün olamazdı. Muaviye ve Yezid'i de suçlamanın bir anlamı kalmazdı.

Bingöl Alevîlerinde Hesap, Mizan, Cennet-Cehennem, Kabir Azabı, Sırat gibi ölüm sonrası için kabul gören geleneksel İslami unsurlar kabul edilmekle birlikte, ahiret inancının neticesi olarak, ölmeden önce kişinin kendisini hesaba çekmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu inançlarından ötürü cem erkânı başlamadan önce kul hakkı yiyen ya da haksızlık yapanlar, veyahut kişi ölmüşse "Dardan İndirme Erkânı" esnasında ölenin vâsisi veya musahibince, dedenin huzurunda kurulan halk mahkemelerinde kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturup nefislerini temize çıkarmaktadırlar. Bu divanlarda aklanan talip öteki âleme huzur içinde gidebilir.

Hz. Ali'nin tanrılaştırılması düşüncesi bölge Alevîlerince rahatsızlık uyandıran bir düşünce olup, kesin bir dille reddedilmektedir. Son yıllarda materyalizmin de etkisiyle ortaya çıkan Ali'siz Alevîlik kesinlikle kabul edilmemekle birlikte, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin merkezde olmadığı bir düşüncenin içi boş bir Alevîlik olacağı ifade edilmekte, Hz. Ali ve 12 İmamlara sarsılmaz bir bağlılık dile getirilmektedir. Ehl-i Beyt'in kutsiyetinin kaynağı olarak Kur'an'daki bazı ayetler, Ehl-i Beyt ile ilgili hadisler ve yaşanan hadiseler gösterilmektedir. Alevî düşüncesine göre Hz. Peygamber henüz hayattayken Ehl-i Beyt'i dinî temsil makamı olarak işaret ettiğine inanılmakta, bunun yanında Ehl-i Beyt'in ve 12 İmamların ledün ilmine vakıf olduklarını ifade etmektedirler.

Neredeyse bütün Alevîler için geçerli olan dört kapı/kırk makam, üç sünnet yedi farz gibi temel ahlak prensipleri Bingöl Alevîleri için de vazgeçilmez unsurlar olarak kabul edilir. Genel ibadet erkanları olan Namaz, Oruç, Hac, Zekât gibi uygulamalarını Bâtınîliğin de etkisiyle farklı yorumlayan Alevîler, bu tür ibadetlerin zâhiri yönlerinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Zira bu düşüncede ibadetlerin her birinin Bâtınî bir mânasının

olduğu ve asıl önemli olanın bu Bâtînî anlam olduğunu savunmaktadırlar. Bu yoruma göre ibadet, Allah'a yalvarmak ve yakarmak olarak görüldüğünden, yöre Alevîlerinin namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerden zâhiri anlamda uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Namaz'ı dua, niyaz olarak gören ve kendi tabirleriyle ibadetin şekilsellikten ve gösterişten uzak olması gerektiğini savunan Alevîler, bunun yanında genel olarak cem evlerinde, belli kural ve ritüellere bağlı kalınarak yapılan birtakım ayinler icra etmektedirler. Oruç hususunda Alevîler arasında birbirinden farklı uygulamalar görülmekle birlikte, Ramazan ayında bazen 30 gün, bazen 3 gün genel olarak ta hiç oruç tutmazken, Muharrem ayında 12+1 gün ve Hızır orucu tutmaları da dikkat çekicidir.

Bingöl Alevîleri hac olayını Kâbe'yi belirli bir zamanda, belirli kurallarla ziyaret etmek şeklinde tanımlamamaktadırlar. Alevîlere göre Kâbe insanın içindedir. Yaptığımız mülakatlarda Kâbe'ye hem hac, hem umre, hem de gezi amaçlı giden Alevîlerin olduğu kabul edilmekle birlikte genel olarak bu topluluk arasında fiziksel mânada bir hac görevinin yapılmadığı görülmektedir. Bunun yanında Alevîler, kendilerince kutsal saydıkları mekânlara yapılan ziyaretler de hac kabul edilmemekle birlikte, büyük önem arz etmektedir.

Bingöl Alevîlerinin zekât anlayışı, geleneksel İslami uygulamalardan farklı bir şekilde ele alınır. Zekât, herhangi bir kurala bağlı olmaksızın fakirlere yapılan yardım olarak tanımlanır. Alevîler göre Zekât; Zengin olsun fakir olsun isteyen herkes tarafından imkanları dahilinde fakirlere, yoksullara, yetimlere ve öksüzlere yardımcı olmak maksadıyla verilir. Hangi mallardan, ne kadar zekât vermek gerekir diye bir koşul yoktur. Yeter ki yoksullara yardım edilsin. Bu yönüyle Alevîlerin zekât anlayışı Sünnîlikteki sadakaya benzetilebilir.

Bölge Alevîleri Kurban kesme hususuna, Sünnî ekole nazaran daha geniş bir perspektiften bakmaktadırlar. Kurban çeşitleri oldukça çoktur. Kurbanlık almaya gücü yeten herkes, Allah rızası için kurban alır ve keser. Kurbandan maksat, kişinin kendi nefsinin Allah yolunda kurban etmesi, öldürmesidir. Kesilen kurban öncelikle akrabalara, komşulara, ihtiyacı olan kişilere dağıtılmalıdır. Her kurban bayramında kesilen kurbanın yanı sıra Bingöl Alevîlerince; Borak kurbanı, nevruz kurbanı, ikrar kurbanı, düşkünlük kaldırma kurbanı, cem kurbanı, görgü kurbanı, musahiplik kurbanı, birlik kurbanı, gibi çeşitli isimlerle kesilen birbirinden farklı kurban çeşitleri de bulunmaktadır.

Abdest mevzusuna büyük ehemmiyet veren yöre Alevîleri, kişinin her an temiz olması gerektiğinden daima abdestli olması gerektiğini savunur. Alevîlerin abdestsiz özellikle de gusül abdesti almadıkları iddiaları kırıcı bir iddia olup, her Alevînin "temizlik imandandır" düsturu gereği olarak daima abdestli olması gerektiği görüşü hakimdir. Bu abdest alma şekli somut bir şekilselcilikten daha çok, soyut bir anlam ifade eder. Ritüelsel bir abdest anlayışından daha çok Özellikle gusle önem veren Alevîlerde gusülsüz gezilmez,

özellikle ceme alınmaz. Abdest anlayışlarında kendilerine has bir üslup benimsemelerine rağmen, Gusül uygulamaları Sünnî ekolle benzer öğeler taşımaktadır.

Alevîlerin kendilerine özgü uyguladıkları ibadetlerden biri de "Cem" dir. Kendine has ritüellere sahip olan cem erkanları günümüzde halen uygulana gelen Alevî ibadetlerindedir. Kökeni tasavvufî mânada Kırklar Meclisine dayana Cem erkanları, geçmişte Dergahlarda veya köylerin büyük ve geniş evlerinde icra edilirken günümüzde özellikle büyük şehirlerde bunların yanı sıra Cemevleri veya genişçe mekanlarda yapılmaktadır. Yapılan "Cem" ayinleri, Alevîlikte önemli bir ibadettir. Cem erkânı ve semah, Bingöl Alevîleri tarafından da uygulanan bir ibadettir. Haftanın veya yılın belirli günlerinde canlar bir araya gelerek dedenin huzurunda cem yapmaya uygun bir mekanda ibadetlerini gerçekleştirirler. Bugün yörede genel olarak bütün cemler zaman zaman yapılmakla beraber, çoğunlukla görgü cemleri icra edilmektedir. Cem erkânlarını yürütecek dedeler az olduğundan dolayı günümüzde cemler her yerde yapılamamaktadır. Musahiplik, dardan indirme, koldan kopan, ikrar cemleri vb. cem erkânları da zaman zaman yapılabilmektedir.

Alevîlerin kendilerine has birçok örf ve adetler geliştirdikleri bilinmektedir. Bunlardan biri olan doğum öncesi hazırlık ve çocuğa isim verme ve kirvelik uygulamaları günümüzde ritüelsel mânada zayıflamış gözükmese de halen uygulanmakta olan Alevî geleneklerinden biridir. Bunun yanında çocuğu sünnet etme uygulaması Bingöl Alevîleri arasında büyük önem verilen ve halen sürdürülmekte olan önemli geleneklerdendir.

Bingöl Alevîlerinde çok eşlilik tasvip edilmeyip hoş karşılanmayan bir durumdur. Alevîler arasında çok eşlilik yok denecek kadar azdır. Fakat nadiren de olsa çok eşlilik örneklerine rastlanılabilmektedir. Bölgede çok eşlilik tasvip edilmediği gibi boşanma da inançsal mânada uygun görülmez. Geçerli bir sebebi olmadan kişinin eşini boşaması düşkünlükle cezalandırılan bir durumdur. Geçmişte Alevî-Sünnî evlilikleri pek hoş karşılanmazken, günümüzde bu durum değişmiştir. Artık Alevîler ile Sünnîler birbirlerinden kız alıp verebilmektedirler. Fakat Yaptığımız mülakatlar göstermiştir ki toplumun kültürel mânada henüz bu duruma tam olarak hazır olamaması nedeniyle, Alevî kızlarının Sünnî ailelerde inançsal bazda bazı sorunlarla karşılaştıkları, bu nedenle de böyle evliliklerin çoğunun boşanmayla sonuçlandığı iddia edilmektedir.

Bingöl Alevîleri genel mânada diğer bütün Alevîler gibi tavşan etini pek yemezler. Bu durum dini bir yasak olmamakla birlikte, tavşan etinin yenmemesinin nedenleri arasında; tavşanın adet görmesi, etinin lezzetli olmaması, v.b. nedenler sıralamaktadırlar. Alevîlikte içki içme meselesi de dedeler tarafından farklı şekilde yorumlanmaktadır.

Bingöl Alevîleri arasında içki içme oranı oldukça yüksek olmakla birlikte, görüşülen Pîr ve Seyyidlerin tamamı "İçki"nin içilmemesi gerektiğini ve içkinin "haram"

olduğunu kesin bir dille belirtmişlerdir. Pîrler, İtikadi mânada Kırklar Meclisinde geçen üzüm tanesinin şarap olarak algılanmasının yanlış olduğunu ifade etmektedirler. Bu kesin ifadelere rağmen bazı Alevî önderleri kişisel görüşleri olmak kaydıyla, içkinin kendinden geçmeyecek kadar içilmesinde bir sakınca görmemektedirler. Bu görüş genel uygulamaya bakıldığında, çoğu Alevî mensubunca kabul edilen bir husustur.

Bingöl Alevîleri incelendiğinde ibadetlerde, inançlarda, örf ve adetlerde kendine has yöresel bazı farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak Anadolu Alevîliğinden çok farklı olmadığı görülür. Aynı şekilde Bingöl Alevîlerinin problemleri de Anadolu'da yaşayan diğer Alevîlerin problemleri ile benzeşmektedir. Bingöl Alevîleri kendilerin öz benlikleriyle hem toplumca hem de devletçe kabul edilmesini, dergâh ve cem evlerinin devlet tarafından ibadet yeri olarak kabul edilmesini, kendi din görevlilerini yetiştirebilme imkanına sahip olmayı, laiklik ilkesinin doğru şekilde uygulanmasını, okullardaki ders kitaplarına Alevîlik ile ilgili bölümler konulmasını, üniversitelerde Alevîlik ile ilgili bölümler açılmasını, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeniden yapılandırılmasını ve inançsal bazda eşit yurttaşlık hakları talep etmektedirler.

KAYNAKÇA

A- MATBU ESERLER

Abdulkayı Gölpinarlı, "Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik", Der Yayınevi, İstanbul 2007.

Abdulkadir Çuhacıoğlu, "Şia ve İmamet", Kevser Yayınları, İstanbul 2012.

Ahmet Yaşar Ocak, "Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış", Geçmişten Günümüze Alevî Bektâşi Kültürü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009

Cabbar Kulu, "Kitab-ı Cabbar Kulu", haz. Osman Eğri, TDVY, Ankara, 2017.

Doğan Kaplan, "Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik", TDVY, Ankara 2010.

Ebu'l-Hasen el-Eş'ari, "İlk Dönem İslam Mezhepleri", Çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005

Esat Korkmaz, "Anadolu Aleviliği", Berfin Yayınları, İstanbul 2015.

Ethem Ruhi Fığlalı, "Günümüz İslam Mezhepleri", İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2011.

Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîleri", Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014.

Hacı Bektâş-ı Veli, "Fatiha Süresi Tefsiri", Hacı Bektâş-ı Veli Külliyyatı, Haz. Baki Yaşa Altınok, Ankara 2010.

Hacı Bektâş-ı Veli, "Fevaid", Hacı Bektâş-ı Veli Külliyyatı, Haz. Baki Yaşa Altınok, Ankara 2010.

Hacı Bektâş-ı Veli, "Makalat", haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, TDVY, Ankara 2013.

Hacı Bektâş-ı Veli, "Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye", Hacı Bektâş-ı Veli Külliyyatı, Haz. Gıyasettin Aytas, Ankara 2010.

Hacı Bektâş-ı Veli, "Vilayetname", Hacı Bektâş-ı Veli Külliyyatı, Haz. Esat Korkmaz, Can Yayınları, İstanbul 2011.

Halil İbrahim Bulut, "Dünden Bugüne Siyasi İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi", Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

Hasan Onat, "Şiiiliğin Doğuşu ilk Şii Fikirler ve İlk Şii Hareketler", İslam Mezhepleri Tarihi, Grafiker Yayınları, Ankara 2013.

Hasan Sevin, "Yaradılışın Sırları Kârer'de", Can Yayınları, İstanbul 2016.

- Hasan Sevin**, "2000 Yılında Ehlibeyt Gerçeği ve Alevîlik", Can Yayınları, İstanbul 2003.
- Hüseyin Bal**, "Aleviliğin Tasavvufi Boyutu", Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014.
- İlyas Üzüm**, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik", İsam Yayınları, İstanbul 2013
- İmam Cafer Sadık**, "İmam Cafer Buyruğu", Cem Yayınları, Eylül 2001.
- Kazım Balaban**, "Ehli Beyt'ten Dersime", Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2006.
- Kutluay Erdoğan**, "Alevî ve Bektaşî Gerçeği", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Muhammed Ebu Zehra**, "İslamda İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi", Çev. Sıbğatullah Kaya, Anka Yayıncılık, Ankara.
- M. Ali Kirman**, "Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü", Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.
- M. Tefvik Oytan**, "Bektâşiliğin İç Yüzü, Dibi, Köşesi, Yüzü, Astarı Nedir?", Der Yayınları, 2007.
- Mustafa Öz**, "Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları", Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- Mustafa Öz**, "İslam Mezhepleri Tarihi", Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- Mustafa Öz**, "Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü", Ensar Neşriyat, İstanbul 2012.
- Özcan Güngör**, "Âraf'taki Kimlik: Alevîler - Bektaşîler", Akasya Kitap, Ankara 2007.
- Ramazan Uçar**, "Alevîlik-Bektaşîlik" Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- Sönmez Kutlu, Hasan Onat**, " İslam Mezhepleri Tarihi ", Grafiker Yayınları, Ankara 2013.
- Şehristani**, "El-Milel Ve'n Nihal", Çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık", İstanbul, 2008.
- Tahir Harimi Balcıoğlu**, "Türkler Arasında Şiilik Cereyanları", Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.
- Virani Baba**. "İlm-i Cavidan. haz. Osman Eğri, Ankara, TDVY, 2008.

B- ANSİKLOPEDİ MADDELERİ, MAKALELER, SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

- Abdulkadir Şener**, "Abdest" DİA, C. 1.
- Acluni**, "Keşful Hafa", c,2.
- Ahmed b Hanbel**, Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8, 2/381.
- Ahmet Güç**, "Kurban", DİA, 2002, C. 26.

Ahmet Yaşar Ocak, "Alevîlik", DİA, , C. 2, 1989.

Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik" DİA, yıl: 1991, C. 4.

Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan" DİA, yıl: 1992, C. 5.

Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşilik" DİA, yıl: 1992, C. 5.

Ahmet Yaşar Ocak, "Mutezile" DİA, yıl: 1992, C. 31.

Ali Büyükhahin, I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Alevîlik Sempozyumu -I-, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, 03- 05 Ekim 2013, 2014.

Ali Yaman, "Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevîlik", İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2001.

Ebu Davud, "Salat":152; Müslim, "Salat":215.

Ercan Geçgin, "Dersim Alevîliğinde Doğa-İnsan İlişkisi", 1. Uluslararası Dersim Sempozyumu, Ekim 2010.

Ethem Ruhi Fırlalı, DİA, "Gadîr-i Hum", 1996, C. 13.

Ethem Ruhi Fırlalı, M. Yaşar Kandemir, "Ali" DİA, C.2.

Fevzi Rençber, " 40 Soruda Adıyaman' da Geleneksel Alevilik", The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt: VI, sayı: 4.

Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîlerinde Türbe veya Yatır Ziyareti", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2014, sayı: 71.

Fevzi Rençber, "Anadolu Aleviliğinde Görgü Cemi: Adıyaman Örneği", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, Sayı: 34.

Fevzi Rençber, "Alevî Geleneğinde Cem Evinin Tarihsel Kökeni", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2012, Cilt: XII, Sayı:3.

Fevzi Rençber, " Alevî Ocakzâdelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri", The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt: VI, sayı: 4.

Fevzi Rençber, "Din-Kimlik Tartışmaları Ekseninde Zazaca Konuşan Alevîlerin Etnik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme", The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt: VI, sayı: 6.

Fevzi Rençber, "Niyazi Arslan Dede İle Adıyaman' da Alevilik Üzerine", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010, sayı: 56, Alevilik özel sayısı, s. .

Handan Hamarat, Yılmaz Irmak, "Bingöl Alevîliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem", Bingöl Üniversitesi, SBE Dergisi, 2018, C.8.

Hazır Ali Beyazyıldırım, "Derviş Gevr-Derviş Beyaz Ocağının Soy Şeceresi", Geçmişten Günümüze Alevîlik 1. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, C.1.

İhsan Ünlü, "Alevîlikte Dedelik Kurumu Oluşumu ve İşlevleri", Geçmişten Günümüze Alevîlik 1. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013.

İlyas Üzüm, "Kızılbaş", DİA, yıl: 2002, C. 25.

İrene Melikoff, "Türkiyede Aleviler Bektaşîler Nusayrîler", *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* 28, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

İsmail Yiğit, "Şura" DİA, yıl: 1995, C. 11.

Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî" DİA, yıl: 1989, C. 2.

Ludwig Paul, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, 13- 14 Mayıs 2011.

Mehmet Atalan, "Cafer-i Sadık", TDVY, Ankara 2013.

Mehmet Şener, "Gusül" DİA, C.14.

Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", DİA, 10. cilt.

Mustafa Öz, "Kerbela", DİA.

Nazan Ağalday, "Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır'da Alevîlik", Şırnak Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şırnak-2016.

Reşat Öngören, "Sefeviyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2008.

Talip Türcan, "Şura" DİA, yıl: 2010, C. 39.

Tirmizi, Menakıb:31; Müsned, 3:14.17,26.

Yaşar Aratemur, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, 13- 14 Mayıs 2011.

C- İNTERNET BAĞLANTILARI

Mustafa Alıcı, "Şefaati", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sefaat#1> (2019)

Mustafa Fayda, "ÖMER", TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/omer#1> (2019).

www.babamansurKûrhuseyin.com.

https://www.Alevîbektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=658:Alevîl_erde-oeluemle-İgili-ritueeller&catid=38:aratrmalar-kategori&Itemid=54

http://www.babamansurkûrhuseyin.com/index.php?orta=sayfaustmenu&ust=14&baslik=Ki_taplar

EKLER

Ek:1 Görüşme Kılavuzu

A- GENEL SORULAR

- Alevî kime denir? Alevî olmanın şartı nedir? Bektâşî kime denir? Bingöl'de Bektâşî bulunmakta mıdır?
- Alevîlik nedir? Alevîliği tanımlar mısınız? Alevîlik din mi? Mezhep mi? Tarikat mı? Herkes Alevî olabilir mi?
- Bingöl'de yaşayan Alevîlerin itikadî durumları nasıldır?
- Bingöl Alevîlerinin dinî ve içtimaî problemleri nelerdir? Alevîlik inanç ve ibadetler hakkındaki bilgileri nerden, kimlerden öğreniyorsunuz?
- Bingöl Alevîlerinin diğer Alevîlerden inançsal anlamda ne tür farklılıkları var?
- Bingöl Alevîleri nereden Bingöl'e gelmişlerdir? Bingöl Alevîlerinin tarihçesi hakkında ne biliyorsunuz?
- Alevî olarak Sünnîlerle olan ilişkileriniz nasıl? Aranızda herhangi bir problem var mı?
- Elinizde Alevî olduğunuzu, dede soyundan geldiğinizi belgeleyen bir belge var mı? Seyyidlik şeriflik belgesi vb.

B- İNANÇLAR

- Bingöl Alevîlerinde, Allah'ın sıfatları ve Hakk-Muhammed-Ali inancı ne anlama gelmektedir?
- Bingöl Alevîlerinde Hakk-Muhammed-Ali üçlüsü neyi anlatmaktadır?
- Ali'nin (ilah) Tanrı olduğu veya Ali'siz Alevîlik hakkındaki düşünceleriniz ne?
- Peygamberlere iman (nübüvvet) ve Hz. Muhammed'e iman konusunda ne söylersiniz?
- Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkında neler düşünüyorsunuz?
- Hz. Peygamberle Hz. Ali hakkındaki ilişkiyi anlatır mısınız?
- Kutsal kitaplar ve Kur'an-ı Kerim hakkındaki kabulleriniz nelerdir?
- Kur'an-ı Kerim'in muharref edilmesi hakkında neler anlatabilirsiniz?
- Arapça Kur'an okumayı biliyor musunuz?

- Daha çok neleri Kur'an-ı Kerim'de okursunuz (sure-ayet)?
- Ne zaman, nerelerde Kur'an okursunuz?
- Meleklerle iman ve meleklerin sıfatları hakkındaki düşünceleriniz nedir?
- Dört büyük melek hakkındaki düşünceleriniz nedir?
- Bingöl Alevîlerinde kadere iman, ne anlama gelmektedir?
- Hayrın ve şerrin Allah'tan geldiği düşüncesi sizde nasıl anlaşılmaktadır?
- Ahirete iman ve tenasüh hakkında ne anlatabilirsiniz?
- Ölüm ve kabir hayatı hakkında neler biliyorsunuz?
- Kıyamet ve kıyamet sonrası olacaklar için kabulleriniz nelerdir. Cennet ve cehennem cennetlikler ve cehennemlikler gibi sıfatlandırmalar hakkında ne dersiniz?
- Bingöl Alevîlerinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e duyulan saygı ve sevgi hakkındaki anlayışınızı anlatır mısınız?
- Ehl-i Beyt kavramı kimleri kapsamaktadır?

C-İBADETLER

- Alevîlerin ibadet anlayışı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- Gençlerin ibadete olan ilgi ve alakaları hakkında gözlemleriniz nelerdir?
- Alevîlerin temizlik anlayışı hakkında ne anlatabilirsiniz?
- Gusül ve abdest temizliği hakkındaki bakış açınız nedir?
- Gusül ve abdest hangi hallerde gerekli görür ve alırsınız?
- İbadet mahiyetinde değerlendirdiğiniz temizlik çeşitleriniz nelerdir?
- Alevîlerin gusül almadıkları söylentisi konusunu izah edebilir misiniz?
- Namazdan ne anlamaktasınız, namaz sizin için ne anlama gelmektedir?
- Halka namazı nedir, halka namazına yüklenen anlamlar nelerdir?
- Günde beş vakit namaz hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Bingöl Alevîlerinde oruç ibadeti nasıl anlaşılmaktadır?
- Bingöl Alevîleri olarak hangi zamanlarda oruç tutmaktasınız, bu oruçların çeşitleri nelerdir?

- Alevîler olarak tuttuğunuz oruçlarda uyulması gereken kurallar nelerdir?
- Ramazan orucu hakkındaki tutumunuz nedir?
- Ramazan orucu tutmakta mısınız?
- Bingöl Alevîlerinde Hac veya Gönül Haccı nasıl ifade edilmektedir?
- Hacı olmak için ne tür yerleri ziyaret etmek gerekir?
- Bingöl yöresinde bu ziyaretleri daha çok nerelere yapmaktasınız?
- Bingöl Alevîleri zekât ibadetini nasıl yapmaktalar?
- Zekât vermenin şartı nedir?
- Hangi mallardan zekât verilmektedir?
- Kimlere zekât verilmelidir.
- Bingöl Alevîlerinde Dedelere zekât vb. olarak verilen mali bir ibadet var mıdır?
- Alevî bireyler olarak Kurban bayramı ve ibadeti hakkındaki düşünceleriniz nasıldır?
- Bingöl Alevîleri olarak kestiğiniz kurban çeşitleriniz nelerdir?
- Kurban kesilirken dikkat edilmesi gereken kurallar nelerdir?
- Kurbanın nasıl kesildiğini anlatır mısınız?
- Bingöl Alevîlerinde dua nedir?
- Günlük hayatta ne tür dualar etmektesiniz?
- Gülbank, mersiye, miraciye, tevhit, naat, nefes, düvazımam, muharremiye, kavramları hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- Niyaz vermeden anlaşılması gerekenler nelerdir?
- Niyaz vermenin herhangi bir şekli var mıdır?
- Ne zaman dedeye niyaz verilir?
- Alevîlik inancında cem neyi ifade etmektedir?
- Cemin kaynağı hakkında bildikleriniz nelerdir?
- Ayin-i cem her yerde yapılmakta mıdır?
- Bingöl yöresinde hangi tür cemler yapılmaktadır?

- Geçmişte ve günümüzde Bingöl'de cem ibadeti nerelerde yapılmaktadır?
- Cem erkânı yürütecek dede ve on iki hizmet sahipleri yerleşim yerinde bulunmakta mıdır?
- Bingöl Alevîlerinde cem, dem, dolu, semah, dar, on iki hizmet ne anlama gelmektedir?

D- AHLAKİ KURALLAR

- Alevîlikte uyulması gereken ve kişide bulunması gereken ahlâkî ilkeler nelerdir?
- Dört kapı kırk makam Bingöl Alevîlerinde ne demektir? İnanç olarak Alevîlikteki durumu nasıldır? Klasik Alevî kaynaklarında dört kapı kırk makam nasıl betimlenmektedir?
- Üç sünnet yedi farz kavramı sizde nasıl telakki edilmektedir?
- Eline, diline, beline sahip olmak sözü Alevîlik inancındaki yeri nedir? Bu kurallar sosyal hayatta nasıl, yansıma bulmaktadır?

E-ÖRF VE ADETLER

- Bingöl Alevîlerine özgü örf ve adetleriniz nelerdir?
- Bingöl yöresinde doğum öncesi hazırlık ve isim verme uygulamaları nasıl yapılmaktadır?
- Bingöl Alevî toplumunda sünnet ve kirvelik hakkında bilgi verir misiniz?
- Bingöl Alevîleri olarak sünnet ve kirveliliğin toplumundaki yeri nedir?
- Bingöl Alevî toplumunda boşanmaya rastlanılmakta mıdır? Boşanmanın şartları nelerdir?
- Bingöl Alevîlerinde evlilik ve düğün adetleri hakkında bilgi verir misiniz? Bingöl Alevîleri arasında tek eşlilik veya çok eşlilik mi yaygındır? Alevî-Sünnî evlilikleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Bireyler farklı özelliklerden dolayı evlenmelidir?
- Yöredeki Alevîler olarak ölüm anı ölüm sonrası uygulamalarınız nelerdir? Bingöl yöresinde vefat eden talipler için yaptığınız dinî uygulamalarınız nelerdir?
- Bingöl Alevîleri arasında ziyaret edilen yerler var mıdır? Buralara hangi niyetlerle ziyaretler yapılmaktadır?
- Tavşan etinin yenilmemesi ve diğer hayvanlara bakış açısı hakkındaki düşüncelerinizi söyleyebilir misiniz? Tavşan etinin yenilmemesinin sebepleri olarak neler söyleyebilirsiniz.
- Alevî toplumu olarak dem ve doluya olan bakış açınız nasıldır? İçki içmenin dinî bir temeli var mıdır?

- Kırklar meclisi denilince ne söyleyebilirsiniz

F-DİNİ KURUMLAR

- Dedeliğin Alevî toplumundaki yeri nedir? Dede olmanın şartları nelerdir?

Herkes dede olabilir mi?

- Cem evi hakkında ne düşünüyorsunuz? Cem evi veya cami köyünüzde, çevrenizde mevcut mudur? Cem evinin Alevî inancındaki yeri ve cem evinin fonksiyonu hakkında bildikleriniz nelerdir?

- Alevîlikte düşkünlük ve hangi davranışlar toplumda düşkün olmanın davranışlarıdır? Düşkünlük kurumunun işlevselliği bugün devam etmekte midir?

- Bingöl Alevîlerinde musahiplik erkânı ve uygulamaları hakkında bilgi veriri misiniz? Musahiplik erkânları günümüzde hala düzenlenmekte midir?

- Bingöl'de Alevîlik inanç ve kültürü hakkında, faaliyetlerde bulunan vakıf ve dernek biliyor musunuz?

- Bingöl'de Alevîlik inanç ve kültürü hakkında, faaliyetlerde bulunan vakıf ve dernek biliyor musunuz?²⁰⁵

²⁰⁵ Görüşme kılavuzundaki sorular hazırlanırken daha önce Adıyaman Alevîliğine çalışan değerli hocam Doç. Dr. Fevzi Rençber'in çalışmalarından yararlanılmıştır.

Ek-2: Yörede Yaptığımız Görüşmelerle ilgili Fotoğraflar:

PİR Seyyid Selçuk Sevin ile ilk tanışma faslımız. Resim-1

Cem yapılan mekanda tanıtıcı bir hasbihal.

Resim-2

Pîr Seyyid Hazır Ali Beyazyıldırım ile görüşmemizden bir kesit.

Resim-3

Pîr Seyyid Hasan Sevin ile görüşmemizden bir kesit.

Resim-4

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Abdulnasır BURAL

Uyruğu: Türkiye

Doğum Yeri ve Tarihi: Tel: Bingöl/Merkez Kılçadır Köyü

E-posta: nasirbural@hotmail.com

Yazışma Adresi: Yeni Mah. Cudi Cad. Yeni TOKİ 13. Blok No:13 Merkez/ŞIRNAK

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
İlk Öğretim	Fatih İlköğretim Okulu	
Orta Öğretim	Bingöl İmam Hatip Ortaokulu	
Lise	Bingöl İmam Hatip Lisesi	1999
Ön Lisans	Anadolu Üniv. İlahiyat Ö.L.P.	2011
Lisans	Şırnak Üniv. İlahiyat Fakültesi	2015
Yüksek Lisans	Şırnak Üniv. Sosyal Bil. Enst.	..

İŞDENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
11	Şırnak Üniversitesi	Şube Müdürü